

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

2021

BcA. Michaela Caranová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**(Ne)známá místa Vyšehradské kapituly, úloha
Kapitulní knihovny se zaměřením na její nejvzácnější
rukopisy**

Plzeň 2021

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

(Ne)známá místa vyšehradské kapituly, úloha kapitulní knihovny se zaměřením na její nejvzácnější rukopisy

BcA. Michaela Caranová

Vedoucí práce:

PhDr.ThLic.Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2021

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedení a všem členům Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, jmenovitě proboštovi Mons. doc. Ing. Aleši Opatrnému Th. D., děkanovi Mgr. Ing. Michalu Němečkovi a vedoucí kanceláře kapituly Ing. Erice Tučkové, za jejich pomoc, poskytnuté informace a za přístup do knihovny a archivu. Děkuji také vedoucímu práce Ph.Dr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D., Th.D. za to, že se uvolil k vedení mé práce, a umožnil mi tak se zabývat tímto tématem zde v diplomové práci.

Obsah:

1. Úvod.....	1
2. Liturgická literatura a církevní knihovny	3
3. Historie Vyšehradu z politického a církevního hlediska	11
3.1 Počátky Vyšehradu v raném středověku	11
3.2 Vyšehrad ve vrcholném středověku	12
3.3 Husitská revoluce	15
3.4 Vyšehrad v období baroka	18
3.5 Vyšehrad v 19. a 20. století.....	23
4. Knihovna Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.....	33
4.1 Knihovna ve vrcholném středověku.....	33
4.2 Knihovna v době baroka	41
4.3 Knihovna s nástupem moderní doby.....	45
4.4 Restaurátorský průzkum v kapitulní knihovně	55
5. Obsah Vyšehradské knihovny a archivu.....	58
5.1 Obsah archivu.....	58
5.2 Obsah knihovny	65
6. Pokus o rámcové srovnání pražských kapitulních knihoven	73
7. Závěr	79
8. Použité zdroje	81
9. Resumé.....	87
10. Přílohy.....	88
10.1 Textové přílohy	88
10.1.1 Seznam proboštů a děkanů	88
10.1.2 Seznam knihovníků	91
10.1.3 Charakteristika vybrané liturgické literatury.....	92
10.2 Obrazová přílohy.....	95

1. Úvod

Hlavním cílem mé diplomové práce nazvané „*(Ne)známá místa vyšehradské kapituly, úloha kapitulní knihovny se zaměřením na nejvzácnější rukopisy*“ bylo zpracovat komplexní analýzu vývoje knihovny Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a na základě detailního restaurátorského průzkumu vybrat z pohledu historického a „knihovnického“ klíčové knihy k relevantnímu restaurátorskému zásahu a doporučit je k digitalizaci umožňující prezentaci širší odborné veřejnosti. Vedlejším cílem této práce pak bylo provést základní analýzu informací ke vzniku, vývoji a současnému postavení kapituly na Vyšehradě jako církevní instituce s předpokladem, že na toto téma naleznou několik odborných publikací a článků, které podrobím srovnávací analýze a získané informace konfrontuji s činností vyšehradské knihovny v té které době.

Základními metodami využitými pro zpracování mé diplomové práce byly prezentační a popisná. V práci jsem také použila metody jako je vědecký popis s následnou explanací událostí včetně jejich příčin a následků. Dalšími používanými metodami byla komparace různých textových materiálů i jejich následná analýza. Ve specifické části diplomové práce zaměřené na stav a obsah knihovny i archivu jsem použila metodu restaurátorského průzkumu nakonfigurovanou podle požadavků zadaného průzkumu.

V přípravném období psaní diplomové práce jsem provedla podrobnou rešerši primárních i sekundárních zdrojů s pracovní hypotézou, že na území České republiky ani bývalého Československa, případně dalších evropských zemí, nebyla žádná monografie či ucelená část odborné publikace na toto téma zpracována. Práci jsem rozvrstvila do několika okruhů, které vedou k dosažení stanovených cílů.

První kapitolu jsem věnovala základnímu rozdělení liturgické literatury spolu s obecnou historií církevních knihoven. Cílem kapitoly bylo rámcově zasazení vyšehradské knihovny do širšího historického, společenského a knihovního kontextu. Nezbytnou součástí práce je kapitola zaměřená na historii Vyšehradu a Královské kolegiální kapituly. Tato kapitola představuje úlohu kapituly a Vyšehradu v průřezu celé historie až do dnešní doby. Knihovna a archiv je vždy propojen s rolí a významem dané instituce, a proto i historie knihovny spolu se svým obsahem vychází z institucionálního rámce jejího zřizovatele.

Stěžejní části mé diplomové práce pak byly kapitoly zaměřené na samotný obsah knihovny a archivu vyšehradské kapituly. Mým úkolem v této části práce bylo představit i jednotlivé osobnosti, které měly na rozvoj a fungování knihovny významný vliv. V této části práce jsem provedla na základě podrobného průzkumu primárních pramenů přímo ve vyšehradské knihovně analýzu knihovního fondu a kritické zhodnocení obsahu knihovního a archivního fondu.

Na základě výše zmíněného průzkumu jsem se následně věnovala výběru několika rukopisů a tisků, které jsem podrobila vědeckému popisu z pohledu historického i restaurátorského. Obdobným způsobem jsem přistoupila také k vybraným listinám archivního fondu. V závěru své diplomové práce jsem se rozhodla provést pokus o stručné porovnání knihovny na Vyšehradě s knihovnou Metropolitní kapituly sv. Víta na Pražském hradě. Jde v celku o srovnatelnou instituci, která jistě byla a i v budoucnu může být pro Vyšehradskou knihovnu inspirací a také přirozeným partnerem při řešení řady aktuálních problémů a úkolů.

Ve své práci jsem vycházela především ze studia primárních zdrojů. Hlavními prameny byly samotné listiny z archivu a knihovny Královské kolegiální kapituly, především se jednalo o historické listiny, seznamy pozůstalostí a darů. V oblasti odborné literatury jsem svou pozornost zaměřovala na odborné články sborníků, které se vyšehradské knihovně věnují pouze okrajově, a sloužily mi tedy především pro základní kostru textu. Velmi užitečným zdrojem, který jsem objevila v knihovně, byla Kronika vyšehradské knihovny, kde jsou popsány historické počiny knihovny od 18. století. Významnými prameny byly také listiny, korespondence a poznámky uložené v doposud ještě nezpracovaném novodobém archivu.

2. Liturgická literatura a církevní knihovny

Knihy byly již od svého počátku ceněny jak pro svůj obsah, tak také pro vazbu, která odrážela různé slohy a styly. V moderní době se stala projevem uměleckého řemesla a užitého umění ve spojení s estetikou a krásným uměním. Knihy ve středověku vznikaly jako jednotliviny (výroba jednoho exempláře) pro potřeby liturgické a vzdělávací funkce církve, čímž se staly prostředkem pro zvýšení gramotnosti a celkové edukace obyvatelstva. Často byly používány s ostatními předměty liturgického charakteru jako roucha, relikviáře nebo potřeby související s bohoslužbami a stávaly se tak součástí kostelních a klášterních pokladů. Postupně se knihy přizpůsobovaly účelu používání a vznikaly tak například knihy na cesty (tzv. sáčková vazba) nebo knihy s ochranou proti krádeži (tzv. kniha s řetězem – „*libri catenati*“), typické pro gotické období, nebo knihy s ochranou jejich obsahu (tzv. zámková vazba). Zvláštnostmi v době renesance byly například knihy s kovovými nožičkami nebo s hranovým kováním po celém obvodu knižních desek. Ve středověku bylo také zvykem, že se několik různých textů spojovalo (vázalo) do jedné knihy, což se později při jejich evidenci ukázalo jako problematické.

Liturgické knihy byly nejrozšířenější literaturou právě ve středověku, kdy tvořily převážnou část veškeré knižní produkce, a to jak v našem prostředí, tak i v Evropě.¹ V době renesance, kdy se opět projevil zájem o antiku, se čteněji objevily studie z oboru filosofie, teologie a dalších témat. Většina středověkých knih měla reprezentativní formu, aby mohly být dávány na odív a přímo vystavovány publiku.

Liturgické knihy je možné rozčlenit podle užívání pro jednotlivé druhy bohoslužeb:

- a) knihy užívané při mši – například sakramentáře, lekcionáře, liturgické kalendáře a misály.
- b) knihy pro denní modlitbu – knihy hodinek, zpěvníky (žaltáře, breviáře, antifonáře nebo hymnáře) a modlitební knihy, dále čtení patristické (významné teologické spisy) či hagiografické spisy (životy světců a jejich výklady).
- c) knihy obsahující instrukce ke správnému vedení liturgie – ceremoniály a ordinály.
- d) knihy zahrnující ostatní svátosti představující pontifikály (modlitby určené pro biskupy) a rituály (modlitby určené pro kněze)

¹ Dle Bohatcové tvořily jednu pětinu až třetinu všech kodexů. BOHATCOVÁ, Miriam, *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 43.

Mezi nejrozšířenější středověké liturgické knihy patří:²

- Antifonář: kniha obsahující bohoslužebné zpěvy před žalmy a po žalmech, pro sólový hlas a sbor;
- breviář: modlitební kniha s modlitbami na celý církevní rok skládající se z několika různých textů, které se vydělily z praktických potřeb modlitby;
- evangeliář: soubor čtyř novozákonních evangelií;
- evangelistář: kniha pevně stanovených částí evangelií, které se četly při bohoslužbách během církevního roku;
- epistolář: kniha s liturgickými výňatky z novozákonních epistol;
- graduál: kniha mešních chórových zpěvů;
- hodinky: kniha soukromých modliteb pro světské osoby, určovaná rytmem církevního dne;
- homiliář: kniha kázání čtených během církevního roku jako výklad evangelijních a epistolních textů;
- hymnár: soubor jednoduchých mešních písní, kdy zpěvy jsou pokládány pouze v jednom tónu (na rozdíl od graduálu);
- kancionál: sbírka systematicky uspořádaných náboženských, zejména kostelních písní, notových;
- lekcionář: kniha soustředující evangelijní a epistolní texty;
- misál: kniha mešních ceremonií, modliteb a biblických čtení;
- sakramentář: kniha mešních modliteb spojená s kánonem obsahující podstatné části mše;
- viatik: příruční nebo cestovní kniha modliteb;
- žaltář: kniha žalmů, které se používala také k náboženským zpěvům.

V textu výše jsem se krátce věnovala charakteristice a základnímu rozčlenění liturgických knih včetně výčtu těch nejrozšířenějších. Ve vazbě na hlavní téma mé diplomové práce se nyní budu krátce věnovat vývoji a postavení církevních knihoven, kde pouze v úryvcích nastíním důležité události a situaci v Evropě. Označení sbírek knih a dalších písemností názvem knihovna je velmi mladé. V 15. století se pro označení souboru několika knih používalo slovo „*knihárna*“, „*kniehárna*“ nebo také označení „*libráře*“ či známější „*bibliotéka*“. Slovo „*biblion*“ znamená v řečtině kniha a „*théké*“ znamená

² BOHATCOVÁ, Miriam. *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 43.

prkno, což dohromady je možné vyložit jako prkno, na němž je položena nebo uložena kniha, tedy knihovna. Nejlepší definicí pro pojem „knihovna“ je sbírka knih za účelem výchovným a vzdělávacím ve smyslu uchovávání a soustavného uspořádávání.³

Knihovny je možné dělit podle toho, kdo je jejich zřizovatelem. Toto dělení bylo oblíbené především ve 20. století. Základní dělení bylo pouze na veřejné nebo soukromé, přičemž veřejné knihovny se dále dělily na dvě skupiny dle účelu – knihovny, jejichž úkolem je knihy sbírat, konzervovat a vědecky zpracovávat, se dnes označují jako národní knihovny. Tyto knihovny byly průběžně doplňovány povinnými výtisky za účelem jejich uchovávání. Druhé byly knihovny, považované dnes za obecní, které podporovaly vědecká studia, vzdělání a výchovu, městské, školní, okresní, vysokoškolské, univerzitní, muzejní, nebo také knihovny na úřadech, jejichž účelem a úkolem bylo shromažďovat a zpracovávat knihy nutné k jejich funkci a zaměření. Knihovny mohly být nejen statické v „kamenných domech“, ale také tzv. putovní nebo přenosné. Mezi soukromé knihovny patřily knihovny jednotlivců, rodů, duchovních korporací, klášterů i různých spolků.⁴

Je všeobecně znám základní vývoj vzniku knihy, který započal již vznikem hliněných destiček v době Mezopotámie přes pergamenové svitky ve starověkém Egyptě až po první kodexy z papyru či pergamenu.⁵ Spolu se svitky a kodexy máme záznamy o prvních knihovnách na světě – v Alexandrii, Jeruzalémě nebo Caesarii. Dá se přepokládat, že s rozvojem křesťanské církve vznikaly i první církevní knihovny, což nepřímě dokládá např. edikt císaře Diokleciána⁶ (284-305), který přímo nařizoval konfiskaci a pálení křesťanských knih v souvislosti s pronásledováním křesťanů.⁷ Součástí těchto knihoven byly jak texty křesťanských autorů, tak i mnohé texty nekřesťanské literatury.⁸ Vedle těchto knihoven se velmi vzácně formují i soukromé knihovny, jako například knihovna sv. Jeronýma.⁹ Poté co Konstantin konvertoval ke křesťanství a byla tak církvi zaručena svoboda vyznání, došlo k velkému rozvoji knihoven i na západě.

³ SOUKUP, František, *Knihovna*, s. 184.

⁴ Tamtéž, s. 184-185.

⁵ Kodex je forma knihy, kterou charakterizují složky tvořené dvoulisty a svázané v místě hřbetu dohromady. Tyto složky byly vyrobeny z pergamenu a později z papíru. Předchůdcem kodexu je svitek nebo hliněné destičky. VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy*, s. 471.

⁶ GAMBLE, Harry, *Books and Readers in the Early Church*, s. 145-154.

⁷ Mezi starší známé knihovny patří například knihovna Aristotelova, z 2. pol. 4. stol př. n. l. nebo další řecké vědecké knihovny při školách. CEJPEK, Jiří, *Dějiny knihoven a knihovnictví*, s. 28-29.

⁸ GAMBLE, Harry, *Books and Readers in the Early Church*, s. 154-161.

⁹ GAMBLE, Harry, *Books and Readers in the Early Church*, s. 174-176.

V období středověku byly knihy uchovány především v kláštorech, např. klášter v Monte Casinu, knihovna v Bobbiu založená irskými mnichy nebo také knihovna v německé Fuldě. V českých zemích začaly podobné knihovny postupně vznikat až s příchodem benediktinů v roce 993. Mezi nejstarší knihovny spadá knihovna v Břevnově, na Strahově, v Teplicích nebo na Zbraslavi. Je možné předpokládat, že knihovny vznikaly také v rámci prvních biskupských kurií. Klášterní a kostelní knihovny založené ve středověku vznikly především pro potřeby samotných mnichů a kněží nebo také za účelem schraňování a uchování knih.

Nejen uchovávání, ale také tvorba rukopisů byla ve středověku doménou klášterů. Současně s knihovnami vznikala tzv. skriptoria, která pracovala a tvořila knihy především pro své vlastní potřeby, ale mohlo se také jednat o tvorbu knih na objednávku. Knihy si mohli objednávat panovníci či jiné církevní řády nebo kláštery bez vlastního skriptoria. Často také knihy sloužily jako dary. V Čechách bylo pravděpodobně nejstarší skriptorium založeno v Břevnovském klášteře v 11. století.¹⁰ Rukopisy vznikaly pro nově založené kostely či fundace, kam odcházeli mniši z velkých klášterů. V důsledku množení a šíření knih opisováním vznikalo mnoho chyb, kterých přibývalo. Většinou se jednalo o chyby v podobě přeskokování řádků, vynechání slov nebo jejich záměnu.¹¹

Na vzniku knih se podílelo několik mnichů s různou pracovní náplní: jeden nebo více písařů, iluminátor nebo iluminátoři, knihvazači ve spojení s kováři. Většinou se postupovalo tak, že kniha byla nejprve napsána písařem na pergamenové nebo později papírové dvoulisty, text následně iluminátor doplnil o iluminace a na závěr byly dvoulisty svázané knihařem. Kniha byla velmi vzácná a drahá. Máme záznamy z 12. století, kdy byla kniha vyměněna za vinici nebo i později ve 14. století za několik krav.¹² V českých zemích je 12. století spojeno s průnikem řeholních řádů, narůstá tedy počet klášterů a tím se také zvyšuje poptávka po knihách. Vznikají nová velká skriptoria a opisovačské dílny.¹³

¹⁰ HAVEL, Dalibor, *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*, s. 381-386.

¹¹ Dnes kvůli těmto chybám vznikají různé teorie a výklady nad událostmi nebo historickými milníky, například kdy se v českých zemích poprvé vyskytovaly hrací karty.

¹² BOHATCOVÁ, Miriam, *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 26.

¹³ Například v katedrálím kostele v Olomouci za biskupa Jindřicha Zdíka. HLAVÁČEK, Ivan, *Přehledné dějiny českých a moravských knihoven do počátku novověku*, s. 87.

Monopol na knižní produkci si církve ponechávala po celý středověk. Postupně se však objednavatelé proměňovali a čím dál tím více pocházeli „z vnějšku“, především z dvorského prostředí, aby vytvářeli vlastní knihovny, které jim sloužily k reprezentaci. Postupem doby, při zakládání univerzit, se tvorba a šíření knih dostávalo i do škol a církve přestávala být jejich hlavním producentem. Mezi centra vzdělanosti se zařadila Paříž nebo Bologna, posléze také díky Karlu IV. i Praha. Zakládání těchto univerzit značně ovlivnilo samotnou podobu a obsah knihoven, které se začaly vedle teologie plnit také knihami z medicíny nebo práva.

Postupně se knižní tvorba „profesionalizovala“ a stejně jako v jiných odvětvích se stávala určitou rutinou. Doba vlády Václava IV. byla obdobím, kdy vznikaly nejkrásnější rukopisy po celé Evropě.¹⁴ Knihy se začaly evidovat a vytvářely se seznamy především pro učence a čtenáře. Problémy v evidenci té doby vznikaly ze dvou důvodů. Prvním z nich bylo to, že se evidence knih se často prováděla nikoliv pouze podle názvu knihy, ale podle začátku textu v podobě popisu několika prvních slov, čímž docházelo k odlišení stejných titulů od různých opisovačů. Druhým problémem byl fakt, že bývalo zvykem několik titulů svázat do jedné knihy, takže pokud nebyl knihovník precizní, v evidenci se objevil pouze první titul.

Husitství bylo obdobím, které pro církevní knihy znamenalo v podstatě zánik. Velmi se to také dotklo Vyšehradské knihovny, která v této době zaznamenala první a také největší ztráty. Snaha o očistu církve byla spojena i s náboženskou literaturou. S nápravou a očištěním bylo spojeno nejen boření a ničení klášterů a kostelů, ale také ničení liturgických rukopisů. Týkalo se to také zdobných ornátů nebo oltářů, které odváděly pozornost od úcty k tělu Krista. Jediné, co tyto předměty mohlo zachránit, byl vývoz do zahraničí nebo velmi důkladný a důmyslný úkryt. Knihy byly rozprodávány jako levné zboží (nejvíce se s českými knihami obchodovalo v Norimberku).

Velkým průlomem nejen pro církevní knihovny byl vynález knihtisku v polovině 15. století. Tento vynález svedl výrobu knih do průmyslových dílen a církve se tak zařadila mezi běžné objednavatele či zadavatele. V Čechách se nacházely první tiskárny v Plzni, Praze, Kutné Hoře, Vimperku a na Moravě v Brně nebo Olomouci. Prvním nejstarším

¹⁴ Např.: Misál arcibiskupa Zbyňka Zajíce z roku 1409, Bible krále Václava IV z roku 1390-95, Liber Viaticus Jana ze Středy z období 1355-1364, knihy hodinek, Bible boskovická a další.

tiskem je dvačtyřicetřádková Bible z roku 1444. První tištěnou knihou na našem území je známá kronika Trojanská z roku 1468.

Velmi příznivým obdobím pro knihy a literaturu jako takovou je 16. století. Tato doba „českého humanismu“ dává vzniknout velkému počtu česky psané literatury, což mělo velký význam i pro vývoj českého jazyka (např. vydavatelské a tiskařské dílny Melantricha či Veleslavína). S knihami a vzděláním jsou také spojeni jezuité, kteří se v roce 1556 usídlili v českých zemích – v klášteře u sv. Klimenta v Praze. Zaměřovali se především na vzdělání a výchovu nové intelektuální katolické šlechty, odkud dostávali veškeré finanční příspěvky. Jsou ale také spojováni s pálením cenzurovaných knih.¹⁵ Mezi autory z řad jezuitů patří mimo jiné Antonín Koniáš, Josef Dobrovský nebo Bohuslav Balbín, jehož knihy byly hojně zastoupeny v knihovně na Vyšehradě. Počátek 16. století je také vrcholem pro Jednotu bratrskou, jejím největším počinem byl překlad Bible, nazývaný Bible kralická.

Postupem doby se i církevní knihovny otvíraly veřejnosti a bylo možné v nich studovat.¹⁶ V českých zemích jsou dnes nejznámějšími knihovnami zároveň ty nejstarší – Strahovská knihovna, knihovna v Rajhradě, knihovna pražské metropolitní kapituly nebo knihovna premonstrátů v Teplé apod. Vzhledem k dohledaným informacím si k těmto nejstarším knihovnám dovoluji zařadit knihovnu Vyšehradské kapituly, o které veřejnost ani odborníci nemají širší povědomí.¹⁷

Dalším velkým zlomem pro církevní knihovny byl humanismus spojený s reformami, obratem k individualismu a návratu k antickým ideálům. Zpočátku církev nahlížela na humanismus nedůvěřivě, ale sama se jim nechala ovlivnit a snažila se spojit s humanismem i církevní myšlení. Mezi osobnosti, které se snažily o toto propojení, patřil například Mikuláš Kusánský, Erasmus Rotterdamský nebo Thomas More.¹⁸ Důsledek reformace a rozpadu církve na tři konfese ovlivnil také produkci knih, která se v tomto období zaměřovala na vymezování jednotlivých skupin a jejich vzájemné osočování. Dominantními tituly se staly katechismy a apologie.

¹⁵ ŠINDELÁŘ, Karel, *Dějiny knihoven v českých zemích do roku 1918*, s. 36.

¹⁶ Jednou z nejznámějších a zároveň nejkontroverznější církevní knihovnou je Vatikánská apoštolská knihovna a archiv, který je i dnes přístupný jen velmi omezeně.

¹⁷ Viz kapitola Knihovna královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.

¹⁸ KÜNG, Hans, *Malé dějiny katolické církve*, s. 82-84.

Období baroka je spojeno se vznikem okázalých klášterních knihoven s honosnou výzdobou. Tyto knihovny obsahovaly již různé knihy zaměřené na teologii, filosofii, astrologii, medicínu, právo, literaturu, pedagogiku i gramatiku. Došlo také k převratu myšlení, kdy církev ztratila svou dominanci, protože nebyla schopná se přizpůsobit vývoji společnosti a především jejímu myšlení (to souvisí také se zrušením jezuitského řádu v roce 1773).

Marie Terezie a Josef II. zasadili klášterům a samotné církvi další ránu v podobě rušení neprospěšných klášterů a církevních institucí. Knihy z těchto knihoven postupně přešly do veřejných knihoven a knihoven univerzitních (např. knihovna v Klementinu, založená jezuitou, se stala v roce 1777 veřejnou knihovnou – předchůdkyní dnešní Národní knihovny). Pro 19. a první polovinu 20. století pak platí, že církevní knihovny již nemají výsadní postavení. Zůstaly zachovány pouze knihovny církevních institucí, kterým se podařilo prokázat prospěšnost a význam. V tomto období je důraz kladen na veřejné knihovny, muzejní knihovny, rozvoj novin nebo také lidových čítáren.

Velkým zlomem pro církevní knihovny byl nástup komunismu.¹⁹ V roce 1946 byla u nás zřízena kulturní komise pro správu kulturního majetku a po zániku této komise byly knihovny spravovány přímo ministerstvem školství a kultury až do zřízení Státní památkové péče v roce 1953. Státní památková péče také převzala knihy ze sovu klášterních knihoven (důsledek akce „K“ a „VK). Za pochodu byly tvořeny skupiny, spadající přímo pod ministerstvo informací a osvěty, které zajišťovaly jednotlivé kulturní památky.²⁰ Knihy ze sovu z klášterních knihoven byly rozděleny mezi jednotlivé knihovny dle regionální příslušnosti, např. Zemská a univerzitní knihovna v Brně – kláštery kolem Brna a na Jihlavsku, Univerzitní knihovna v Olomouci – kláštery kolem Olomouce a Gottwaldova a podobně.²¹ Celkem se v roce 1950 nacházelo v klášterních knihovnách celkem 1 820 000 svazků, z toho 1 milion převzaly do své správy státní studijní knihovny, 260 000 svazků získaly archívy, muzea a další veřejné knihovny.

¹⁹ Podkladem této části je odborný článek: VEČEŘOVÁ, Petra, *Československé knihovnictví v letech 1939-1959*, s. 31-33.

²⁰ Proč tyto knihovny včetně celé akce nespádaly pod Státní úřad pro věci církevní nebo ministerstvo vnitra bylo zdůvodněno že „pro skutečné studijní účely tyto knihovny mají malou cenu i při ohromné sběratelské ceně starých tisků“. Národní archiv České republiky. Fond SÚC. Inv. č. 56. *Zpráva o sovu klášterních knihoven a archívů v Čechách a na Moravě*. Praha 1950.

²¹ Národní archiv České republiky. Fond SÚC. Inv. č. 56. *Zpráva o sovu klášterních knihoven a archívů v Čechách a na Moravě*. Praha 1950.

Máme zprávy, že cca 540 000 svazků bylo ponecháno v historických interiérech.²² V dubnu roku 1950 byla stanovena dohoda se zástupci Státního úřadu pro věci církevní a Náboženského fondu, že na původním místě zůstanou pouze tři interiérové knihovny – Strahov, Teplá a Rajhrad – a ostatní budou odvezeny. Celkem se však podařilo zachránit 18 klášterních knihoven.²³

V dnešní době jsou nejznámější církevní knihovny na Strahově, benediktinský klášter v Břevnově, v premonstrátském klášteře Teplá a také Zlatá koruna. V posledních letech dochází ke spojování církevních knihoven (například v roce 2020 došlo ke spojení arcibiskupské knihovny s knihovnou Strahovskou), ale důvody jsou čistě praktické.

²² Do této skupiny spadala také Vyšehradská knihovna.

²³ Národní archiv České republiky. Fond SÚC. Inv. č. 56. *Zpráva o svozu klášterních knihoven a archivů v Čechách a na Moravě*. Praha 1950.

3. Historie Vyšehradu z politického a církevního hlediska

Hlavním cílem mé práce je analyzovat vývoj a roli knihovny Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Protože je role knihovny neodmyslitelně spojena s činností kapituly jako takové, podám v této kapitole diplomové práce stručnou historii Vyšehradu z církevního, ale i politicko-společenského hlediska. Fungování jakékoliv církevní knihovny, Vyšehradskou nevyjímaje, je vždy přímo organicky propojeno se strukturou dané církevní instituce, s jejím fungováním a organizací.

3.1 Počátky Vyšehradu v raném středověku

Počátky Vyšehradu jsou spojeny se starými bájemi a pověstmi českými, které ho řadí na jedno z nejpamátnějších míst českého národa. Od první kroniky Kosmy („*Chronica Bohemorum*“) přes kroniku tzv. Dalimila a kroniku Přibíka Pulkavy až k bájím a mýtům v Kronice Václava Hájka z Libočan z roku 1541. Sám Hájek byl administrátorem vyšehradského děkanství a kroniku psal na objednávku katolické církve. V jeho kronice je řada mýtů, nepřesností a někdy i zcela vymyšlených událostí.

Vyšehrad měl vždy výhodné postavení díky svému umístění – na soutoku Vltavy a Botiče. Archeologické výzkumy zjistily, že nejstarší osídlení pochází z pozdní doby kamenné jako část soustavy chráněných osad (Babka, Šárka, Podhoří nebo Zámka). První fyzické doklady o Vyšehradě pocházejí až z doby Boleslava II., z níž se dochovaly denáry vyražené ve vyšehradské mincovně. První písemnou zprávou je údaj v Kosmově kronice z roku 1002, kdy měl být přepaden kníže Jaromír u Berouna Vršovci. Vyšehrad byl v 10. století chápán především jako pevnost.²⁴

Jedinou dodnes plně dochovanou středověkou stavbou na Vyšehradě je rotunda sv. Martina, která byla součástí předhradí, kde bylo hradiště uzavřeno Svatomartinskou bránou.²⁵ Tato stavba byla v roce 1878 doplněna na jižní straně o pseudorománský portál od A. Bauma. Druhou zachovanou stavbou je bazilika sv. Vavřince, která se dochovala pouze v základech, odkrytých při výzkumu v roce 1968. Archeologové stáří této stavby datují do konce 10. století. Dokonce se objevily úvahy, zda by se nemohlo jednat o kostel

²⁴ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 25.

²⁵ První zmínka pochází z roku 1396 – že Diviš z Kršovic je povinen platem ke kapli: „1396 orig. Arch. Capit. Wyssegrad. Discretus et circumspectus vir Diuissius de Krsowyez .. de artura .. in praefata villa Krsowicz tenetur censuare ... ad ecclesiam Wissegradensem et ad capellam sancti Martini sitam et situatam in monte Wissegradenssi 92 grossos monetae Pragensis.“ TOMĚK, Václav, V, *Základy starého místopisu pražského III*, s. 184.

sv. Klimenta.²⁶ Další stavby vznikaly zřejmě v přímé souvislosti se založením kapituly jako církevní instituce (1070) – románská stavba předcházející dnešní baziliku sv. Petra a Pavla z let 1060-1080.²⁷ Archeologové se dále zmiňují o kapli sv. Máří Magdaleny (zprávy z listiny Soběslava I.) z roku 1130, kapli sv. Markéty a ještě kostelu sv. Jana Evangelisty. O tomto kostelu se zmiňuje konkrétně pražský biskup Jan III. z Dražic v letech 1258-1264.²⁸ V listině zmiňuje jeho velmi špatný stav a zdůrazňuje potřebu opravy. Mezi další stavby patřil také kapitulní dům.²⁹ Předpokládám, že v tomto domě se nacházela první knihovna vyšehradské kapituly, kde byly uloženy knihy i listiny (viz dále).

3.2 Vyšehrad ve vrcholném středověku

Vyšehrad nabyl významu až za vlády Vratislava II., (1061-1092) českého knížete a prvního českého krále. Toto období bylo jedno z nejvýznamnějších pro Vyšehrad obecně. Kníže z počátku sídlil na Pražském hradě, ale po smrti biskupa Šebíře (1030-1067) se dostal na biskupský stolec Vratislavův mladší bratr Jaromír (1068-1090). Mezi bratry panovalo velké nepřátelství, se kterým je spojena snaha o obnovu olomouckého biskupství³⁰ a také založení Vyšehradské kapituly. Tyto kroky činil proto, aby oslabil moc a působení pražského biskupství. Vratislav II. se snažil, aby místo jeho bratra byl zvolen kaplan Lanc. Spor trval po celou dobu Jaromírova života a několikrát skončil u papeže. Kvůli eliminaci setkávání se Vratislav uchýlil na Vyšehrad, kde kolem roku 1070 vybudoval exemptní kapitulou podřízenou přímo papežskému stolci. Podle zakládací listiny měla kapitula v čele probošta a 12 kanovníků.³¹ Prvním proboštem Královské kolegiální kapituly na Vyšehradě se stal otec Beneš/Břetislav, který byl povolán z Polska.

²⁶ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 45.

²⁷ Podle Nechvátala 1060-1092, ale také dodává, že tato bazilika mohla být dokončena o 12-15 let dříve. Nechvátal také dodává, že se sám kníže Vratislav podílel na stavbě baziliky a nanosil, podle vzoru založení římského kostela sv. Petra, dvanáct nůsí kamene.²⁷ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 46.

²⁸ Tamtéž s. 48.

²⁹ Tamtéž s. 51.

³⁰ Biskupství v Olomouci – Po založení Vyšehradské kapituly se podařilo Vratislavovi obnovit Olomoucké biskupství, což vzbuzovala značné rozpaky z pohledu církevního práva. Legitimitu Olomouckého biskupství zpochybnil pouze Jaromír (pražský biskup), čímž je také doložen osobní důvod nikoliv politický. V Kosmově kronice je záznam z roku 1072, kdy při návštěvě Olomouce byl Jaromírem fyzicky napaden. Olomoucké biskupství bylo založeno v 9. století Cyrilem a Metodějem. Zřízení samostatné církevní provincie v roce 869 sv. Metodějem, po Metodějově smrti v roce 885 došlo však k vyhnání jeho žáků a likvidace celé slovanské církve na Moravě. Výsledkem dlouholetého přetahování bylo opětovné založení biskupství knížete Vratislavem bez potvrzení papežem a souhlasu moravského arcibiskupa pouze se souhlasem pražského biskupa Šebíře, kterému byla Morava takto vyňata z pravomocí. POJSL, Miroslav, *Vyšehrad a biskupství v Olomouci*, s. 116-133.

³¹ Jednotlivé posty na kapitule jsou rozebrány níž v kapitole Historie Vyšehradu.

Z toho lze odvodit, že se Vratislava II. snažil o urovnání vztahů s Polskem, mimo jiné také díky sňatku s druhou ženou Svatavou Polskou (1062-1126), která se stala první českou královnou. Vratislav počal stavět velkolepé sakrální i profánní stavby, v čemž pokračoval Soběslav I. (1125-1140). Rozvoj Vyšehradu měl podstatný vliv na vývoj osídlení mezi Pražským hradem a Vyšehradem (například z Vyšehradu na Pražský hrad vedla přímá ulice s názvem Vyšehradská).

Pro dějiny Vyšehradu v 11. a 12. století má velký význam „*Kronika tzv. kanovníka vyšehradského*“, který zpracoval tamní události mezi léty 1125-1141. Autor velmi stranil kapitule, přičemž hlavní osobou jeho kroniky je Soběslav I., který vládl v těchto letech na Vyšehradě. Od Kosmy přejal datum založení kapituly, tedy rok 1070, a doplnil další události, o kterých se Kosmas nezmiňuje. Do tohoto období také spadá tzv. Vyšehradský proces z roku 1130 související s prvním zaznamenaným trestním právem³².

Počátky raně gotické přestavby kapitulního kostela datujeme již do poloviny 13. století, kdy kostel vyhořel v důsledku bojů mezi králem Václavem a jeho synem Přemyslem v roce 1249. Přestavba šla však velmi pomalu, pravděpodobně kvůli nedostatku financí. Vyšehrad a jeho sláva tak na chvíli částečně upadla. Počátek 14. století byl již pro Vyšehrad příznivější. Byly stabilizovány majetkové poměry ve prospěch kapituly a v roce 1322 daroval Jan Lucemburský děkanu Držislavovi královský palác s hradbami a zdmi všech domů. Stavby však nebyly v dobrém stavu a děkan proto žádal krále Jana o finance na opravu kostela, darovaných budov a hradeb.³³

Ve 20. letech 14. století trápilo kapitolu navyšování duchovních, kteří se starali o obnovu kostela, a žádala krále o přidělení bytů. Probošt Jan III. řečený Volek spolu s děkanem Držislavem nechal v roce 1328 vytvořit stanovy kapituly, které měly celkem 15 bodů, souvisejících s povyšováním jednotlivých kanovníků a jejich vyšších prebend, které měly být přisuzovány pouze prospěšným členům, a také s opravou kostela dle domluvy s králem.³⁴

³² Tomuto zajímavému tématu se podrobně věnuje Karel Malý ve svém článku *Zločin urážky panovníka v českém právu doby předhusitské*, který je velmi zajímavý, ale není to téma diplomové práce.

³³ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 86.

³⁴ Díky vysokým prebendám někteří probošti nesetřvávali na kapitule a jmenovali své zástupce, kteří za svou práci dostávali menší finanční náhrady. Kapitula tak vydala v roce 1328 nařízení, že každý kdo bude dostávat jakékoliv prebendy, musí bydlet na Vyšehradě. Pokud by tak neučinili, budou jejich prebendy určeny jiným, kteří by na Vyšehradě bydlet chtěli. RUFFER, Vojtěch, *Historie Vyšehradská*, s. 119-122.

Karel IV. vrátil Vyšehradu alespoň částečně jeho původní slávu, když při přepracování Korunovačního řádu v roce 1345 zavedl cestu nového krále na Vyšehrad. Tuto cestu měl nový král vykonat v předvečer své korunovace, čímž tak započal celý obřad (sám Karel IV. tuto cestu vykonal 1. září 1347). Hlavním Karlovým záměrem bylo oživit přemyslovské tradice a tím také poukázat na jeho příslušnost ke starému rodu. Karel IV. věnoval pozornost vyšehradským stavbám – nechal v letech 1348-1350 přestavět opevnění a později od roku 1369 bylo započato s přestavbou kapitulního kostela.³⁵ Praha byla pojímána jako hlavní město římské říše a Vyšehrad byl tak připojen k Novému Městu pražskému včetně opevnění a hradebních věží.³⁶

Majetek vyšehradského proboštví ve druhé polovině 14. století byl srovnatelný s velkým panstvím té doby. K proboštví patřilo 41 vesnic, příjem z cla z Podskalí a také celá řada příjmů z církevní agendy.³⁷ V této době podle Tomka působilo na kapitule kromě probošta, děkana, scholastika a kustoda ještě 19 kanovníků. Příjmy děkana v roce 1384 byly 62 kop grošů a průměrný příjem kanovníka byl 25 kop grošů ročně. K tomuto platu je však nutné přičíst důchody a další příjmy celé kapituly, které se dělily podle určeného klíče a jež byly zdrojem neshod mezi proboštem a kapitulou. Tyto sváry trvaly v určitých intervalech až do moderních dob. Obsazování těchto církevních hodností na kapitule – míst, bylo rozděleno tak že, z celkových 18 prebend nechal papežský stolec pouze pět pro obsazování králem a o ostatních rozhodoval stolec sám. Nechvalně známé je kupčení s těmito místy. V letech 1352-1378 bylo tak uděleno na 48 míst.³⁸

V druhé polovině 14. století rostla moc kapituly a s tím související její ekonomické zázemí. Díky narůstajícím finančním zdrojům bylo možné dále rozvíjet majetek kapituly a obecně prospěšné aktivity. V roce 1361 se kapitula rozhodla o nahrazení dřevěného vodovodu novým z hlazeného kamene a o osázení jižního svahu vinnou révou. Měl se tak zajistit dostatek vody pro Vyšehrad i pro pěstování zeleniny. Tato změna je spojena

³⁵ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 85-86.

³⁶ Z této doby se zachovala historika o neshodách s kapitulou. Spor však skončil ve prospěch Karla, a tak se kapitula obrátila přímo na papeže Innocence VI. s žádostí, aby Vyšehrad nebyl po církevní stránce považován za součást Prahy (týkalo se to například uvalení klatby na Prahu). Jako důvody kapitula uváděla jejich vzdálenost 1000 kroků a také vlastní opevnění. Na žádost odpověděl až papež Urban V., který pověřil sedleckého a zbraslavského opata o prověření a až roku 1363 dostal Vyšehrad potvrzení od samotného papeže Urbana V. Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. 227 sign. I. 52. *Listina papeže Urbana V.* 1603.

³⁷ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 96.

³⁸ JANÁČEK, Josef, *Vyprávění o Vyšehradu*, s. 113.

s osobou děkana Viléma z Lastkova, důvěrného přítele a rádce Arnošta z Pardubic, prvního pražského arcibiskupa.³⁹

O provázanosti vládnoucí dynastie s představiteli kapituly svědčí fakt, že významní preláti zastávali významné funkce na císařském dvoře. Koncem 14. století nastoupil na kapitolu Václav Králík z Buřenic, který pocházel ze zemanské rodiny od Ledče nad Sázavou a někteří ho označovali za lucemburského levobočka.⁴⁰ Byl velmi znalým papežského dvora díky několika poselstvím Václava IV., jejichž byl členem. Pán z Buřenic na Vyšehradě působil již od roku 1381 prostřednictvím papežského legáta Pilea, který ho proti vůli kapituly jmenoval jejím kanovníkem. V roce 1383 se stal vyšehradským děkanem a v roce 1398 proboštem. Od roku 1392 působil také ve službách Václava IV. jako důvěrník, diplomat a také jako kancléř Koruny české⁴¹ s místem v korunní radě. Vždy stál po boku krále Václava IV. i v jeho sporech s arcibiskupem Janem z Jenštejna, čehož dokázal obratně a diplomaticky využít, například k založení kaple Vzkříšení Krista ve vyšehradské bazilice a vytvoření nástěnných maleb v této kapli. Osobnost probošta Václava Králíka z Buřenic je na Vyšehradě spojena s výběrem příspěvků na opravu vyšehradského kostela ke konci 14. století a také s novým velkým zvonem zvaný Patron pro vyšehradskou zvonici. Za probošta Václava došlo také k zařazení vyšehradského kostela na seznam sedmi kostelů určených k návštěvám a odpustkům, které také souvisí s již zmiňovanými příspěvky na opravu kostela.⁴²[obr. č. 1]

3.3 Husitská revoluce

Vyšehrad se kvůli svému statutu kněžského města stal v husitské době terčem nenávisti revolučního hnutí. V počátcích působil spolu s Pražským hradem jako podpora krále Zikmunda, který chtěl potlačit vznikající revoluci, ale ještě před jeho návratem byl Vyšehrad dobyt Pražany.⁴³ Koncem roku 1419 bylo v příměří stanoveno, že se Vyšehrad vrátí do rukou královské posádky. V květnu roku 1420 přišlo na Vyšehrad křížácké vojsko pod vedením krále Zikmunda a pod záminkou ochrany se zmocnilo celého kapitulního pokladu. Schylovalo se k bitvě na Vítkově, vedené Janem Žižkou, což pro

³⁹ Je také autorem „*Vita venerabilis Arnesti*“ – pohřební projev nad rakví Karla IV. spojený se životopisy prvních pražských arcibiskupů. NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 98-99.

⁴⁰ BARTOŠ, František, Michálek, *Čechy v době Husově (1378-1415)*, s. 119.

⁴¹ Vysvětlení a popis postu královského kancléře viz dále.

⁴² NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 100-102.

⁴³ Tamtéž, s. 109.

Vyšehrad znamenalo dlouhé obléhání. Boje skončily vítězstvím husitské revoluce a Pražané začali Vyšehrad ničit jako symbol nepřátelské moci. Není známo, kdy přesně kanovníci opustili kapitolu, podle I. Hlaváčka je jasné, že ještě několik měsíců před dobytím Vyšehradu Pražany hostila kapitula Zikmunda. Je tedy možné, že kanovníci opustili Vyšehrad těsně před koncem roku 1419, kdy v září prošel Vyšehradem pohřební průvod Václava IV.⁴⁴

Po husitských bojích byl Vyšehrad téměř zničen. Zůstala pouze část opevnění na východní a jižní straně, částečně východní brána, Karlova Špička a druhá brána směrem k Novému městu, tzv. Jeruzalémská. Vše ostatní bylo zničeno. Mezi roky 1434 (doložené místo pobytu kanovníků na Karlštejně) a rokem 1450 (viz dále) se děkan Jan Ondřejov, kanovník Vít a několik dalších členů kapituly po návratu do Prahy (viz kapitola č. 4) usídlili v jedné z hradebních věží. Snažili se postupně opravit své příbytky a také samotný kostel. V roce 1450 se podařilo děkanu Janovi vymoci povolení k veřejné sbírce, ale ta se nezdařila dle představ, a tak byl kostel opraven pouze částečně. Většina kapitulního majetku byla v této době v držení šlechty. Např. Rožmberkové měli v držení město Prachatice, které původně patřilo Vyšehradské kapitule. A dokonce ani v letech 1450-1457, kdy působil na kapitule jako probošt Jošt z Rožmberka, se nepodařilo Prachatice vrátit zpět kapitule. Jak složité byly vztahy mezi šlechtou a církví v té době, dokládá fakt, že dokonce Rožmberkové po odchodu „svého“ probošta zabrali i budovu děkanství, které se podařilo členům kapituly obnovit až kolem roku 1465.

Po ukončení bojů a obléhání Vyšehradu se v 50. letech tohoto století postupně život vrátil i do objektů měšťanů a nemovitostí ve vlastnictví obce Vyšehrad. Za Jiřího z Poděbrad došlo k opětovnému obnovení života v městě Vyšehrad a budování nových objektů. V roce 1452 nový vyšehradský purkrabí Jan Zajímač z Kunštátu začal rozdávat volné parcely ke stavbě domů. Parcely rozdával zdarma a nebylo nutné platit ani daně. Znovu se zde stavěly nové domy a usazovali se v nich různí řemeslníci (například řezníci, krejčí nebo ševci a další).⁴⁵ Tito noví obyvatelé byly poddanými krále, které zastupoval purkrabí. Představitelem místní samosprávy byl rychtář jmenovaný purkrabím, který vykonával nižší soudní a policejní moc.

⁴⁴ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 69.

⁴⁵ HOLEC, František, *Spor Vyšehradu s Novým Městem v 16. století*, s. 185.

Roku 1466 došlo ke konfliktu mezi králem Jiřím z Poděbrad a členy kapituly, kteří byli následně přinuceni odejít do vyhnanství v Českém Krumlově. Zde setrvali až do roku 1478.⁴⁶ Postupně Vyšehrad jako obec usilovala o samosprávu, přičemž první zmínky o konšelech se objevují v roce 1476 spolu s purkmistrem.⁴⁷ Obyvatelé Vyšehradu a jeho okolí se kolem roku 1505 rozhodli sepsat obecní řád „Města hory Vyšehrad,“ aby jim dopomohl získat statut královského města. V témže roce začala také další reorganizace kapituly za děkana Dětricha z Tandorfu. V této době se rovněž vrátila kapitule část majetku, které jim postoupil král Vladislav II.⁴⁸ Postupně se během 15. století podařilo obnovit budovy ve vlastnictví kapituly v Podvyšehradí včetně špitálu, ale objekty na samotném Vyšehradě zůstaly v ruinách.

Náboženská situace byla po husitské reformaci složitá. Na Vyšehradě byla většina kališníků, kteří pravděpodobně vykonávali bohoslužby i v kostele sv. Petra a Pavla. Stav ostatních kostelů byl špatný (včetně rotundy sv. Martina i kostela sv. Jana Stětí, původně sv. Kříže). Kapitula se i přesto snažila o vykonávání farních činností, protože byly zdrojem jejich příjmů. Katolictví přešlo do ofenzivy koncem 16. století. Na kapitule působil probošt Inocenc Moniga, který byl apoštolským protonotářem a od roku 1595 také dvorským kaplanem Rudolfa II., a děkan Jan Ratibořický, který byl dříve kantorem a kanovníkem na Pražském hradě. Moniga byl představitelem a zastáncem bojovného katolicismu. Snažil se upevnit kázeň na kapitule a také rozšířit počet jejich členů ze čtyř na šest.

Kapitula se snažila o postupné navrácení svých statků v mnoha soudních sporech, ale nepodařilo se jí dosáhnout původního bohatství a prosperity jako v době před husitskou revolucí. Kapitula postupně obnovovala jednotlivé části kostela (v roce 1594 stavba nového presbyteria děkanem Janem Ratibořickým a jeho vysvěcení v roce 1599 pražským arcibiskupem Zbyňkem Berkou z Dubé).⁴⁹

Toto období je pro kapitulu nepříjemné také díky sporům probošta Dětricha z Tandorfu s děkanem Bartolomějem v otázkách majetku kapituly. Spor došel až ke králi Vladislavovi. Situace se na kapitule neuklidnila ani s nově jmenovaným proboštem Jiříkem z Jelče a ani za dalšího probošta Petra z Bechyně a Lažan. Tyto spory byly

⁴⁶ JANÁČEK, Josef, *Vyprávění o Vyšehradu*, s. 185.

⁴⁷ HOLEC, František, *Spor Vyšehradu s Novým Městem v 16. století*, s. 189.

⁴⁸ JANÁČEK, Josef, *Vyprávění o Vyšehradu*, s. 185.

⁴⁹ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 117.

pravděpodobně vyvolány tím, že Petr z Bechyně ani jeho předchůdci nebyli duchovními, a ještě k tomu od roku 1529 až do konce 30. let zastávali úřad purkmistra. Tento spor byl urovnán až nařízením, že probošta bude jmenovat purkmistr, a konšelé budou skládat slib kapitule, která bude mít právo spolurozhodování. K dohodě došlo také v případě finančního vypořádání mezi proboštem a kapitulou.

Kapitula se až do 16. století nijak výrazně nezapojovala do hospodářských aktivit. Až probošt Jan Cavalleri a děkan Petr z Lindy ve snaze zlepšit kapitulní, ale i své vlastní příjmy založili v roce 1564 pivovar. Pivovar vzbudil pobouření, protože narušoval městská práva.⁵⁰ Občané se obrátili na krále, který však rozhodl ve prospěch kapituly. Nesouhlas občanů dále pokračoval a vyvrcholil v roce 1593, kdy se konšelé odmítli dostavit na jmenování nového probošta Beneše Chyšského ze Špicberka. Probošt si stěžoval Rudolfovi II., který přikázal, že obyvatelé a konšelé mají být poslušni proboštovi jako jeho poddaní. Ti to však opět odmítli, a proto byli na čas zavřeni do vězení na Pražském hradě. Nakonec kapitulovali a v roce 1595 složili slib poddanství proboštovi a kapitule.

3.4 Vyšehrad v období baroka

Změny v rekatolizaci nastaly v roce 1602, kdy byli vyšehradští konšelé postaveni před hotové rozhodnutí, že kapitula přebírá dozor nad školou a nad špitálním kostelem sv. Alžběty⁵¹. Kapitulní kostel sv. Petra a Pavla se stal jedním ze tří pražských středisek rekatolizace. Byla vydána i další nařízení mimo jiné to, že každé dítě narozené v okrsku působení kapituly musí být pod pokutou 30 grošů pokřtěno v kapitulním kostele sv. Petra a Pavla. Následně v roce 1608 byl kostel sv. Alžběty předán císařem Rudolfem do rukou katolíkům a měšťané museli potvrdit poslušnost a poddanství vyšehradské kapitule. Jako projev dobré vůle kapitulní děkan prohlásil toleranci v otázkách víry, pokud budou lidé docházet do kapitulního kostela.

⁵⁰ Janáčkoví se podařilo dohledat záznamy, že kapitula za pět měsíců vyrobila 392 větelů piva a měla z něho 57 % zisk – tedy 1031 kop míšeňských. – JANAČEK, Josef, *Vyprávění o Vyšehradu*, s. 202.

⁵¹ Ve vyšehradském archivu nalezneme záznam – stížnost (dopis) – o kostelníku Smolíkovi, že nechtěl vydat klíče od kostela sv. Alžběty, ale mezitím jeden z konšelů již klíče na kapitolu odevzdal. Vyšehradští obyvatelé s pocitem podvodu podali na kapitolu stížnost kvůli tomu, že jim jsou znemožněny bohoslužby. Poté dali kostel násilně otevřít a vzkázali na kapitolu, že zde nikdo jiný nesmí vykonávat bohoslužby kromě kazatele Soběslávka. Nakonec kapitula ustoupila. Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. L 389 IV. *Korespondence – stížnost na kostelníka Smolíka*. 1603.

Na postavení kapituly v důsledku jejího protireformačního tlaku nezměnila nic ani první pražská defenestrace v roce 1618. V srpnu roku 1619 stavovská vláda rozhodla o první konfiskaci církevního majetku. I přesto, že kapitulní majetek do tohoto rozhodnutí zařazen nebyl, Novoměstští ho svévolně zabrali. Oficiální povolení ke konfiskaci dostalo Nové Město až o rok později. Veškerý zabavený majetek kapituly a probošta (včetně kláštera sv. Kateřiny a kláštera sv. Tomáše) byl prodán králi Fridrichovi Falckému za nízkou cenu a byl zapsán do zemských desek. Kapitula měla být rozpuštěna a Vyšehrad měl splynout s Novým Městem pražským.⁵²

Po bitvě na Bílé hoře a v souvislosti s událostmi třicetileté války se Vyšehrad jako pevnost opět „uzavřel“ vůči svému okolí. Vojenské posádky zlepšily jeho opevnění, při kterém vycházely z nových potřeb a poznatků z prohraných bojů císařských vojsk. I přes tyto politické nepokoje kapitula dále pokračovala v protireformaci. Ve 20. letech 17. století kapitula přitvrdila a vyhrožovala vystěhováním nekatolíků. V roce 1628 přistoupila i ke kontrole, kdo chodí do kostela a kdo ne. V roce 1635 kapitula využila císařského nařízení o sčítání a soupisu obyvatel podle víry, což umožnilo kapitule jejich bližší sledování.⁵³

Ve třicátých letech byly vytvořeny nové plány na přestavbu Vyšehradu jako pevnosti a strategické části obrany celé Prahy. Tyto plány byly ale realizovány až po třicetileté válce, jejíž bitvy se opět projeví na podobě Vyšehradu a jednotlivých budovách. I přesto, že bylo vše opraveno a nově vybudováno, válečné události zničily jak novoměstské opevnění, tak i podstatnou část Vyšehradu. V roce 1647 požár a švédská vojska zničila mnoho měšťanských domů.

Hradby tehdy dostaly podobu pětiúhelníku, kde bylo plně využito místního terénu. Tyto plány měly za následek zánik staré zástavby a z původních renesančních domů zůstalo pouze torzo kostela sv. Petra a Pavla v goticko-renesanční podobě, gotická brána Špička, rotunda sv. Martina, část bývalého děkanství, zbytek purkrabství a menší objekty kolem. Byla dokonce zničena i kapitulní škola. V roce 1655 byla dokončena Táborská brána a také zbrojnice a v roce 1676 Leopoldova brána. Hrubá podoba byla dokončena do roku

⁵² NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 129-130.

⁵³ Podle soupisu obyvatel bylo zjištěno na Vyšehradě celkem 362 obyvatel, z nichž bylo 43 měšťanů (rodin, tedy 124 osob), 51 služebníků – převážně čeledí a 187 podruhů. Z měšťanů byl však pouze jeden zjevným nekatolíkem a o 20 byli značně pochybnosti, protože neodevzdávali zpovědní lístky. Mezi čeledí bylo 13 lidí veřejně se hlásících jako nekatolíci a bylo opět nejasných 15 lidí. Ze skupiny podruhů bylo zjevných 23 nekatolíků a dalších 54 bylo v podezření. – Jak je patrné z těchto informací, proti katolictví bylo nejvíce obyvatel z řad těch chudších a nejchudších. JANÁČEK, Josef, *Vyprávění o Vyšehradu*, s. 232-233.

1680. Na výstavbě se tehdy podíle Carlo Lurago a Giovanni de Capaulil. Součástí celého díla byla také stavba vyšehradské zvonice. Dnes je možné nalézt pouze plány, protože v roce 1903 byla zvonice při přestavbě kostela zbořena. Dochovaly se z ní pouze dva zvony – zvané sv. Petr a Pavel. Třetí zvon se nedochoval.⁵⁴ Oba zvony jsou dnes umístěny na novogotické stavbě.⁵⁵

Mezi první barokní stavby je možné označit barokní kryptu stavitelem Giovannim de Capaulim, který pracoval také na vyšehradském opevnění. Postupně došlo k barokní přestavbě kapitulního kostela. O práci se dochovaly záznamy od děkana Jana Václava Benola a děkana Matěje Machta z Löwenmachtu. V této době si z praktických dozorčích důvodů nechal děkan Löwenmacht postavit provizorní domek, u kterého později vzniklo staré probošství. Byla objevena také královská krypta, na kterou upozornil děkan Berghauer a také probošt Ruffer. Podle této zprávy byly nalezeny náhrobky knížat a šlechticů, proboštů, děkanů a vyšehradských kanovníků. Nálezy nebyly podrobněji zpracovány a opět byly zaházeny. Postupně se na barokní přestavbě kostela vystříдалo několik stavitelů např.: Brechne Weissenberger Stainer, Matyáš Schmunk nebo František Maxmilián Kaňka.⁵⁶ Práce byly ukončeny na přelomu 30. a 40. let 18. století.

Barokní stavba pevnosti prakticky vytlačila kapitolu z hradního areálu. Zůstal pouze kapitulní chrám, kostel Stětí sv. Jana byl zastavěn do severní barokní zdi a z rotundy sv. Martina se stala prachárna. Na počátku 18. století byla postavena první soukromá kanovnická rezidence s číslem popisným 69. (Stavba dnes stojí v Soběslavově ulici). [obr. č. 2] Bývala trvalým sídlem vyšehradských proboštů a zakoupil ji v roce 1730 probošt Vratislav z Mitrovic od dědiců děkana Matěje Machta.

„Neplánovanou úpravu“ na opevnění udělala francouzská vojska mezi léty 1740-1742, která se na čas usídlila na Vyšehradě v době bojů o rakouské dědictví. Prověrkou prošlo opevnění v roce 1744, kdy se pruským vojskům ani přes rozsáhlý útok nepodařilo Vyšehrad dobýt.⁵⁷ V roce 1757 bylo město obleženo Prusy znovu a na Vyšehradě byla zřízena výroba munice, jež byla umístěna do domečku, který nechal postavit děkan

⁵⁴ První zvon pochází z dílny Brikciho z Cymperka a druhý z dílny Baltazara Hoffmanna.

⁵⁵ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 140-141.

⁵⁶ O práci tohoto stavitele se dochovalo značné množství zpráv díky sporu, který se dostal až k soudu. Stavba byla, podle četných svědectví, inspirována Santinim. NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 145.

⁵⁷ Podle záznamů tři obyvatelé, kolář Antonín Bašta, krejčí Kašpar Nepatrný a zlatník František Vančura, zneškodnily hořící doutnáky vedoucí ke 133 sudům prach v kasematech. Tito občané byli posléze vyznamenáni císařovnou Marií Terezií a získali malou doživotní rentu. JANÁČEK, Josef, *Vyprávění o Vyšehradu*, s. 255-256.

Berghauer pro čeled' na severní straně vedle starého děkanství a který zabavila vojenská správa. Naneštěstí došlo k výbuchu, při kterém zahynulo 20 vojáků a byla poškozena i budova starého děkanství.⁵⁸

Působení dvou nejvýznamnějších děkanů na vyšehradské kapitule bylo spojeno s 18. stoletím. Šlo o Jana Václava Ditricha z Lilienthalu (1667-1744) a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera (1684-1760). [obr. č. 3] Oba dva pocházeli z nižších sociálních vrstev, a proto se nemohli stát probošty. I přesto, že jejich funkční období na sebe přímo nenavazovalo, Berghauer, jako další děkan pokračoval v budování kapituly. Oba dva přivedl na Vyšehrad pravděpodobně Jan Adam Vratislav z Mitrovic. Za jejich působení se kapitula opět stala po třech staletích trvalým sídlem kapituly.

Informace o Ditrichovi jsou podstatně méně známé než o Berghauerovi. Ditrich byl Čech a vystudoval teologii na pražské univerzitě, kde dosáhl titulu bakalář. Čtrnáct let působil jako farář u jezuitů v kostele sv. Václava v Bubovicích. Poté působil jako kazatel na Novém Městě pražském. Obsáhlý soubor jeho kázání nalezneme uložený v kapitulním archivu. V roce 1719 se stal vyšehradským děkanem, a v této funkci působil celkem 25 let. Podařilo se mu zvýšit počet kanovníků o čtyři, ale jejich prebendy nebyly vázány na kapitulní majetek, ale na získané peněžní dotace a dary. Kapitula tedy nově čítala celkem pět sídelních kanovníků. Příjmy kapituly byly v této době k dispozici pouze děkanovi. Děkan Ditrich a probošt Vratislav z Mitrovic si vycházeli vstříc a mohli se na sebe spolehnout, což bylo neobvyklé.

Ditrichovi se podařilo díky trpělivosti a velkému úsilí upevnit pozici kapituly. Děkan Ditrich je označován jako barokní patriot s českými základy. Na kapitule se za jeho působení používala pouze latina a čeština. Na sklonku svého života nechal pořádit soupis svého majetku, který je psaný česky: „*Inventář neb poznamenání všelikých mobilii a svršků hospodářských, mně vnitř podepsanému vlastně přináležejících do dne ...*“ (datum není doplněno).⁵⁹ Je pravděpodobné, že inventář vznikl v souvislosti s jeho závětí z 20. července 1737. Inventář je velmi podrobný a dává tak přesnou podobu jeho způsobu života. Součástí seznamu je také podrobný soupis jeho oděvů, předmětů z drahých kovů,

⁵⁸ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 145-146.

⁵⁹ Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. 219, karton 25. *Soupis majetku probošta Ditricha z Lilientálu. 1737.*

stolního nádobí, rouch a dalších předmětů. Berghauerova činnost je spojena ve velké míře se vzděláním a kapitulní knihovnou.

S nástupem osvícenství se kapitule začala upírat některá vrchnostenská práva a vrcholem toho bylo zřízení vlastní radnice pro obec Vyšehrad v roce 1765. Situace se stupňovala s radikálnějšími josefinskými reformami, postihující především církevní organizace. Vyšehradským obyvatelům se podařilo vymanit z područí kapituly až v roce 1781, kdy bylo zrušeno nevolnictví, ale stále zůstávala v platnosti poddanská renta. O rok později zrušil Josef II. kláštery, které nesloužily charitativním účelům nebo školství, v roce 1783 zrušil kostely, kde se pravidelně nekonaly bohoslužby, a v roce 1784 došlo i na kolegiální kapituly, které měly být proměněny na fary a jejich jmění zabaveno. Za to, že vyšehradská kapitula zůstala, vděčí svému významnému historickému postavení, ale především diplomacii probošta Ferdinanda Kindermanna ze Schulsteinu (1740-1801). [obr. č. 4]

Ferdinand Kindermann byl reformátorem českého školství a osvícenský duchovní. Absolvoval pražskou filozofickou a teologickou fakultu a poté se stal děkanem v Kaplici, kde založil vzorovou školu, aby mohl rozvíjet své nové osvícenské pedagogické principy založené na poznání a zdokonalení člověka a celé společnosti.⁶⁰ Po roce 1775 odešel Kindermann do zemské školní inspekce v Praze, kde řídil budování obecných škol. Dále se staral o budování industriálních škol, které měly žáky vzdělávat nejen teoreticky, ale především prakticky (dnes bychom je označili za průmyslové školy), šlo zejména o zemědělské, lesnické a textilní školy. Tato jeho činnost plně podporovala snahy a úsilí osvícenských reforem Marie Terezie. Po nástupu Josefa II. na trůn započal velký zlom ve všech reformách. Stejně jako jeho matka spatřoval ve školství značný význam, který dává prostředky ke zvelebení státu. Podporoval zejména zlepšování obecného školství pro zvýšení úrovně lidových vrstev. V těchto bodech se shodoval s Kindermannem.

Kindermannovou odměnou bylo jeho jmenování vyšehradským proboštem, což jak posléze uvidíme, bylo spíše odměnou kapitule než jemu samotnému. Kapitula se v této době snažila hájit svá práva exempce, ale vše spíše směřovalo k posílení úlohy státu a podřízenosti církve jeho doзору. Všude se měl zavést jednotný systém a pevný řád a s tím také souviselo rušení klášterů, kapitul a kostelů. Kapitula se velmi obávala o svůj osud, navíc v této době umíral stávající probošt Česlav Gothard Schaffgotsch. Císař

⁶⁰ Kindermannově reformně školství se více věnuje Josef Hanzal v díle Ferdinand Kindermann von Schulstein, vydaném v Augsburgu v roce 1926.

rozhodl o jmenování Kindermanna na místo probošta. Jmenování mělo pro Kindermanna znamenat zlepšení jeho finanční a materiální situace. V roce 1782 byl Kindermann jmenován a při této příležitosti nechal vyrazit 60 zlatých, 250 stříbrných a 1000 malých stříbrných pamětních mincí.

Kindermann se dále věnoval především školství industriálního typu. Zasloužil se o státní příspěvky na podporu školství, které pocházely především ze zrušených nadací a náboženských společenstev. I přesto že ho tato činnost velmi zaměstnávala, našel si čas i pro vedení kapituly. Podařilo se mu odvrátit zrušení Vyšehradské kapituly díky své osobnosti a i osobní známosti se samotným císařem, což je jeho největší zásluhou. S tím souviselo i zajištění většiny majetku kapituly kromě již zmíněné kaple P. Marie na hradbách.

Jeho postavení bylo posíleno jmenováním kanovníkem u sv. Víta na Hradčanech. Postavení využíval především pro prosazování prospěšných opatření.⁶¹ Zajímavostí je Kindermannova příslušnost ke svobodným zednářům. Jeho členství je pevně doloženo od roku 1782 v lóži Pravda a je možné je spojit s osobou hraběte Lažanského, který stál v jejím čele a byl také prezidentem Královské společnosti nauk v roce 1792 a prezidentem českého gubernia.⁶² V roce 1788 se Kindermann zasloužil o vysvěcení školy na Vyšehradě, o jejíž vybudování se také zasloužil. V roce 1790 byl jmenován litoměřickým biskupem. Ve jmenovacím dekretu bylo mimo jiné ustanoveno, že kanovníci na kapitule zůstanou do vymření, což by znamenalo faktické zrušení kapituly, To se však Kindermannovi nelíbilo a rozjel se do Vídně za císařem, aby dosáhl zrušení výnosu, což se mu podařilo těsně před smrtí Josefa II.⁶³

3.5 Vyšehrad v 19. a 20. století

Toto období se nese v duchu národního obrození i na Vyšehradě, který se stává jedním z nejdůležitějších míst Prahy. Vyšehrad byl jedním z míst, o kterém se uvažovalo pro zřízení národního pohřebiště. Snaha o dosažení kulturní samostatnosti se mimo jiné projevila také v tvorbě Rukopisů, které měly za úkol povzbudit český lid a probudit

⁶¹ Souvisí s osobou Josefa Dobrovského, proti němuž byla vznesena obvinění o jeho pravověrném myšlení a jednání. Na Kindermanna se obrátil sám rádce Marie Terezie se žádostí o posudek na Dobrovského. Ten veškeré pochybnosti vyvrátil a naopak se vyslovil v jeho prospěch. Josef Dobrovský ho velmi chválil a děkoval mu v dopise. WINTER, Eduard, *Ferdinand Kindermann Ritter von Schulstein*, s. 70.

⁶² STRAKA, Cyril, *Reforma pražských zednářských lóží v roce 1778*, s. 113.

⁶³ HANZAL, Josef, *Probošt Ferdinand Kindermann na Vyšehradě*, s. 327.

národní hrdost. Mezi padělanými rukopisy, vytvořenými právě v tomto duchu, byl rukopis „Píseň vyšehradská“⁶⁴. List nalezl údajně Josef Hanka roku 1816. Stejně jako rukopis Královédvorský (dále jen RK), Rukopis Zelenohorský (dále jen RZ) a Písně milostné krále Václava (dále jen PMKV) byl i tento rukopis podroben analýzám pravosti. V roce 1968 došla komise ke stejným závěrům jako u RK, RZ a PMKV, že i tento rukopis je palimpsest.⁶⁵ [Obr. č. 5]

S ohledem na vše výše uvedené je tedy zcela pochopitelné, že v době národního obrození se k Vyšehradu jako symbolickému místu upírala pozornost mnoha spisovatelů, básníků, malířů, sochařů i hudebníků. I samotný K. H. Máchá napsal v almanachu o Vyšehradu malou báseň. Mezi dalšími můžeme jmenovat J. Kollára, J. Jungmanna, K. J. Erbena, J. K. Tyla i A. Jiráka. Z malířů se Vyšehradu věnují umělci K. Plith, J. Döbler, K. Postl, J. Richter nebo J. Morstadt a samozřejmě Mikoláš Aleš, který ztvárnil řadu vyšehradských pověstí, ze sochařů pak např. J. V. Myslbek, který na motivy Starých pověstí českých vytvořil sousoší na Palackého mostě. Hudební ztvárnění Vyšehradu se věnoval B. Smetana v Libuši, jejíž libreto napsal J. Wenzig. I mezi samotnými kanovníky kapituly se nacházeli literáti píšící na národní témata. Byl to například probošt Václav Štulc. [obr. č. 6]

Doba vlády Napoleona a jeho vpádu v roce 1809 se na Vyšehradě odrazila pouze vyzbrojením děly, která byla později v roce 1848 během revoluce namířena na Prahu, ale k jejich použití nedošlo. I přesto, že po válce Rakouska s Pruskem byla vojenská pevnost na Vyšehradě zrušena (v roce 1866), zůstával Vyšehrad stále ve vojenském držení.

Z této empírové doby zůstala jedna z nejkrásnějších památek Cihelná (Pražská) brána na severní straně, kterou nechal vybudovat pražský místodržitel K. Chotek. Z jeho vůle byla přebudovaná trasa tábořské silnice procházející Vyšehradem z Pankráce. Byla také nahrazena stará gotická Jeruzalémská brána a původní padací most byl nahrazen náspem. V této době se i kapitula věnovala stavební činnosti a budovala nové rezidence. Již v roce 1849 byly postaveny první dvě budovy za kapitulním kostelem a následují další stavby včetně nového děkanství (1877-1879) v novogotickém stylu od F. Niklase. Všechny tyto

⁶⁴ Píseň je psaná na pergamentu o rozměru 15 x 22 cm. Text má celkem 19 řádků. Dnes je uložen v Národním muzeu pod inventárním číslem 1 A b 4 spolu s opisem tohoto rukopisu.

⁶⁵ Palimpsest – druhotně použitý pergamen, původní text byl vyškrobán a následně přepsán novým textem. V historii to bylo běžnou praxí. *Zkoumání rukopisu Písně vyšehradské* [on-line], *cuni.cz* [cit. 27. 02. 2021], Dostupné z: <https://utf.mff.cuni.cz/~podolsky/rkz/mpkvpv/pv.htm>.

rezidence byly postaveny v ulici K Rotundě. V roce 1878 došlo také k opravě rotundy sv. Martina a k obnově barokní kapličky Panny Marie na hradbách.

Jedním z nástupců probošta Kindermanna byl Karel Rudolf z Boul-Schauensteinu (1810-1833), který obdivoval českou historii, a především jeho nástupce Josef Alois Jüstel (1835-1858). Jüstel byl jedním z vedoucích představitelů rakouské státní církevní politiky a také členem dvorské rady.⁶⁶

Důležitým mezníkem je také oddělení a osamostatnění Vyšehradu v roce 1850, kdy se stal samosprávným městem. Postupně se mění také zástavba v podhradí z empírových a barokních staveb na historizující styly, které svými výškovými poměry zasahovaly do Vyšehradského panoramatu. V roce 1895 bylo zbouráno opuštěné barokní děkanství na rohu dnešní Vratislavovy a Hostivítovy ulice (dnes čp. 1). Z původní zástavby zde zůstal pouze špitální dům chudobince z roku 1866 od V. Ruffera. Koncem 19. století se objevily plány na spojení Braníka a Podolí nebo také na vybudování tunelu a lávky jako překlenutí Botiče (projekt J. Kindla). Postupně se rozrůstá zástavba mezi vyšehradskými hradbami a Vltavou, která značně narušovala jejich pevnost a estetickou stránku. S tím souvisí také zapojení klubu Za Starou Prahu⁶⁷, který v roce 1906 vytvořil soutěž pro inženýry a architektky. Z těchto soutěží se žádný plán nerealizoval, ale zůstalo z něj mnoho zajímavých myšlenek na vybudování reprezentativního národního pohřebiště nebo také budova Zemského muzea na Vyšehradě.

Praha se nezadržitelně rozrůstala, začaly se zde stavět činžovní domy a objevily se požadavky na zboření barokních hradeb. Proti tomuto požadavku se v roce 1910 velmi radikálně postavil již zmiňovaný klub Za starou Prahu a byl vypracován náhradní plán. Koncem 19. století dochází také k úpravám a vytvoření sadové plochy podél hradeb a silnice proboštem Mikulášem Karlachem (Karlachovy sady). V roce 1927 došlo k velkému požáru a vyšehradská zbrojnice lehla popelem. Později zde byl vytvořen park.

Velmi významné osobnosti pro rozvoj kapituly a i Vyšehradu jako takového, byli v druhé polovině 19. století dva probošti. Prvním z nich byl probošt Václav Štulc (1870-1887), básník a spisovatel, který se aktivně účastnil revolučního roku 1848. Jeho projevům byly

⁶⁶ O proboštovi Jüstlovi více v kapitole Knihovna vyšehradské kapituly.

⁶⁷ Klub Za starou Prahu byl založen v roce 1900 a jeho náplní byla ochrana památek Prahy, zejména stavební. V jeho čele stála tehdy rada složená z historiků umění, architektů a urbanistů. (např. Josef Štulc nebo Rostislav Švách. *Klub Za starou Prahu* [online] *historie* [cit. 28. 02. 2021], Dostupně z: <https://www.zastarouprahu.cz/>.

věnovány zmínky v epigramech K. H. Borovského. Z jeho iniciativy došlo k přestavbě kapitulního kostela a také k přípravě vybudování národního pohřebiště. Poté nastoupil na místo probošta Antonín Lenz (1887-1901), který působil především jako katolický publicista a věnoval se studiu české reformace a církevní dogmatice.

V této době bylo také rozhodnuto o novogotické přestavbě baziliky sv. Petra a Pavla. Tato přestavba vzešla z podnětu Václava Štulce a měla se ubírat puristickým směrem, kde ideální podobou byl gotický kostel ze 14. století. Inspirací byla česká parléřovská gotika, tak jak ji chápal a realizoval Josef Mocker. Během prací bylo objeveno mnoho nálezů dokumentujících historický vývoj stavby, které později podnítily archeologické práce ve 20. století. Během přestavby bylo objeveno několik nástěnných maleb z konce 14. a počátku 15. století ve třech jižních kaplích. Malby byly překryty bílým vápnem a později secesní malbou manželů Urbanových. Mockerova přestavba měla harmonicky vyjádřit ideální představu chrámu jako protipólu hradčanského sv. Víta. Přestavbou byla ale zničena stavba vrcholného baroka inspirovaná Santinim.⁶⁸

Jednou z dominant dnešní podoby Vyšehradu je vedle baziliky, budovy probošství a rotundy sv. Martina i Vyšehradský hřbitov, v jehož čele stojí národní hrobka Slavín. Počátky dnešního národního pohřebiště je možné klást do roku 1660, kdy nechal děkan Martin Veselanský postavit zeď kolem již existujícího hřbitova v okolí kostela sv. Petra a Pavla. Hřbitov tehdy zaujímal malou plochu, patřily k němu také malé hřbitůvky alžbětinek a voršilek, které byly později přemístěny (zůstávají tam dodnes). Na hřbitově bylo také pohřbeno několik členů kapituly např. v roce 1809 probošt Prokop baron Henniger nebo v roce 1858 probošt Josef Alois Jüstel. Jejich ostatky byly kvůli přestavbě baziliky v roce 1900 přeloženy na západní stranu hřbitova. Ještě v polovině 19. století měl hřbitov podobu klasického malého hřbitova.

Myšlenka na vytvoření národního pohřebiště vzešla ze spolku Svatobor, kde působilo několik vlasteneckých kněží. Spolek začal pořádat sbírky na úpravu hrobů předních českých spisovatelů. Vznikl speciální odbor vedený F. L. Riegrem, který posuzoval možná místa pro vznik národní hrobky. Zprvu se jednalo o pomník pro Václava Hanku,

⁶⁸ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 180-183.

který byl na vyšehradském hřbitově pohřben v roce 1861. Soutěž tehdy vyhrál návrh I. Ullmanna, který zajistil jeho realizaci. Pomník byl odhalen v roce 1863.

K velkému rozšíření hřbitova došlo díky proboštovi Mikuláši Karlachovi, který dal svolení ke tříetapovému budování a úpravě hřbitova. Součástí nových úprav byl návrh na výstavbu hřbitovních arkád v letech 1874 a 1875. Většinu arkád navrhl představitel neorenesance Antonín Wiehl, podle jehož návrhu byla poté v letech 1889-1908 postavena celá skupina hrobek na východní části. Na Antonína Wiehla se obrátil Mikuláš Karlach s vypracováním návrhu na monumentální hrobku s názvem Slavín, na jehož výstavbu se rozhodl věnovat částku 30.000 zlatých P. M. Fischer, smíchovský starosta. Kapitula byla požádána o prodej pozemku, ale ta se rozhodla k tomuto účelu pozemek věnovat a stanovila podmínky pro pohřbívání.

V roce 1889 zaslal starosta Fischer Svatoboru darovací listinu, která obsahovala záměr postavit společnou hrobku, v níž by byli pohřbeni velikáni národa, kteří „*Ač mrtvi, stále ještě mluví*“. Základní kámen byl položen v roce 1889, ale stavba byla dokončena až v roce 1893. Stavba byla provedena podle návrhu A. Wiehla spolu se sedmi hrobkami na pravé straně Slavína. Sochařskou výzdobu provedl Josef Maudr, který vytvořil obě krajní sochy Vlasti – jásající a truchlící – a sochu Génia vlasti. Wiehlovou prací je také krypta vyšehradské kapituly, kam nechal přenést některé její členy z jednotlivých hrobů i z krypty, dříve umístěných v kostele na jižní straně. Posledním Wiehlovým předloženým návrhem bylo v roce 1909 zřízení arkádových hrobek kolem hlavní hrobky. V roce 1901 byl jako první do hrobky uložen básník Julius Zeyer. V dnešní době v roce 2021 je v národní hrobce pohřbeno celkem 57 osobností. Poslední, kdo byl do hrobky přenesen, byl národní umělec Karel Höger v roce 2013. Vyšehradský hřbitov se stal od počátku 20. století galerií „rovů“ významných umělců své doby, stojí na něm sochy umělců jako např. František Bílek, Ladislav Šaloun, Otakar Španiel nebo Bohumil Kafka. Veškeré zmíněné významné počiny a stavby na Vyšehradě utvářely jeho dnešní podobu. Vyšehrad je jednou z mála památkových rezervací, kde jednotlivé stavby tvoří celek se společnou historií.⁶⁹

Velmi významné proměny zaznamenal Vyšehrad také ve 20. století. Jak již bylo výše zmíněno, vojenský charakter pevnosti se pomalu vytrácel a ustupoval sadové úpravě

⁶⁹ LIŠKA, Václav, *Sto padesát let Svatoboru*, s. 17-19.

a krajinářskému řešení prostor. Postupně se tak jednotlivé části měnily v parky, byly zřizovány nové cesty a typické výhledy na Prahu a Vltavu. Hradební svahy nově pokryly trávniky a keře, tak jak navrhl tehdejší ředitel sadů Karel Skalák, který posléze úpravu sadů předal do správy města Prahy.⁷⁰

Během 1. světové války se parkům mnoho pozornosti nevěnovalo – ploty byly potrhány a veřejnost parky ničila. Po ničivém požáru zbrojnice v roce 1927 Ústřední rada hlavního města Prahy rozhodla o úpravě zničené zástavby na park podle návrhu Arnošta Černovského.⁷¹ Během světové hospodářské krize v letech 1933-34 došlo k nouzovým pracím na Vyšehradě a v jeho okolí – k úpravě okolí rotundy sv. Martina a dalších území kolem Vyšehradu. V rámci těchto prací byly osázeny vyšehradské skály trvalkami a skalničkami.

Během německé okupace se sady a záhony proměnily na políčka, kde se pěstovala zelenina pro vojsko. V 50. letech přešly Karlachovy a Štulcovy sady do vlastnictví města. Parky se postupně obnovovaly a opět zpřístupňovaly veřejnosti. Obnovu parků prováděli sami občané formou svépomocí za pomoci odborníků z podniku Zahradnictví hl. m. Prahy. V 70. letech byl pískovcový povrch parkových cest zalit živicí. Díky této úpravě se sice cesty stabilizovaly, ale změnily charakteristický historizující ráz vyšehradské atmosféry. V roce 1993 přechází péče o vyšehradské sady a parky do správy Národní kulturní památky Vyšehrad (NKP Vyšehrad).⁷²

Díky záznamům vedoucího kanceláře kolegiátní kapituly je možné období od roku 1989 až 2007 dokumentovat dle jednotlivých let.⁷³ Od roku 1989 započal proces novodobého rozvoje kapituly a Vyšehradu. Jednotlivé nemovitosti byly postupně opravovány a začaly sloužit svému „staronovému účelu“. Pozitivním krokem také bylo zahájení každoročních výstav, které Kolegiátní kapitula pořádala v Lobkovickém paláci. Postupně se také vracely kapitule majetky zabavené v roce 1962.

Pro život kapituly a její sídlení chrám sv. Petra a Pavla byl velmi důležitý rok 2002, který byl ve znamení oslav a připomenutí 100. výročí regotizace chrámu. Jednou z vrcholných aktivit, která svým významem přesahuje kapitolu, byla žádost pražského arcibiskupa

⁷⁰ KOLMANOVÁ, Drahomíra, *Historie vyšehradských sadů*, s. 344-357.

⁷¹ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 202-208.

⁷² KUČA, Otakar, *Studie rehabilitace Karlachových sadů v areálu NKP Vyšehrad*, s. 3.

⁷³ KOTOUS, Jan, *Kronika nejdůležitějších událostí královské kolegiátní kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (1989-2007)*, s. 377-388.

Mirolava Vlka o povýšení kapitulního chrámu na papežskou baziliku minor. Svatý stolec rukou papeže Jana Pavla II. tuto žádost schválil, a tak je od roku 2003 na Vyšehradě bazilika minor sv. Petra a Pavla. Archivní materiály včetně samotné papežské listiny jsou jednou z nejvýznamnějších novodobých listinných památek v archivu kolegiální kapituly na Vyšehradě. Listin takového významu se v České republice 21. století opravdu mnoho nenachází.

Pro další rozvoj kapituly a její ekonomické zázemí je klíčový rok 2013. V tomto roce získala kapitula díky „církevním restitucím“ do svého vlastnictví řadu svých bývalých objektů, a to jak na půdě obvodu Praha 2 – městské části Vyšehrad, tak i mimo katastrální území hlavního města Prahy. Některé objekty slouží přímo kapitule, jiné jsou pronajímány zejména pro stravovací a ubytovací účely. Příjmy z pronájmů, dlouhodobých zápůjček a další hospodářské činnosti jsou mimo jiné zdrojem pro péči o knihovní fond, archiv a rozvoj prostor knihovny jako takové. Finanční zdroje kapituly jsou také potřebné pro oblast spolufinancování různých rozvojových projektů a grantů.

Pro pochopení činnosti kapituly jako takové je důležité znát postavení, aktivity a odpovědnost jednotlivých členů kapituly. Mimo jiné i proto, že jsou vybraní preláti, kteří mají konkrétní odpovědnost za knihovnu, archiv nebo vzdělávací aktivity. Uvedené rozdělení jsem zpracovala na základě studia historických i aktuálně platných stanov kapituly, rozhovoru s děkanem kapituly a dalšími členy.

Probošt: Nepodílel se na vnitřním životě kapituly. Jeho hlavní povinností je reprezentovat kapitulu navenek (dnes bychom řekli statutární zástupce). Majetkově bylo proboštsví odděleno od kapituly a patřilo tak po pražském biskupství k druhému nejvlivnějšímu církevnímu postavení v zemi. S tím souvisí také to, že probošt nemusel mít vyšší církevní svěcení, ale muselo jít o klerika, čímž byla zajištěna gramotnost a celkový přehled kandidáta. Vzhledem k těmto privilegiím a postavení byli na tento post dosazováni významní představitelé státu i členové panovnických rodů a dynastií. V 12. století se někteří vyšehradští probošti stali kancléři – zástupci královské kanceláře a od 13. století je tento úřad spojen s vyšehradským proboštem automaticky až do 15. století. V polovině 13. století měla hodnost probošta vysoké prebendy a také někteří probošti bydleli mimo Vyšehrad. Později byla funkce vyšehradského probošta obdobným způsobem spojena se členstvím v radě zemského sněmu. Tato funkce skončila spolu se zrušením sněmu, ale oficiálně zrušena nebyla. V dnešní době vyšehradský probošt zastává pouze svou funkci

na Vyšehradské kapitule a jeho povinnosti jsou spojeny pouze s kapitulou. Podle tradice je probošt Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě prelátem České země. Oproti minulosti je dnes probošt volen členy kapituly a volbu následně schvaluje pražský arcibiskup, primas český. V případě arcibiskupova nesouhlasu s volbou se vše podstupuje církevnímu soudu. Probošt je dnes dle práva jedním ze dvou statutárních zástupců kapituly. V případě, že probošt nemůže vykonávat své povinnosti nebo jeho místo není obsazené, přecházejí jeho povinnosti na kapitulního děkana.

Kancléř Královské kanceláře: Funkce kanceláře českého krále, byla spojena s ochranou královské pečeti a také odpovědnosti za obsah veškerých listin vydávaných panovníkem. Bylo nutné, aby tyto dva posty v jedné osobě zastával pouze člověk, který měl plnou panovníkovu důvěru a byl zcela obeznámen se situací ve vnitřní i zahraniční politice. Zároveň byl také panovníkovým rádcem a diplomatem. Funkce kancléře byla zcela rušena až v roce 1471.

Děkan: Děkanem byli jmenovány osobnosti, které projevovaly schopnosti a značné vzdělání, ale díky svému nešlechtickému původu se nemohly stát probošty – v případě přímého jmenování. Často se ale také stávalo, že po „prověření“ postoupil dotyčný z funkce děkana na funkci probošta. Děkana se stával zemským prelátem Českého království a také jako jeden ze zástupců duchovního stavu mohl zasedat na zemském sněmu. V 18. století byli děkani jako držitelé statků povyšováni do rytířského stavu spolu s udělením inkolátu v Českém království⁷⁴.

Děkan byl skutečnou hlavou kapituly. Byl to on, kdo řídil celou církevní instituci, vedl shromáždění kapituly jako nejvyššího orgánu kapitulní samosprávy, hospodařil s kapitulním majetkem a odpovídal za zachování práv a svobod. Velkým úkolem děkanů byla obhajoba kapitulního postavení v souvislosti s exemptními právy a podřízeností přímo papežskému stolci. Děkan si mohl žít na úrovni preláta. Funkce přinášela tedy zvolené osobě významné hmotné výhody a možnost žít na vysoké úrovni a rozvinout svůj životní styl. Děkan obývá rezidenci. V 18. století se tato rezidence nacházela pod hradbami nad potokem Botičem nedaleko vstupu do pevnosti. Každý děkan si prostory zařizoval svým vlastním vybavením. Oproti proboštovi sídlil na kapitule. Dnes je děkan,

⁷⁴ Inkolát nebo indigenát, což znamená udělení či označení příslušnosti mezi plnoprávné domácí šlechtické rody, dnes bychom mohli říci dosažení vyššího šlechtického občanství – tehdy „zemskou šlechtu“ – Ottův slovník naučný, díl 12, s. 605 a 656.

stejně jako probošt volen z řad kanovníků a schvalován arcibiskupem pražským. Je druhým statutárním zástupcem kapituly. V případě, že děkan není schopen vykonávat své funkce nebo jeho pozice není obsazena, přecházejí jeho povinnosti na prvního kanovníka kapituly – kustoda. Stejně jako probošt je děkan Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě prelátem české země.

Vedoucí kanceláře: Funkce vedoucího kanceláře kapituly byla zřízena až v roce 1991. Hlavní náplní funkce je administrativa spojená s kapitulou, správa nemovitých i movitých majetků kapituly a organizace společenských akcí. Členům kapituly tak částečně odpadla velká část starostí spojených s těmito pracemi, a mohou se tak věnovat duchovním záležitostem. Prvním jmenovaným byl výše zmiňovaný Jan Kotous, který na kapitule působil ve spolupráci s kanovníkem a později děkanem Jiřím Hubertem. Funkci poté přebrala Erika Tučková, která na této pozici působí dodnes.

Kanovníci: Místo kanovníka je věc čestná a spolu s touto funkcí vždy zastávají i další funkce a pozice například univerzitní profesor, farář apod. Jednotlivé kanovníky ustavuje a kanonikát jim uděluje pražský arcibiskup po projednání s kapitulou. Tito kanovníci jsou vybíráni z řad kněží, kteří vynikají vírou a vykonávají dobře svou funkci.

Kanovníci na kapitule se dělí:

- První kanovník, označovaný jako kustod, pomáhá děkanovi ve správě majetku a také ho v případě nutnosti zastupuje.
- Druhý kanovník je penitenciářem kapitulního chrámu a celé kapituly.
- Třetí kanovník spravuje kapitulní knihovnu a kapitulní archiv. Vede kroniku kapituly, album jmenování a instalace kanovníků. Dbá také na dobrý stav obrazového fondu a dalších uměleckých předmětů. (Naposledy tuto funkci zastával kanovník František Verner, od té doby nebyl nikdo do funkce jmenován)
- Čtvrtý kanovník je zpravidla farářem kapitulního chrámu.
- Pátý a šestý kanovník působí v duchovní správě uvnitř Prahy podle dispozic pražského arcibiskupa a jsou pověřováni různými úkoly.

Sídelní kanovníci se stávají čestnými nesídelními při dosažení věku 75 let, to se ale netýká postu probošta ani děkana, kteří mají svá pravidla daná stanovami a zákonem.

Dnes má kapitula k dispozici 6 míst pro sídelní kanovníky a šest míst pro čestné – nesídelní kanovník. Ve skutečnosti je obsazeno celkem pět pozic sídelních kanovníků a šest čestných kanovníků plus probošt a děkan. Všichni členové kapituly (kromě šesti čestných nesídelních kanovníků) mají dnes povinnost rezidence na Vyšehradě. Případné výjimky povoluje arcibiskup.

4. Knihovna Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě

Tato a následující kapitola jsou stěžejní částí mé diplomové práce. Knihovna zdejší kapituly je velmi významnou institucí v rámci církevních knihoven, ale i naší národní kulturní identity. O významu knihovny pro samotnou kapitulou není třeba pochybovat, dokládá to i předchozí text věnovaný historii Kolegiální kapituly. V úvodu této části práce je potřeba si uvědomit, že knihovna a archiv byly instituce hluboce provázané a velkou část tisícileté historie Vyšehradské kapituly nebyly odděleny a ani nebyly chápány jako samostatné „subjekty“, tak jak je tomu v moderní historii.

4.1 Knihovna ve vrcholném středověku

Počátky knihovny je možné hledat již ve vrcholném středověku. Hovoříme-li v této době o knihovně, hovoříme o prostorách, respektive o skříní či truhle, kde byly uloženy veškeré písemnosti související s touto institucí jako např. zakládací listiny, smlouvy o majetku či darovací smlouvy až po samotné knihy. Postupem času byly písemnosti rozděleny a uloženy dle charakteru v knihovně nebo archivu.

O existenci knihovny na Vyšehradě v době středověku není žádných pochyb i přesto, že o tom nejsou žádné konkrétní faktické záznamy v pramenech. Jak již bylo výše zmíněno, ve druhé polovině 20. století byly na Vyšehradě nalezeny základy několika církevních budov – kostelů, které ke své činnosti potřebovaly základní náboženskou literaturu a jiné listiny či spisy. Stále však nelze s jistotou hovořit o knihovně jako takové.⁷⁵ Počátek 11. století bylo obdobím, kdy literární činnost nebyla ještě příliš rozšířená a i z tohoto mála, co vzniklo, se dochoval jen zlomek. Vzdělanost a gramotnost byla zaměřena především na kláštery, vysokou šlechtu a panovníky, kteří vzdělání podporovali a šířili. V této době hovoříme o sbírkách několika málo knih s tituly zaměřenými převážně na náboženská témata a kroniky. Domnívám se, že sbírka knih na kapitule byla rozsáhlejší než sbírka knih v klasickém kostele, ale ani přesto se z počátku nejednalo o velkou knihovnu, v dnešním slova smyslu. Způsob a důvody založení Vyšehradské kolegiální kapituly předznamenalo její politické i církevní postavení. V důsledku neshod zakladatele Vratislava II. se svým bratrem Jaromírem se kapitula netěšila ochotě ze strany pražského biskupství, o to více byla Vyšehradská kapitula spojena s královskou kanceláří

⁷⁵ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 54.

a samotným panovníkem, ke kterému byla loajální a stavěla se na jeho stranu, jak ostatně dokumentují dějiny Vyšehradu a kapituly v předchozích kapitolách.⁷⁶

Vyšehradská knihovna obsahovala běžnou náboženskou literaturu vztahující se k církevním činnostem. Jednalo se spíše o menší soubor kodexů pro bohoslužebnou činnost, které kapitula dostala při svém založení zřejmě od Vratislava II. Existuje také možnost, že knihovně daroval knihy samotný papežský stolce a Řím například přes papežského legáta, neboť Řím byl v této době jedním z center obchodu s knihami i jejich producentem: „*Jinými slovy řečeno, není vyloučeno, že některé základní knihy mohly být získány v Římě ať už darem kurie nebo péčí svatojiřského probošta Jiřího, který stál v čele Vratislavova poselství do Říma společně s Janem Tuskalským.*“⁷⁷ Dále se pak knihovna začala rozšiřovat díky odkazům a darům jednotlivých králů a šlechticů (například působení Soběslava I. nebo dary Elišky Přemyslovny).

V tomto období vznikl jeden z nejvýznamnějších písemných pramenů spojovaný s Vyšehradskou kapitulou. Jedná se o slavný kodex Korunovační evangelistář krále Vratislava II., zvaný též Vyšehradský evangelistář nebo Vyšehradský kodex. Dnes je uložen v Národní knihovně pod signaturou XIV A 13 a od roku 2006 je na seznamu Národních kulturních památek České republiky. Jeho vzniku, putování i uměleckohistorické a liturgické hodnotě bylo věnováno již mnoho prací.⁷⁸ O tom, jak a proč se dostal na Vyšehrad, nejsou žádné záznamy, jedná se pouze o hypotézy, z nichž nejpravděpodobnější považují variantu, že rukopis patřil kapitule od samého počátku a daroval jí ho sám Vratislav II. Dal tak Metropolitní kapitule u sv. Víta v Praze (dále jen pražská kapitula) na vědomí, co pro něj Vyšehrad znamená, a vyzdvihl tak jeho důležitost. Jak také uvádí Hlaváček, někteří autoři se domnívají, že rukopis původně vlastnila pražská kapitula, která ho darovala Vyšehradu, o čemž by mohl svědčit přípisek na předsádce „*De Wisegrad*“⁷⁹. Tento postup mi však přijde složitý a nelogický.

⁷⁶ V této době jsou doložené další mimopražské kapituly: Mělník, Stará Boleslav a Litoměřice, kde však o existenci knihoven či vlastnictví většího počtu knih v této době nejsou žádné zprávy. HLAVÁČEK, Ivan, *Knihy a knihovny v českém středověku*, s. 55.

⁷⁷ Tamtéž, s. 58.

⁷⁸ Například: Merhautová Anežka v knize *Kodex vyšehradský evangelistář prvního českého krále*, rok vydání 2006; včetně mnoha odborných expertíz z Národní knihovny a kronik věnující se české historii – od Dějin umění, Chrámového pokladu apod.

⁷⁹ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 59.

Kodex patří k významným památkám románského umění. Uměleckou stránkou má velmi blízko k dalším třem kodexům, které pocházejí pravděpodobně ze stejné dílny. Jeden z těchto rukopisů je uložen v kapitulní knihovně svatovítské na Pražském hradě a další dva jsou dochované v Polsku (Knihovna Czartoryských v Krakově a druhý v kapitulní knihovně v Hnězdně). Je pravděpodobné, že tyto rukopisy byly do Polska darovány kvůli vztahům Vratislava II. k Polsku. Je také možné, že knihy byly součástí věna dcery Jitky, kterou Vratislav provdal za Vladislava Heřmana.⁸⁰ Všechny tyto rukopisy jsou datovány do poloviny 80. let 11. století a zabývalo se jimi v 19. i 20. století mnoho odborníků.⁸¹ Všichni historici a odborníci se shodují, že všem těmto rukopisům jak rozsahem obrazů, tak i slohovou čistotou a barevností vévodí Kodex vyšehradský. Vyskytují se zde i motivy, které v ostatních třech rukopisech nenajdeme, jako např.: Kristova genealogie nebo vstávání mrtvých z hrobů.

Základem všech iluminací je pevná obrysová část a vnitřní kresba. Naprostá většina iluminací je umístěna na zlatém pozadí a v samotných kresbách převládá růžová, červená, olivová nebo světle modrá barva. Charakteristická je také bílá linka podtrhující všechny tvary a vytvářející zvláštní až mystický nádech iluminací. Okraje jednotlivých obrazů jsou zdobeny rostlinnými a geometrickými prvky. Kodex má 108 pergamenových listů o velikosti cca 41 x 33 cm. Text a jednotlivá písmena jsou malována štětcem ve stylu majuskuly, která je odvozena z kapitály a unciály. Iniciály tvoří rostlinné úponky a propletence, tvořící ornamenty.⁸²

Další strohé informace o knihovně je možné nalézt kolem poloviny 12. století v díle tzv. Kanovníka vyšehradského⁸³ (označovaného za jednoho z pokračovatelů Kosmy). Ten se

⁸⁰ NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 32.

⁸¹ Například polský historik umění M. Sokolowski, německý historik G. Swarzenski nebo u nás J. Květ nebo J. Mašin či P. Spunar. NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*, s. 34.

⁸² S podobnými motivy je možné se setkat také na dlažbě baziliky sv. Vavřince.

⁸³ Milena Borská-Urbánková se ve svém odborném článku zmiňuje o spekulaci nad jeho přídomkem „vyšehradský“. Příslušnost tohoto kněze k Vyšehradu zpochybnil František Pelcl a Josef Dobrovský, kteří došli k názoru, že byl kanovníkem pražské kapituly, ale to opět vyvrací František Palacký. Jako důvody klade, že se ve své kronice nezmiňuje téměř vůbec o pražské kapitule, ale zato vyšehradskému chrámu a kapitule věnuje významnou část. Odborníci (K. Teige nebo F. Palacký) odkazují na pasáž datovanou k roku 1129, kde přímo kronikář uvádí „*Kromě toho rozmnožil počet kanovníků tohoto kostela a obdařil je dalšími platy, dvory a jinými statky ...*“ Text se vztahuje ke knížeti Soběslavovi a jeho darům kapitule. Zmínění historici poukazují na to, že tyto informace mohl mít k dispozici pouze člen kapituly. V kronice není přesněji určeno, zda se skutečně jednalo o vyšehradského kanovníka. Toto označení je tedy založeno „pouze“ na bázi rozboru textu a domněnek, explicitně to však nikde prokázáno není. Rozboru kroniky se také podrobně věnoval J. Dobrovský v knize *Scriptum rerum Buhemicarum* z roku 1783. Zmínku o Vyšehradu je možné v kronice nalézt například na str. 42; 45;46. HRDINA, Karel; FIALA, Zdeněk. *První pokračovatelé Kosmovi*, s. 42-46.

vyjadřuje k listině Soběslava I. z roku 1130⁸⁴ a zmiňuje se o obnově vyšehradského kostela a jeho vyzdobení, jak bylo rozebráno v předchozím textu, a mimo to píše také o „svatyni různými knihami obdařené“⁸⁵, což znamená vlastnictví knih náboženské povahy.⁸⁶ Dle označení svatyně a podle dobové produkce knih je nejpravděpodobnější převážně náboženský obsah knih. Knihy byly pravděpodobně obstarány mimo vyšehradskou kapitolu, což souvisí s otázkou existence skriptoria v prostorách kapituly. Existence vyšehradského skriptoria je pravděpodobnější spíše o něco později v návaznosti na jejich rozšiřování a také v souvislosti s růstem počtu knih ve vyšehradské knihovně, ale je to stále jen domněnka. Díky rozborům Karla Hrdiny se můžeme domnívat, že se v kronice vyšehradského kanovníka projevuje znalost děl např. Tertulliana, Augustina i Cassiodora. Víme, že knihy těchto autorů se vyskytovaly v českých zemích, ale zda byly uloženy ve vyšehradské knihovně, není jisté.⁸⁷ Pokud se však vrátím opět k významu a postavení kapituly, byla přítomnost zmíněných titulů v knihovně s velkou pravděpodobností možná. Podpořilo by to také tvrzení a důvody, proč byla vyšehradská knihovna nazývána jednou z nejvýznamnějších v českých zemích. Z toho je možné vyvodit, že knihovna obsahovala cenné tituly od významných autorů. V tomto období se tedy v knihovně mohlo nalézat 100-150 knih (pokud nepočítáme listiny), což se z dnešního pohledu může jevit jako malé množství, ale v kontextu doby a ostatních knihoven to bylo množství velmi významné.⁸⁸

Vrátím-li se k možnému obsahu tehdejší knihovny, můžeme považovat za velmi pravděpodobné, že obsahovala rukopisy náboženského a školského charakteru, jako například „učebnice“ rétoriky, kartografické materiály, různá filozofická pojednání a také spisy pro církevní výchovu. Existenci školy dokládá svatoprokopská legenda tzv. „*Vita maior*“ z konce 14. století, kde je její existence spojena s kostelem sv. Klimenta. Školu měl údajně navštěvovat sv. Prokop.⁸⁹ Dále se zde pravděpodobně nacházely kroniky a knihy zapůjčené meziinstitucionálně díky vlivům vyšehradských proboštů. K rozmnožení knihovny přispěl nejen král Soběslav II., ale také samotní členové kapituly např. Bernard,

⁸⁴ Rozbor listiny viz následující kapitola.

⁸⁵ V originále: „*sacrarium diversis libris ditavi*“

⁸⁶ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 61.

⁸⁷ Tamtéž, s. 62.

⁸⁸ K tomuto počtu jsem došla na základě dochovaných informací o počtu knih uložených v knihovně Metropolitní kapituly sv. Víta v Praze, kde v této době je doložen počet svazků 186-225. Více ve srovnávací analýze.

⁸⁹ NECHVÁTAL, Bořivoj. *Kapitulní chrám sv. Patra a Pavla na Vyšehradě*, s. 21.

který jako člen kapituly splatil vůči ní svůj dluh pořízením knihy dekretálů, jak o tom píše I. Hlaváček i Z. Hledíková.⁹⁰ Škola měla tady velký vliv na početní i obsahový růst knihovny.

Knižní produkce se zvyšovala ve 14. století obecně, ale četnost pramenů o vyšehradské knihovně se nemění, stále čerpáme pouze z mála informačních zdrojů, např. kroniky vyšehradského kanovníka. Informace o knihovně a o kapitule je možné nalézt ve spojitosti s okolím císaře Karla IV. Dle historických záznamů a listin z kapitulního archivu pobývala Eliška Přemyslovna, matka Karla IV., před svou smrtí na Vyšehradě. Zde roku 1330 na plicní chorobu zemřela. Pobývala nejspíš v královském paláci, který stál jihozápadně od baziliky. V této době byl vyšehradským proboštem její nevlastní bratr Jan řečený Volek, který jí zajistil veškerou péči. Ještě před smrtí pověřila Eliška waldsasského opata Jana IV. dohledem nad svými donacemi, a ustanovila ho tedy vykonavatelem své závěti. Byl to také on, kdo vyhotovil soupis jejích donací, který byl spíše seznamem darovaných předmětů za jejího života, doplněný o předměty odkázaných po její smrti.⁹¹ V soupisu se například hovoří o breviáři, ornátu a hedvábných, zlatem protkávaných oltářních pokrývkách.⁹² Většinu darovaných a odkázaných předmětů rozdělila mezi tři instituce – Vyšehrad, kde sídlil její nevlastní bratr, se kterým měla velmi dobré vztahy, dále to byl Zbraslavský klášter s cisterciáckým řádem s opatem a kronikářem Petrem Žitavským a také klášter Waldsassen. Vyšehrad díky těmto nadstandardním vztahům obdržel od Elišky mnoho darů ještě před její smrtí, které v soupisu zaznamenány nejsou, jak tvrdí Hledíková.⁹³

Pro knihovnu je významnou osobností vyšehradský děkan Vilém z Lastkova (zemřel 1369). Byl autorem životopisu prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic a je také známo, že jeho osobní knihovna obsahovala snad více než sto knih. Po jeho smrti ji dle odkazu převzala kapitula, ale nedlouho poté ji zakoupil sám Karel IV. pro Karlovu kolej na pražské univerzitě a stala se tak základem zde budované knihovny. Nepodařilo se mi však nalézt informaci, zdali Karel IV. odkoupil celou pozůstalost, je však velmi pravděpodobné, že tehdejší probošt či děkan nechal pořídit z mnoha knih opisy (jak bylo

⁹⁰ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 63, o tomto případě hovoří také Hledíková v textu *Ke kulturním poměrům vyšehradské kapituly počátkem 13. století*, s. 148 a 152.

⁹¹ Historici si kladou otázku, jak moc byl tento soupis skutečný. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Závěť Elišky Přemyslovny*, s. 128-133.

⁹² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Závěť Elišky Přemyslovny*, s. 128-133.

⁹³ Tamtéž, s. 130-133.

v tehdejší době zvykem). Došlo tak pravděpodobně k dalšímu nárůstu knihovny o řadu knih.

Další vyšehradskou osobností byl kanovník Václav Kolman ze Stříbra, který vlastnil a posléze daroval Karlovu učení blíže nespecifikovaný počet knih. Podobně se zachoval také vyšehradský kustod Blažej z Plané, který vlastnil knihy „*Prudencia Aurelia*“, které daroval nebo odkázal Matyášovi Škorně z Jehnědna. A podobně činili i další členové kapituly ve 14. a 15. století. To, že se tyto knihy nedostaly do knihovny, mohlo být způsobeno tím, že členové kapituly měli stejně jako dnes další povinnosti a jejich majetek byl rozdělen.⁹⁴ Stejně jako u odkazu děkana Viléma z Lastkova je pravděpodobné, že si kapitula pořídila opisy nebo že některé tituly si mohla ponechat. Naopak velký počet knih odkázal kapitule sám Jeroným Pražský⁹⁵ – jeho knihovna čítala tituly z oborů astronomie, gramatika, lékařství, spisy teologické-filozofie a také několik Viklefových knih. Celkem se podle Kořánových záznamů jednalo o 37 titulů. V této době mohla vyšehradská kapitula v počtu knih konkurovat pražské kapitule.⁹⁶

K dalšímu významnému rozšíření vyšehradské knihovny došlo v 60. letech 14. století, kdy zde působil probošt Dětrich z Portic,⁹⁷ rádce Karla IV., který knihovně věnoval čtyřsvazkový antifonář (dnes uložen ve štyrském Vorau). Dále se mu podařilo knihovnu rozšířit o rukopisy jako „*Podstata pokání*“⁹⁸, jehož autorem je papež Innocenc IV. nebo také rukopis s názvem „*Zrcadlo lidské spásy*“⁹⁹ z 2. poloviny 14. století (v roce 1933 byl prodán do Oxfordu). Toto dílo bylo ve 14. století nejrozšířenějším ilustrovaným textem, který se soustřeďoval na události Starého zákona¹⁰⁰ (knihla byla natolik oblíbená, že mezi lety 1470-1475 byla vydána tiskem). Otázkou je, zda byly tyto knihy součástí jeho vlastní knihovny nebo byly darovány do kapitulní knihovny někým jiným.

Vedle narůstajícího počtu svazků v knihovně se také rozrůstal kapitulní archiv. Tyto listiny vždy byly, jsou a budou nejcennějším majetkem kapituly, protože nejenže mají dokumentární charakter, ale hlavně potvrzují kapitule veškerá práva, majetky, smlouvy,

⁹⁴ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 67.

⁹⁵ KOŘÁN, Ivo, *Knihovna Mistra Jeronýma Pražského*, s. 590-600.

⁹⁶ Viz následující kapitola.

⁹⁷ Dětrich z Portic byl pomocným olomouckým biskupem, rádcem a kancléřem Karla IV., který mu za své služby daroval hrad Orlík. Měl také na starosti finanční správu nejen Českých zemí, ale také celé říše.

⁹⁸ V originále: „*Summa de penitenci*“.

⁹⁹ V originále: „*Speculum humane salvicionis*“.

¹⁰⁰ WILSON, Adrian a LANCASTER. *Středověké zrcadlo*, s. 11.

dary, mnoho z nich se týká samotného chodu kapituly. Není proto divu, že se kanovníci, probošti a děkani o tyto archiválie starali a chránili je. Tyto listiny byly v cizině nepodstatné, ale pro kapitolu tvořily nepostradatelný a nejdůležitější majetek. Kapitula se jich nevzdala ani v době, kdy se vlády ujal Zikmund Lucemburský, který zastavil většinu vyšehradského majetku včetně velké části knihovny. Kapitula tak utrpěla ztráty ještě před vzednutím husitských nepokojů a kapitulní archiv byl to jediné, co kapitule zbylo.

Vývoj a postupné přesuny vyšehradské kapituly s počátkem 15. století a s nástupem husitství jsou nejasné. Lze s určitostí konstatovat, že ještě roku 1420 byl na kapitule se všemi počtami přijat král Zikmund ke krátkému pobytu, což by nasvědčovalo, že kapitula v zásadě „normálně“ fungovala.¹⁰¹ Ještě koncem téhož roku, kdy byl po bitvě u Vyšehradu hrad předán Pražanům, byla poslední příležitost k odvezení majetku kapituly a je zřejmé, že kanovníci měli čas na odvezení většiny majetku. Jsou však spíše zprávy, že se kanovníci poté rozprchli po střední Evropě a s nimi také pouze část jejich bohaté knihovny. Tyto zprávy jsou podloženy knihami pocházejícími z kapituly, s nimiž je možné se potkat po Evropě: Slezsko, Vratislav, Lužice, Žitava, ale i Český Krumlov. Je doloženo, že mnoho vyšehradských cenností bylo uloženo v dolnorakouském benediktinském klášteře v Melku.¹⁰² Kapitula se zjevně snažila o záchranu alespoň části svého majetku, o čemž svědčí zprávy o knihách pocházejících z kapitulní knihovny na Karlštejně¹⁰³, jak dokládá písemná zmínka z roku 1434.¹⁰⁴ Podle dochovaných knih v knihovně si kanovníci s sebou vzali pouze listiny a knihy uložené dnes v národním archivu, protože v jejich knihovně umístěné na kapitule je pouze jedna kniha datovaná před rokem 1420.¹⁰⁵ Knih uložených v archivu je velmi málo a z 90 % se jedná spíše o listiny.

Během husitské revoluce působil na kapitule probošt Zikmund Albík z Uničova, který byl jednou z nejbližších osob krále Václava IV. Působil jako jeho osobní lékař, přednášel

¹⁰¹ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 69.

¹⁰² Rakouský klášter byl původně sídlem Leopolda I. z Banberku, který ho v roce 1089 předal benediktinům. Ve 12. století zde byla založena klášterní škola a knihovna. Místní skriptorium se stalo jedním z hlavních center vzniku středověkých rukopisů. Klášter postihlo mnoho pohrom včetně velkého požáru. Od roku 2000 je klášter zapsán na seznam dědictví – Kulturní krajina Wachau – UNESCO [online] UNESCO [cit. 20. 11. 2020]. Doloženo z: <http://whc.unesco.org/en/list/970>.

¹⁰³ Tuto informaci dokumentuje Josef Pelikán z účtů hradu Karlštejna z let 1423-1434: z originálu: „*vendita ... biblia antiqua Vissegradensis cum magno psalterio per d. CHunssonem in domo Pessiconis Janconi, notario Ungelth pro X sex. Grossorum*“.

¹⁰⁴ HLAVÁČEK, Ivan, *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*, s. 69-70.

¹⁰⁵ O tomto rukopisu píše více v následující kapitole s názvem Obsah knihovny Vyšehradské kapituly.

na pražské univerzitě, věnoval se lékařské praxi a krátce zastával úřad čestného arcibiskupa pražského. Spolu s postem probošta vyšehradské kapituly byl jmenován také kancléřem Českého království a později i arcibiskupem caesarejským. Jeho největším odkazem jsou knihy a poznatky z oblasti medicíny. Veškeré jeho písemnosti jsou v latině a jednotlivé spisy a opisy jeho děl nalezneme po celé Evropě, což svědčí o jeho odbornosti.¹⁰⁶

Data jeho narození a úmrtí jsou velmi nejednoznačná, ale s jistou dávkou jistoty se pohybujeme od roku 1360 do roku 1426, kdy zemřel.¹⁰⁷ Do Prahy přišel pravděpodobně v době svých studií. Vedle medicíny studoval také pražská práva, která s úspěchem ukončil v roce 1406. V roce 1412 byl v souvislosti s úřadem biskupa vysvěcen na kněze, to mu ale nezabránilo pokračovat v oblasti literární i medicínské. Díky známosti s Mistrem Janem Husem se pro klid uchýlil na Vyšehrad. Albík se ujal úřadu po proboštovi Václavu Králíkovi z Buřenic. Po smrti Václava IV. skončil ve svém úřadu na Vyšehradě a odešel do Vratislavi a dále do Budína. V závěti sepsané ve Vratislavi v roce 1425 odkazuje kapitule tvrz v Chřenicích, z jejíhož prodeje měla kapitula financovat dostavbu kolegiálního kostela. Dále kapitule odkázal značnou sumu peněz pro financování devíti manzionářů (tedy sídelních kanovníků na Vyšehradě) a také celou svou knihovnu. Podle záznamů však k úplné realizaci závěti nikdy nedošlo, pravděpodobně s ohledem na situaci, ve které se kapitula po husitské revoluci nacházela. V roce 1448 došlo díky zájmu samotného papeže alespoň k částečnému vyplnění Albíkovi závěti. Mezi jeho díla patří například „*Collectorium minus*“ z roku 1406, „*Vetularius*“ z roku 1422, „*Výtahy z Avicenny*“ z roku 1418 a z téhož roku pocházejí také tzv. „*Practica*“, což byl soubor jeho přednášek o tehdy diagnostikovaných chorobách.¹⁰⁸

Jak víme z předchozího textu, děkan Jan se spolu s kanovníky po husitských bojích na Vyšehradě usídlil v jedné z věží gotického opevnění. Tyto prostory naprosto neumožňovaly rozvoj knihovny. Na základě mého rámcového průzkumu jsem zjistila, že několik vzácných rukopisů z konce 15. století daroval děkan Petr z Lindy, který na

¹⁰⁶ ŘÍHOVÁ, Milada, *Vyšehradský probošt Albík z Uničova*, s. 154-169.

¹⁰⁷ TOMEK, V. V. *Dějepis města Prahy IX*, s. 72, Rozsáhlé pojednání o datu jeho narození vede také například Josef Hasner ve své díle *Die älteste Medizin*. (Dnes se objevují názory od zmíněných historiků, které posouvají jeho úmrtí až do roku 1427).

¹⁰⁸ ŘÍHOVÁ, Milada, *Vyšehradský probošt Albík z Uničova*, s. 154-169.

kapitule působil v polovině 16. století.¹⁰⁹ Tyto knihy se v knihovně nacházejí dodnes.¹¹⁰ Je pravděpodobné, že v pozdějších dobách mohly být některé knihy ještě zničeny nebo odcizeny, ale šlo spíše o menší počty knih.

Vpád pasovských vojsk do Prahy v roce 1611 nebyl pro kapitulní knihovnu již tak významný, protože děkan Petr Litoměřický zajistil a včas uschoval všechny cennosti a písemnosti z kostela, které se tak vojsku nepodařilo objevit. V roce 1618 nastoupil na děkanské místo Pavel Pistorius, který nechal odnést cenné předměty a kapitulní archiv do kláštera sv. Anny na Starém Městě, a podařilo se mu je tak uchránit od zabavení Novoměstskými a následným prodejem králi Fridrichu Falckému.¹¹¹

Bližší informace o činnosti knihovny v 16. a 17. století se mi nepodařilo dohledat ve veřejných zdrojích. Ani specifický průzkum, zaměřený na toto období v archivu Vyšehradské kapituly a Vyšehradské knihovny, nepřinesl žádný pozitivní výsledek.

4.2 Knihovna v době baroka

Jedním z literárně činných kanovníků v protireformační době byl především Jan Florián Hammerschmidt (1652-1737), který sepsal řadu apologetických neboli obranných spisů i několik monografií českých měst – „*Historia Plznesis*“, „*Memoriae quaedam de Litomischlio*“, „*Memoriae regiae civitatis Launae*“ aj. – některé nebyly vydány a zůstaly pouze v rukopisech. Všeobecněji je znám jeho „*Prodromus gloriae Pragenae*“ z roku 1723, kde je několik příspěvků k dějinám Vyšehradu. Pro Vyšehrad je nejvýznamnější jeho dílo z roku 1700 „*Gloria et Majestats regiae et exemptae Wissehradensis Ecclesiae*“, které jako první popisuje historii Vyšehradu a kapituly. Nalezneme zde i zmínky o významných osobnostech nebo činnosti kapituly.

Pro kapitolu počátkem významných změn a vzestupu je 18. století. V jejím čele se objevovala významná jména jako Jan Václav Ditrich z Lilienthalu (1719-1744) či pro knihovnu velmi významná osoba Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera¹¹²(1684-1760). Postava Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera je velmi často spojována s vlastnostmi jako šetrný, vzdělaný patriot, který ctěl tradice a byl si vědom svého úkolu a poslání na kapitule

¹⁰⁹ Přesná data jeho působení na vyšehradské kapitule jsou uvedena v textové příloze.

¹¹⁰ Tuto skutečnost dokládám záznamem ze svého průzkumu knihovny – díky poznámkovým kartám vloženým do těchto publikací.

¹¹¹ NECHVÁTAL, Bořivoj. *Vyšehrad*, s. 125-128.

¹¹² KNEIDL, Pravoslav, *Kapitulní knihovna na Vyšehradě*, s. 282-283.

i k české historii. Tento jeho postoj je zřetelný například v přístupu k oficiálnímu jazyku na kapitule, kde neprosazoval svůj mateřský jazyk – němčinu, ale používal neutrální jazyk, kterým byla latina. On sám pocházel z Chebu z nižších sociálních vrstev. Na kapitule působil již za děkana Ditricha, a tak byl dobře informován o dění a situaci na kapitule. Dosáhl vysokého stupně vzdělání, což využil při svém působení na kapitule a své zálibě v knihách. Absolvoval arcibiskupský seminář na pražské univerzitě a poté získal vzdělání jako filozof, teolog a právník. V roce 1716 nastoupil jako farář v Řevnicích na severu Čech, kde zůstal téměř 30 let, dokud nebyl zvolen vyšehradským děkanem. Udržoval písemný kontakt se vzdělanými lidmi především díky svým textům o životě sv. Jana Nepomuckého, pro svou znalost historie byl znám jak v církevních, tak v odborných kruzích. Ještě před svým jmenováním děkanem byl nesídelním kanovníkem a účastnil se kapitulních shromáždění a podílel se na činnosti kapituly. Chtěl docílit zlepšení hospodářství a usiloval o přesídlení kapituly zpět ke kapitulnímu kostelu. Osobnost děkana Berghauera je spojena s bojovným katolicismem 18. století. Vystupoval jako zásadový muž prosazující výsady a nezávislost kapituly na pražském biskupství. Prohlásil sám sebe ordinářem a kapitulou za konzistoř. Kvůli takto vyvíjenému tlaku se dostal do sporu s arcibiskupem o exempci kapituly, která byla po jeho smrti v roce 1763 papežem Klementem XIII. zrušena a kapitula se tak stala trvale podřízena pražskému arcibiskupství. Zasloužil se o opravy děkanství a zřízení nové poutní barokní loretánské kaple P. Marie na hradbách. Kaple byla za Josefa II. zrušena a opět ji obnovil Mikuláš Karlach v roce 1882. Berghauer prožil většinu života za vlády Marie Terezie a již se tak potýkal s církevními reformami a měnící se společností i kulturou.

On sám měl velmi hluboký vztah k umění především ke gotice. A stejným způsobem měl speciální vztah k zelené barvě, což dokládá jeho soupis inventáře. Zelenou barvu tak bylo možné nalézt v obytných prostorách rezidence na nábytku, zdech i na čalounění a také na závěsech jeho osobní knihovny. Naopak výslovný nezájem a lhostejnost projevoval vůči modernímu/soudobému umění. Jeho zájem se také projevoval ve vztahu ke středověkým písemným pramenům v podobě rukopisů českých kronik. On sám mohl v mládí studovat historické iluminované rukopisy v pražské metropolitní kapitule¹¹³, a tak si vytvořil smysl

¹¹³ Více na toto téma ve srovnávací analýze.

a schopnost pro pochopení kvality originálu, což dokládají jeho reprodukce těchto děl (například jeho perokresba z notářského znamení Jana z Pomuku).¹¹⁴

Uznání se mu dostalo díky literárnímu dílu s názvem „*Protomartyr*“¹¹⁵ první a druhý díl, kdy I. díl vyšel poprvé tiskem v roce 1736 ve Vídni a II. díl vyšel v roce 1761. [obr. č. 7] Jde o určitý druh přehledu českých dějin viděný skrze životopis Jana Nepomuckého. Je to ukázka klasického barokního dějepisce. Dle názoru V. Urfuse jsou zde ještě náznaky scholastiky a renesančního kronikářství. Z textu je patrný značný historický přehled doplněný o rozsáhlé vlastní výklady, kde se projevuje Berghauerova vzdělanost a detailní znalost historie. Výběr osoby Jana Nepomuckého byl záměrný, sloužil jako symbol české státnosti a symbolika české minulosti.¹¹⁶ Ve druhém díle se velmi ostře vyjadřuje proti snahám dostavby gotické katedrály sv. Víta na Pražském hradě a kritizuje bezohlednost a nevzdělanost v předělávání starého na nové. Tento pohled je podle V. Kotrby již vědecký a osvícenský.¹¹⁷ Mezi jeho díla patří také „*Bibliomachie*“. Toto dílo upoutalo pozornost, protože se v něm Berghauer zmiňuje a stěžuje si na špatnou úroveň knih, co se týká jejich obsahu. Je to doklad o pronikání osvícenského myšlení do Čech a do církevního prostředí. Velmi ostře vystupuje proti Wolffově i Leibnitzově filozofii, stejně tak i proti anglickým deistům. Ostře vystupoval i proti jansenismu a svobodnému zednářství.¹¹⁸

Jeho knihovna obsahovala historické, právnícké i teologické spisy. Z historické literatury je možné uvést díla od Balbína, Pešiny z Čechorodu, Crugeria, Středovského, Hammerschmieda, Boleluckého a také kroniky z 16. století jako je Kuthenova, Veleslavínův Kalendář historický či práce Paprockého. Můžeme zde nalézt také historii klášterů jako Sedlec, Zbraslav, Doksany i Břevnov. Ze zahraničních děl to je například titul Baronia a Pallaviciniho dějiny tridentského koncilu. Ucelená je také sbírka právních spisů od disertačních prací k pracím od Mynsingera, Wesenbacka nebo Neumanna (*Traktát o směněčném právu*). V jeho sbírkách bylo také možné nalézt Jordanovo dílo o původu Slovanů. Z teologických spisů můžeme jmenovat Johanna Jakoba Colera, Georga

¹¹⁴ ČUMLIVSKI, Denko, *K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století*, s. 314.

¹¹⁵ Celým názvem „*Protomartyr Poenitentiae ejusque sigilli custos semper fidelis S. Joannes Nepomucenus*“.

¹¹⁶ URFUS, Valentin, *Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera*, s. 55-57.

¹¹⁷ KOTRBA, Viktor, *Česká barokní gotika*, s. 121.

¹¹⁸ URFUS, Valentin, *Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera*, s. 59-60.

Gobata („*Teologii iuridoco-moralis*“), Václava Ondřeje Macaria z Marfelicu, spis Maxmiliána Felixe Wietrowského – Berghauerova současníka. Dále mezi jeho knihy patřil 14dílný spis „*Evropské fámy*“ z 18. století. Index zakázaných knih a také základní manifest rakouského merkantilismu Hörnighovo „*Oesterreich über alles, wenn es nur will*“. Z rukopisných děl se v jeho sbírce podle soupisu nalézal konvolut o dějinách Plzně.¹¹⁹ Celý spis odkazu pro Vyšehradskou knihovnu obsahuje výčet 653 svazků knih.

Stejně jako děkan Ditrich sepsal svůj majetek do jednoho spisu, který obsahuje celkem 19 listů¹²⁰, ale na rozdíl od listin Ditricha nejsou podepsané ani zpečetěné, což by nasvědčovalo o jeho vzniku po náhlé Berghauerově smrti v roce 1760. Velkou většinu spisu tvoří soupis jeho knih. Součástí jeho inventáře byly také dle soupisu dva glóby (nebeský a zemský) a hrací stůl, což dokumentuje jeho vztah ke společenským hrám. Je tedy patrné, že byl velmi společenský člověk. Díky svému vzdělání a orientaci v umění je možné Berghauera považovat za ideového předchůdce prvního v Čechách doloženého sběratele gotického umění, což nám ukazuje především jeho soupis inventáře uložený ve vyšehradském archivu.

Děkanovi Berghauerovi patří zásluhy za zavedení kapitulního exlibris¹²¹ téměř ihned po jeho nástupu na děkanský post v roce 1750. Je zde vyobrazena papežská tiára se dvěma zkříženými klíči¹²² a pod nimi jsou umístěna písmena: *I.T.B.D.W.* (*JAN TOMAS BERGHAUER, DĚKAN WYŠEHRADSKÝ*) a opisem v oválu ve znění: *Ex bibliotheca eccles: decan: et capit: wissehradensis* [obr. č. 8]. Tento znak nechal zhotovit technikou leptu na menší papír, který byl poté vlepován do knih tvořící kapitulním majetk včetně kapitulních registrů a historického archivu. Svou vlastní knihovnu však označoval „pouze“ svým autografem. [obr. č. 9] Dodnes je možné tento autograf v knihách na

¹¹⁹ Tamtéž, s. 65-67.

¹²⁰ Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. 218 karton 25. *Testamenty a pozůstalosti jednotlivých děkanů kapituly*. 1560-1816.

¹²¹ Exlibris – v překladu „z knih“ užíván jako ozdobný lístek nebo také značka knihy. Historie jeho používání je starší než knihtisk. Používali ho i panovníci, šlechtici i kláštery. Je to projev majitele, že kniha opatřená jeho ex-libris je v jeho vlastnictví. V pozdější době se používal také jako památka na dárce. *Exlibris* [online] *Exlibris* [cit. 02. 03. 2021], Dostupné z: <https://www.exlibrisweb.cz/>.

¹²² Tiára a klíče symbolizují přímou podřízenost samotnému papeži a tedy absolutní exempci kapituly, jak bylo uvedeno výše.

kapitule nalézt, a tím identifikovat jeho vlastní sbírku. V tomto období se knihovna očividně velmi rozrostla.¹²³

Děkan Berghauer byl praktický a systematický člověk, kterému se podařilo prosadit praktické využití knihovny nejen pouze pro reprezentační účely. Tyto vlastnosti dokumentuje D. Čumlivski¹²⁴ na jeho obraze v kapitulní obrazárně, kde je vyobrazen se svými knihami uloženými ve skromných regálech a policích, vyrobených ze světlého, nijak neopracovaného dřeva. Dokumentuje tím, že jeho knihy sloužily skutečně pouze ke studiu nikoli k reprezentačním účelům. Knihy jsou zde srovnány podle velikosti¹²⁵ a nesnažil se přizpůsobit interiéru šlechtických či opatských knihoven.

4.3 Knihovna s nástupem moderní doby¹²⁶

Nejvýraznějšími osobnostmi působícími na kapitule v 19. století jsou probošt Josef Alois Jüstel (1765-1858) a děkan, následně i probošt Vojtěch Ruffer (1790-1870). První z nich byl rektorem vídeňské univerzity a profesorem morální teologie v Grazu. V roce 1788 byl vysvěcen na kněze a v témže roce působil jako kaplan a učitel na seminářích v Praze. V Grazu převzal také vedení knihovny (dnešní univerzitní knihovna). Úzce spolupracoval a byl rádcem samotného arcivévody, pro kterého vypracoval studii o stavu kultury v zemi. Ve své funkci vedoucího knihovny prováděl cenzuru knih, ke které přistupoval velmi přísně.¹²⁷ Působil převážně v německých zemích. O tom, jak se stal členem kapituly, jsem nedohledala žádné informace. Jeho vztah ke knihám je možné dokumentovat z předešlého působiště v Grazu. I přesto, že knihovnu neměl rozsáhlou, byla velmi zajímavá a obsahovala převážně německé a české tituly. Své knihy označoval podpisem a číslem, tedy klasickým autogramem bez doprovodného textu na volném listu. Na rozdíl od Berghauera používal k označení svých knih autogram (nikoliv autograf). O jeho odkazu se zmiňuje Mikuláš Karlach v kronice knihovny vyšehradské, ale více se o jednotlivých titulech nerozepisuje.¹²⁸

¹²³ Pro přesný přehled jeho odkazu by bylo třeba prostudovat jeho seznam pozůstalosti uložený v Národním archivu.

¹²⁴ Jak dokumentuje ČUMLIVSKI, Denko. K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století, s. 306.

¹²⁵ Stejným způsobem jsou dokumentovány i v jeho odkazu URFUS, Valentin, Berghauer, s. 79-80.

¹²⁶ Následující text vychází především ze studie Kroniky vyšehradské knihovny, která je uložena v knihovně kapituly. Tento originální zdroj jsem podrobila detailnímu rozboru a komparovala s články od P. Kneidla a D. Čumlivského. Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. Ms 10. *Kronika knihovny vyšehradské*. Praha.

¹²⁷ Jüstel [online] Jüstel [cit. 03. 02. 2021], Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz37961.html>.

¹²⁸ Jeho pozůstalost by bylo potřeba podrobně prostudovat.

Vlivem národního obrození bylo rozhodnuto jmenovat vlastenecky orientované duchovní. Díky těmto vlastnostem byl na kapitolu dosazen Vojtěch Ruffer (1790-1870). Budoucí děkan a probošt vystudoval staroměstské gymnázium v Praze, vstoupil do arcibiskupského semináře a v roce 1817 byl vysvěcen na kněze. Po svém vysvěcení se stal vikaristou a katechetou. Následně nastoupil do vyšehradské kapituly, kde byl v roce 1848 zvolen kanovníkem. V roce 1850 byl jmenován kapitulním děkanem, ale stále se věnoval zvelebování tamní školy. Jeho největším přínosem bylo ale prozkoumání a urovnání kapitulního archivu. Díky těmto informacím začal pracovat na sepisování historie vyšehradské kapituly a Vyšehradu – „*Historie vyšehradská*“. V roce 1861 bylo dílo vydáno tiskem a na kapitule se dochoval i jeho rukopis. Za svou činnost na kapitule v rámci jejího zvelebování i za přínos ve školství byl oceněn v církevních i světských kruzích – byl jmenován prelátem Českého království, arcibiskupským radou nebo také komandérem řádu Františka Josefa I. Mezi jeho další díla patří například „*Devět stupňů ke spasení čili Putování za Pánem Ježíšem do nebe*“, „*Kristův bojovník*“, „*Trh Ďáblův a Kristův*“, nebo „*Vůdce duše do nebeské vlasti*“. V roce 1859 odhaduje Ruffer počet knih v knihovně na 6 tisíc svazků. Prostory knihovny (ve Vratislavově ulici čp. 1) tak začínaly být značně těsné a ozývaly se hlasy s požadavky na nové prostory, mimo jiné také proto, že knihy byly uloženy ve velmi nevyhovujících podmínkách.¹²⁹

Další významnou osobností na kapitule byl probošt Václav Svatopluk Štulc (1814-1887), který také byl jedním z vlastenecky orientovaných členů kapituly stejně jako Václav Ruffer. Inicioval přestavbu kapitulního chrámu z barokního na novogotický kostel sv. Petra a Pavla. Jeho velkou zásluhou bylo zorganizování cyrilometodějské poutě do Říma v roce 1881.¹³⁰ Základní vzdělání nabyt na Kladně a poté přešel studovat do Prahy na gymnázium, kde byl jeho profesorem například Josef Jungmann. Spolu s ním studovali Karel Sabina nebo Karel H. Mácha, se kterými se potkával i mimo školu. Horlivě zastával slovanské jazyky, především polštinu. Z vlasteneckých pohnutek se stal členem Matice české. V roce 1835 vstoupil do semináře a v roce 1839 byl vysvěcen na kněze, poté odešel

¹²⁹ Opis z kroniky knihovny: „*Nacházely se v přízemí nad sklepem, okna položena byla na sever, rámy svázané špagátem, jelikož byly tolik chatrný, že nebylo by jich ani dobře uzavirati. Tou příčinou také napršelo za každého většího deště plno vody do těchž místností. Dáno sebou jde na rozum, že za takového stavu věci vítr zanášel množství prachu a sazí dovnitř, proto také shledával jsem roku 1872, kdy nastoupil jsem po zemřelém proboštovi V. Štulcovi úřad bibliotékaře, spousty prachu obaleny byly veškeré špíny v knihovně se nacházející.*“ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. Ms 10. *Kronika knihovny vyšehradské*. Praha, s. 2.

¹³⁰ O Štulcovi a cyrilometodějské pouti více píše Milena Borská-Urbánková v článku „Probošt Václav Štulc a cyrilometodějská pout' do Říma v roce 1881.“

jako kaplan do Kvílic u Slaného. Kvůli zdravotním obtížím se přestěhoval do Prahy, kde působil na ústavu pro slepce a později také v blázinci v Kateřinské ulici. V roce 1847 se rozhodl založit „*Blahověst*“ pro ochranu svobody myšlení a blahobytu člověka. Začal také vydávat životopisy svatých.¹³¹

V roce 1848 se zúčastnil Slovanského sjezdu, kde byl zvolen prostředníkem mezi českou a polskou sekci a také se stal členem výboru Slovanské Lípy. Později byl povolán jako katecheta na akademické gymnázium jako učitel náboženství, češtiny a dějepisu. V roce 1860 byl zvolen sídelním kanovníkem na Vyšehradě a v roce 1870 se stal jejím proboštem. Jmenování mu dalo další impuls a zaměřil se na zvelebení místa národního významu. Díky němu vzniklo na Vyšehradě nové proboštství s novogotickou kaplí i kanovnické domy. Byl také jedním z podporovatelů myšlenky vzniku Slavína na Vyšehradském hřbitově. V roce 1880 byl jmenován konzistorním radou krakovským a litoměřickým a o rok později papežským prelátem.¹³²

Jeho náboženské a národnostní názory se odrážely i v literární činnosti, především pak básnické tvorbě (např. „*Perly nebeské*“, „*Dumy české*“ či „*Harfa Sionská*“). Básně tvořil na mnoho míst a měst, mimo jiné také na Vyšehrad.¹³³ Věnoval se překladatelské činnosti z polštiny i němčiny a také tvorbě náboženských učebnic pro gymnázium, kde vyučoval. V počátcích vystupoval pod pseudonymem Václav Svatopluk Kladenský a v letech 1833 a 1834 uveřejnil básně v časopisech „*Jindy a Nyní*“ a „*Květy České*“. Za účast na vydávání politického týdeníku „*Pozor*“ byl na dva měsíce uvězněn v církevní věznici u sv. Jiří na Pražském hradě. Mezi jeho další díla patří například známý „*Pečírkův Národní kalendář*“. Znamějšší jsou díla jako „*Pomněnky na cestách životem*“ z roku 1845.¹³⁴

I přes všechny velké aktivity si našel čas pro vlastní knihovnu. Její obsah není podrobně zaznamenán, ale pravděpodobně odrážela jeho smýšlení. Kromě jeho vlastní tvorby zde bylo možné nalézt náboženské texty v německém, českém i polském jazyce a vzhledem

¹³¹ AUGUSTA, Pavel, *Vyšehrad*, s. 52-53.

¹³² Tamtéž, s. 52-53.

¹³³ Ukázku z tohoto spisu jsem umístila do obrazové přílohy z důvodů, že tento materiál slouží pouze jako dokumentace existence básně, nikoliv k rozboru samotného textu. ŠTULC, Václav Svatopluk, *Sebrané básnické spisy*, s. 132.

¹³⁴ BENEŠ, Josef, *Ač zemřeli, ještě mluví*, s. 360-366.

k jeho vztahu k historii i některé staré tisky z 16. století. Svou knihovnu nikterak neoznačoval, a tak není možné odlišit v knihovně jeho svazky.

Štulcovým nástupcem byl Antonín Lenz, po němž nastoupil mnohem významnější Mikuláš Karlach (1831-1911). [Obr. č. 10] V roce 1871 byl zvolen kanovníkem a v roce 1902 proboštem vyšehradským. Redigoval v letech 1882-5 „*Svatováclavský kalendář*“ a také v roce 1883 kalendář „*Vlastenecký poutník*“. Od roku 1889 byl poslancem českého zemského sněmu a stal se také členem několika spolků. Po Štulcovi dokončil přestavbu kapitulního chrámu a podílel se i na stavbě Slavína. Postaral se také o mnoho úprav na Vyšehradě. Od roku 1872 působí jako knihovník po Václavu Štulcovi, předtím, než byl jmenován proboštem. Mezi jeho významná díla patří například „*Paměti kaple Panny Marie na hradbách vyšehradských*“ z roku 1889 nebo „*Paměti proboštů vyšehradských od roku 1781 do roku 1905*“ z roku 1905.

Mezi jeho zásluhy také patří vytvoření díla a pramene s názvem: „*Pamětní kniha vyšehradské knihovny*“, kterou začal psát v roce 1881. Během restaurátorského průzkumu jsem toto dílo našla a mohla tak pracovat přímo s primárním pramenem. V díle se Karlach nejprve vrací zpět na počátek 19. století, přesně mezi léta 1807-1809, a zaznamenal práci Františka Ondráka a Josefa Dittricha, kteří knihy srovnali podle oborů a vytvořili jejich abecední seznam. Zaznamenal odkazy osobních knihoven od kanovníků Karla Kuhna a Tomáše Weinigera, mnoho svazků odkázal do knihovny také probošt Jüstel. Z tohoto záznamu je patrné, že knihovna byla dříve vedena podle oborů a vědních disciplín. Je pravděpodobné, že v ní byl tehdy větší přehled a snadnější orientace než je dnes. Otázkou tedy je, proč se knihovna a samotné knihy nalézaly v tak špatném stavu, jak dokumentuje Karlach v dalších záznamech.

Po dostavbě nového děkanství a úpravě prostor bylo možné v roce 1877 knihovnu pomalu přestěhovat do nových prostor v budově nového děkanství (K rotundě 100/10), kde jí byly přiděleny celkem tři místnosti v přízemí. Vybavení v podobě nových dřevěných regálů na knihy bylo instalováno až o rok později, poté bylo možné knihy ukládat do polic. Než byly vyrobeny regály, kanovníci postupně přenášeli knihy do nových prostor a přitom byl zjištěn jejich skutečný stav, který byl vskutku velmi špatný. Kronika hovoří o knihách sežraných od myší, které si mezi knihami udělaly hnízda.¹³⁵ Z toho lze usoudit,

¹³⁵ Opis z kroniky knihovny: „*U příležitosti té shledali jsme, jak přímo barbarsky zanedbáván byl tento poklad z minulosti ideálnější, než bylo na počátku II. polovice XIX. Století. Hejna myši se procházela před*

že o knihy nebylo příliš dobře pečováno a členové kapituly si je často nepůjčovali. Pravděpodobně v tomto období bylo několik knih vyřazeno, protože byly nenávratně zničeny. Otázkou je zdali kapitula nechala pořídit nové.

Knihovník Mikuláš Karlach se radil s odborníky z jiných knihoven o tom, jak má správně ukládat knihy, aby se jich do knihovny vešlo co nejvíce. Společně se svým pomocníkem Schlangem pracně třídili knihy a zařazovali je do polic.¹³⁶ V kronice knihovník M. Karlach, uvádí, že ve dne pracovali v knihovně a večer tvořili katalog knih. Práce byla pro něj velmi náročná, že se na tři týdny rozstonal, a práce musela jít stranou. Podle článku zveřejněném v časopise „*Method*“ z roku 1880, obsahovala knihovna na 500 inkunábulí.¹³⁷ Mezi nimi je vyzvednutý „*Kodex písma sv. nového zákona*“ v českém překladu. Rukopis sahá do předhusitského období a hovoří o něm i Dobrovský a také děkan Berghauer ve svém díle „*Bibliomachie*“. Datačně ho oba dva autoři zařadili do roku 1311. Článek také hovoří o tom, že tento kodex byl ztracen a podařilo se ho nalézt až Karlachovi. Podle popisu obsahuje Nový zákon, ale také epištolu sv. Pavla.¹³⁸ O tomto Kodexu však není v knihovně, ani v Národním archivu žádná zmínka a jistě by to stálo za hlubší prozkoumání.

Přišel také s nápadem umístit latinské citáty v klenebních polích přímo v knihovně ve všech místnostech. Citáty jsou obecně pro knihovny charakteristické, ale nikde nejsou umístěny na stropě v této podobě. [obr. č. 11]

S ohledem na fakt, že uvedené citáty a jejich překlad nebyly nikde publikovány, uvádím je v diplomové práci. Domnívám se, že jejich uveřejnění je jeden z přínosů práce. Provedla jsem jejich soupis, fotografickou dokumentaci a jejich překlad. Mojí ambicí také bylo provést rozbor citátů v jejich vazbě na umístění v jednotlivých částech knihovny.

našima očima mezi spodními knihami, v nichž množství rozežrána na padrt', byly to ponejvíce folianty latinské, snad sv. Otcové. K řádění myší valně přispěla okolnost, že pp. Děkanově kapitulní, mající k dispozici ... ukládali v knihovně také oves pro koně, to stačí na označení ducha, jaký touž dobou kapitule opanoval.“ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. Ms 10. *Kronika knihovny vyšehradské.* Praha, s. 4-5.

¹³⁶ Opis z kroniky knihovny: „*Knihy složeny v místnostech nových na hromady a počalo s urovnáváním v I. síni. Práce nebyla snadná, bylo třeba mnoha píle, aby shledáno bylo vše, co k sobě náleželo v pravý čas práce konaná na podlaze v kleče na mnoze shýbáním celého těla a lezením po dlažbě i slunce do místnosti pražilo, za usilovné a chvatné práce pot se mi lil z čela a prachem z knihoven plně vyčištěných plíce byla takměř přesyčena. Tak pracoval jsem po čtyři měsíce nepřetržitě den po dni společně s dotyčným pomocníkem s řídkým pomínutím některých hodin.“* Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. Ms 10. *Kronika knihovny vyšehradské.* Praha, s. 5.

¹³⁷ Srov. *Knihovna koll. kapitoly vyšehradské. Method* 6 (1880), č. 8, s. 94.

¹³⁸ JIREČEK, Josef, *Knihovna koll. kapitoly vyšehradské*, s. 106.

Samozřejmě zůstává obecně platné, že autor volil citáty zdůrazňující důležitost poznání a vědění.

Místnost č. I – *Deus scientiarum dominus* – Bůh je Pán poznání (I.LIB.REG.II.3); *Cor sapientis quaerit dictrina* – Srdce moudrého touží po vědění (PROV.XV.14); *Indocti in cordis egestate morientur* – Nevzdělanci zemřou na vlastní ztřeštěnost¹³⁹ (PAR.X.21); *Gratae posteritati MDCCCLXXVIII* – Milovanému potomstvu (pro budoucí generace) 1878; *Labia Sacerdotis custodiant scientiam* – Ústa kněze necht' střeží vědění/poznání (MALACH.II.7);

Místnost č. II. – *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum* – Ve množství moudrých je záchrana světa (SAP.VI.26)¹⁴⁰; *Omnis sapientia a Deo* – Veškerá moudrost od Boha (ECCLESI I.1); *Quia Scientiam repullisti repellam te, ne sacerdotio fungaris* – Protože jsi zavrhl poznání, odmítám i tebe, aby ses nestal knězem (OSEAS IV.6); *Sapientia candor est lucis aeternae* – Moudrost je záře věčného světla (SAP.VII.26); *Indelebili memoriae praedecessorum* – Nesmazatelné památce předků;

Místnost č. III. – *Fons sapientiae verbum dei* – Slovo Boží je studnicí moudrosti (ECCL.I.5); *Sapientes abscondunt scientiam* – Moudří své znalosti dobře skrývají (PARAB.SALOM.X.14); *Soli deo honor et gloria* – Jedinému Bohu buď čest a sláva (I.TIM.I.17); *Scientia inflat, caritas vero aedificat* – Známost nadouvá, zatímco láska vzdělává¹⁴¹ (I.COR.VIII.1); *Sapientia aedificavit sibi domum* – Moudrost si vystavěla dům (PROVERB.IX.1)

V citátech jsou dva bez odkazů na Bibli. Jsou to tyto:

Gratae posteritati MDCCCLXXVIII – Milovanému potomstvu (pro budoucí generace) 1878 – Citát je umístěný v místnosti I. uprostřed.

Indelebili memoriae praedecessorum – Nesmazatelné památce předků – Citát je umístěný v místnosti II. uprostřed.

¹³⁹ Celý citát z Bible: *qui autem indocti sunt in cordis egestate morientur* = ti, kdož jsou nevzdělání, zemřou v chudobě srdce.

¹⁴⁰ Podle Bible má zde autor citátu chybu – oprava SAP. VI.24.

¹⁴¹ V Bibli (Cor. 8) to celé překládají: „*O těch pak věcech, kteréž modlám obětovány bývají, víme, že všickni známost máme. A známost nadýmá, ale láska vzdělává.*“

První citát je dle textu odkaz, poukazující, komu je knihovna určena s přesným rokem, kdy bylo dílo dokončeno: 1878 (což odpovídá době ukládání knih do regálů v nové knihovně). A druhý citát může být osobní citát vztahující se k osobě tvůrce, ale to je pouze domněnka.

Citát ve III. místnosti uprostřed zní: *Sapientia aedificavit sibi domum* – Moudrost si vystavěla dům (PROVERB.IX.1). Dle posloupnosti je tento citát velmi vhodný nejen proto, že byl poslední, a má tedy znamenat ukončení prací na prostorách „domu moudrosti“, ale také proto, že odkazuje na samotnou knihovnu a její vědomosti zde uložené.

Práci v knihovně podle svého zápisu ukončil v roce 1882, kdy byl jmenován pomocníkem nového děkana. Následně byla knihovna svěřena do správy Antonu Lenzovi (1882-1887) – ten knihovnu předal dále, protože byl jmenován vyšehradským proboštem. Knihovně se pak věnoval Eduard Brynych (1887-1893), ale ten v roce 1893 ukončil své působení na Vyšehradě, protože se stal královehradeckým biskupem. Knihovník Brynych dostal za úkol do knihovny zařadit knihy z odkazu probošta Václava Štulce, které byly dříve uloženy na faře spravované kapitulou, která si je posléze stáhla přímo do své knihovny na kapitule. Mezi nimi vynikal titul „*Biblia královej Žofii*“. Poté se knihovny ujal Josef Kysela, který byl jmenován knihovníkem v roce 1893.

Od roku 1905 se správy knihovny ujal František Vaněček, který zde působil až do roku 1912. Při studiu kroniky kapituly jsem zjistila ze zápisu knihovníka F. Vaněčka, že spolu se svým bratrem Josefem Vaněčkem (1904-1912) provedl revizi knihovny. Revize zjistila významné rozdíly mezi evidencí a reálným stavem knihovny v té době. Zjistilo se, že fyzicky nejsou v knihovně přítomny vzácné tisky z 16. a 17. století v řádu několika desítek kusů (týkalo se to zvláště děl Veleoslavínových). Za tohoto knihovníka vznikla také příruční knihovna (na popud kanovníka Eduarda Šittlera), která měla celkem tři skříně (celkem 972 svazků). Sám Šittler do této knihovny daroval své práce.

Následný knihovník Václav Müller (1912-1931) povolal na pomoc znalce Jaroslava Šťastného, který ztráty vysvětloval tak, že zapůjčené knihy zůstaly v pozůstalostech kanovníků a že si je po jejich smrti nechala jejich rodina, ale vyslovuje také možnost odcizení odborníkem, jemuž byl povolen přístup do knihovny v roce 1904 (tuto variantu podporuje také fakt, že se jednalo o ztrátu „pouze“ cenných knih). Sám Müller pro přehled

a informovanost zanáší do kroniky jejich seznam – celkem se jedná o seznam 101 ztracených děl. Posléze zde učinil záznam také Šťastný ve dvacátých letech o některých dalších pracích, které byly v knihovně provedeny již dříve. Netradiční je záznam o odkazu jistého Zapletala, který měl velkou zálibu ve starých písemnostech a skupoval všechny možné tiskoviny. Jejich počet navýšil natolik, že neměl kde spát a musel si vytvořit místo ve své posteli – doslova uvádí, „...že spal mezi knihami, kde měl pouze malou uličku.“¹⁴² Jeho odkaz knihovně byla natolik veliký, že ho kanovníci třídili několik let, a až Müllerův nástupce J. Bouzek (1931-1950) práci dokončil. Dle záznamů, kapitula stále spolupracovala se Šťastným i za Bouzka, jehož osobní knihovna také připadla kapitulní knihovně a byla posléze zařazena jako příruční. Šťastný ukončil spolupráci s kapitulou až v roce 1936. Katalog knih uvádí v roce 1935 celkový počet 19 710 svazků.

Od roku 1950 byl knihovníkem jmenován kanovník Karel Pražák. On sám vytvořil v roce 1951 v kapitulní kronice knihovny záznam – podrobný popis 20 inkunábulí. Za jeho působení knihovna vzrostla na 21 012 svazků knih a spisů – rozšířila se o více jak 1300 svazků. Pražák vytvořil seznam příruční knihovny a všechny její svazky nechal opatřit písmenem „P“ spolu s příslušným inventárním číslem. I přesto, že příruční knihovna nejvíce narostla za knihovníka Bouzka, první a zajímavé tituly pocházejí od Šittlera. Za Karla Pražáka se také knihovna rozrostla o jednu místnost hned naproti knihovně. Místnost byla opatřena novými skříněmi, které se zde nacházejí dodnes, a byl sem přenesen celý archiv kapituly. Místnost měla také sloužit jako badatelna pro kanovníky.

Zajímavou část knihovny tvořila skříň nazývaná „Vyšehradensia“, kde byly uloženy spisy vydané místními kanovníky a knihy o Vyšehradě. O této skříni se hovoří od prvních záznamů, kdy byly všechny knihy nově uloženy na vybudovaném novém děkanství. Skříň stála podle záznamů v první místnosti knihovny. Postupem času však informace o této skříni mizí a posléze se o ní píše jako o ztracené.¹⁴³ Dnes po ní nejsou žádné známky a

¹⁴² Opis z kroniky knihovny: „*Za přítomnosti notáře Ludvíka byly otvírány balíčky a knihy byly tříděny. Mračna prachu a spousta trusu myšího neodradili pana kanovníka Müllera, aby po celý čas byl přítomen a s notářem sváděl půtky, když staré edice básní chtěl prohlašovat za beletrii. Pod balíčky se nakonec objevila postel a psací stůl. Zapletal spal v díře mezi balíky, které přinesl, aby je více neotevřel.*“ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv.č. Ms 10. *Kronika knihovny vyšehradské*. Praha, s. 5.

¹⁴³ Dnes se tuto starou část snaží obnovit probošt Aleš Opatrný, který se stará, aby každá sepsaná publikace, která vyjde od místních kanovníků, v jednom výtisku přišla do vyšehradské knihovny.

ani v knihovně nejsou žádné zmínky či značky na skříních, které by tuto konkrétní skříň označovaly.

Na základě rozhodnutí Státního úřadu pro věci církevní o církevních archiváliích byl v roce 1950 odeslán seznam pražských klášterů a archivů, kterých se mělo týkat zabavení jejich sbírek.¹⁴⁴ Na tomto seznamu se knihovna ani archiv Vyšehradské kapituly neobjevil, protože před rokem 1950 po kontrole ze strany Státního úřadu došlo k dohodě mezi kapitulou a úřadem, že uložení a jejich stav je v pořádku a není nutné materiály přenášet na jiné místo. Došlo k přesunu nejcennějšího archivu kapituly do Národního archivu, přičemž byla kapitula ujištěna, že se stále bude jednat o její majetek uložený však v odpovídajících podmínkách.¹⁴⁵ V novém archivu je možné nalézt původní smlouvu mezi Národním archivem a kapitulou, kde je vyčísleno o kolik listin se přesně jednalo. Je zde zaznamenáno předání 533 listin, 387 úředních, pomocných a jiných knih, 313 kartonů spisů s účty, diplomy, mapami a plány a dalšími písemnostmi a také 18 kusů pečetidel, razidel a razítek a 2 matric ražených medailí od probošta Ruffera. V roce 1963 došlo k další domluvě týkající se samotné knihovny, kde bylo na základě kontroly shledáno, že není nutné do knihovny více zasahovat a bylo vybráno „pouze“ 45 rukopisů a prvotisků k přesunu do Památníku písemnictví. Za kapitolu tehdy jednal prof. Beneš, p. Jelínek jako církevní tajemník a ředitel Hlavsa za hlavní město Praha. Knihy v Památníku písemnictví spravoval historik B. Ryba a K. Hündl.¹⁴⁶

Po smrti knihovníka Karla Pražáka v roce 1963 nebyl ustanoven žádný nový knihovník a to trvalo až do roku 1987, kdy byl péčí o knihovnu pověřen nově jmenovaný kanovník František Verner,¹⁴⁷ který byl znám svými vědomostmi a zkušenostmi v oblasti archivnictví. V období mezi působením Karla Pražáka a Františka Vernera, tedy mezi léty 1963-1987, knihovna přišla o svou přidělenou čtvrtou místnost. V roce 1989 začala kapitula na popud Vernera usilovat o přesun archivních materiálů a knih z Památníku

¹⁴⁴ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Novodobý fond. Zařazeno v kartonech I.-VII. Nesignováno. Materiály a listiny od roku 1945-2000. *Úředně zaslaný seznam SÚVC od nařízení zabavení sbírek.*

¹⁴⁵ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Novodobý fond. Zařazeno v kartonech I.-VII. Nesignováno. Materiály a listiny od roku 1945-2000. *Smlouva o předání a uložení listin knihovny Vyšehrad v Národním archivu ČR.*

¹⁴⁶ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Novodobý fond. Zařazeno v kartonech I.-VII. Nesignováno. Materiály a listiny od roku 1945-2000. *Revizní zprávy ze dne 13. listopadu 1978.*

¹⁴⁷ František Verner napsal svůj životopis, kde věnoval tak kapitolu samotné Vyšehradské knihovně. V roce 2001 dostal vyznamenání za celoživotní zásluhy „Pro Ecclesia et Pontifice“ v oboru knihovnictví. František Verner umírá v roce 2004. (Zdroj: *František Verner* [online] *Církev* [cit. 30. 12. 2020] Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/archiv/011106-kanovnik-frantisek-verner-ocenen-za-celozivotni-dilo>).

písemnictví a archivu zpět na Vyšehrad, ale nakonec kapitula rozhodla, že archiv zůstane v péči Národního archivu, kde je mu dodnes věnována odpovídající pozornost a odborná péče včetně požadovaného uložení. Klíčovým úkolem v 90. letech 20. století bylo tedy navrácení knih Vyšehradské knihovny, které byly uloženy v Památníku národního písemnictví.¹⁴⁸ Podle mých zjištění byl proces navrácených knih úspěšně zakončen až na konci 90. let 20. století, takže dnes jsou všechny knihy (s výjimkou knih deponovaných v Národním archivu) opět uloženy v knihovně Královské kolegiální kapituly. Nové dokumenty archivní povahy byly a jsou ukládány již na kapitule v archivních krabících. Ve Vyšehradském novodobém archivu jsou uchovány záznamy o dotazování se knihovníka Vernerera na prováděné revize kapitulních knih během jejich uložení v Památníku písemnictví. Zprvu na návrhy F. Vernerera nikdo nereagoval, ale když se obrátil přímo na B. Rybu, který revize prováděl, tak byl vyslyšen a B. Ryba mu postupně zprávy z těchto revizí začal zasílat. Díky všem těmto listinám a seznamům je možné zdokumentovat knihy, které kapitula vlastnila a které byly uloženy v její knihovně a archivu. Jsou zde tak plně potvrzeny ztráty inkunábulí, které dříve činily kolem 500 svazků. Dle seznamu pořízeným Památníkem písemnictví, zde bylo již v roce 1950 uloženo pouze 45 knih. Je také možné, že se předchozí číslo 500 skládalo nejen z inkunábulí, ale také z rukopisů, což se často dělo, protože písmo prvotisků a samotný text napodoboval ručně psaný text a snadno docházelo k záměně. Tato informace není zcela potvrzena a jistě by stála za hlubší rozbor. I z těchto důvodů jsem více zmínila, že v knihovně došlo ke ztrátám v řádu desítek knih.

František Verner se zasloužil o vytvoření posledního jmenného lístkového katalogu knihovny, tento katalog však již nestihl dokončit. Během své práce objevil Verner velké ztráty samotných knih z knihovny. On sám v kronice uvádí počet ztracených knih na 1 377 titulů (6,5 %). Je však patrné, že mezi tyto ztráty počítal knihy uvedené již v předchozích seznamech. Jedním z úkolů detailního restaurátorského průzkumu je ujistit se o přítomnosti každé knihy v knihovně a aktualizovat tak tento katalog, čím se potvrdí nebo vyvrátí tyto uvedené informace o ztrátách. F. Verner také zdůrazňuje nutnost opětovného přidělení čtvrté místnosti knihovny, protože dochází znovu k velkému

¹⁴⁸ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Novodobý fond. Zařazeno v kartonech I.-VII. Nesignováno. Materiály a listiny od roku 1945-2000. Vernerova korespondence s Památníkem písemnictví, jmenovitě s Vladislavem Razímem, ředitelem odboru památkové péče, a Pravoslavem Kneidlem, ředitelem Památníku písemnictví, kde je doložena korespondence a žádosti od roku 1991-1993 o navrácení těchto knih zpět.

nárůstu knihovního fondu a není možné tyto přírůstky již nikam ukládat. V roce 1995 byla knihovna nově vybavena základními knihovnickými potřebami, jako jsou schůdky, nové středové regály a byl zde nově zaveden elektrický proud a osvětlení. V roce 1999 zažádal o přidělení stabilního finančního příspěvku do knihovny, aby bylo možno nakupovat běžné potřeby a knihy do knihovny. Kapitulu požádal celkem o přidělení 5 000 Kč.¹⁴⁹ Mimo tyto běžné knihy a potřeby byly peníze určeny také na nákup a opětovné získání knih a textů od vyšehradských kanovníků, které byly původně uloženy ve ztracené skříně „Vyšehradencia“. V roce 2001 byl slavnostně předán kanovníkovi Františku Vernerovi papežský kříž „*Ecclesia et Pontifice*“ za jeho celoživotní zásluhy při záchraně a budování církevních knihoven, kam zcela jistě patřila i vyšehradská knihovna.

4.4 Restaurátorský průzkum v kapitulní knihovně

V roce 2020 ve vazbě na jednání s vedením kapituly, která projevila zájem o provedení průzkumu a základní ošetření knih v knihovně, jsem započala podrobný restaurátorský průzkum celé knihovny a starého i nového archivu. Průzkum je spojen s projektem „Obnovy Vyšehradské knihovny“, jehož součástí je mimo jiné detailní průzkum obsahu a stavu jednotlivých svazků a listin uložených na kapitule. Při prvotním ohledání stavu knih v knihovně jsem zjistila, že revize, zápis knih a jejich označení není dokončeno. Poslední knihovník F. Verner vytvořil jmenný lístkový katalog, ve kterém zaznamenal podrobné informace o jednotlivých knihách. Lístkový katalog však není dokončený a velká část lístků není seřazena ani podle místa uložení, ani podle jmen – většinou se jedná o knihy, kde není jasný autor. Podle toho lze usoudit, že zařazení těchto lístků nechal Verner až nakonec, ale už to neuskutečnil. Uspořádání knih je podle všech známek a dnešních požadavků velmi chaotické a v rámci projektu budeme také uvažovat o možnosti nového uložení knih.

Jak bylo již řečeno, knihovnu tvoří celkem tři místnosti, kde jsou podél stěn umístěny knihovní skříně, a prostředek je vyplněn dvěma dlouhými skříněmi, kde jsou knihy umístěny proti sobě. Jednotlivé označení podélných skříní je orientováno podle světových stran – A, B, C a D, knihy jsou v těchto skříních umístěny ve dvou řadách. Skříně uprostřed místnosti, jsou mladší datace a knihy jsou v nich uspořádány podle novějšího

¹⁴⁹Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Novodobý fond. Zařazeno v kartonech I.-VII. Nesignováno. Materiály a listiny od roku 1945-2000. *Žádost z roku 1999.*

označení – pouze čísla bez písmenného zařazení. Dr. Šťastný vyhotovil nákres knihovny, kde zaznamenal její podobu k roku 1931. [obr. č. 12] Jsou zde označeny regály s knihami, které nebyly ještě evidovány, a také regály, které patřily ke starým sbírkám seřazených knihovníkem Karlachem. Také jsou na plánu vyznačeny skříně seřazené Zapletalem. Uprostřed třetí místnosti je vyznačena skřín s označením „Vyšehradensia“, která již v této době neexistovala, a lze tedy předpokládat, že ji sem autor plánu umístil jen proto, aby se na ni nezapomnělo, nebo proto, že předpokládal, že původně stála zde. V textu kroniky ani na plánu není nikde odůvodněno, proč dr. Šťastný umístil tuto skřín právě na toto místo. Na základě všech již zmíněných informací o knihovně usuzuji, že vzhledem k faktu, že tato skřín byla v knihovně umístěna už za knihovníka Karlacha, je velmi nepravděpodobné, že by nebyla součástí regálů umístěných podél stěn. Je tedy velmi nepravděpodobné, že by byla umístěna takto uprostřed první místnosti.

Součástí knihovních sbírek je také několik přírůstkových knih, kde jsou zaznamenány jednotlivé knihy v pořadí, jak byly do knihovny zařazeny. Nejstarší katalog, pořízený knihovníkem Karlachem, je sepsaný ve dvou svazcích. První svazek obsahuje zápisy knihy podle jejich místa uložení, druhý svazek je rozdělen podle tematiky, kde jsou zapsány knihy uložené samostatně. Dále je dochováno několik modernějších katalogů až po ty nejnovější, kde jsou knihy zapsány „pouze“ podle jejich přiděleného čísla a názvu. Zcela chybí odkaz na původního majitele nebo další podrobnosti o knize. Díky tomu není možné dohledat žádné informace o pozdějších odkazech nebo darech knih do knihovny, pokud jejich majitel či sama kapitula nesepsala smlouvu nebo jiný písemný záznam.

Nový archiv uložený v deskách na kapitule nebyl ještě doposud zpracován vůbec. Kanovník Verner ukládal listiny a korespondenci významnějšího charakteru do skříní a k jejich zpracování a evidenci se nedostal. Během dohledávání informací o knihovně jsem provedla první zpracování tohoto „novodobého archivu“, který jsem roztřídila podle témat do jednotlivých archivních krabic. Díky tomuto prvotnímu zpracování se mi podařilo dohledat materiály, související například s přesunem knih a archivu do Památníku písemnictví a Národního archivu ČR z 50. let do 90. let 20. století. Informace z těchto listin mi pomohly doplnit nebo vyjasnit nejasnosti v těchto událostech.

Důležité zjištění, možná i to nejdůležitější, napsal sám Verner do kroniky vyšehradské knihovny, a to, že knihovna se postupem času stala „pouze“ souborem knih dobových buditelů jako byli Karlach či Štulc a dokumentuje vývoj názoru katolických kněží na

našem území. Právě probošti vyšehradské kapituly v tomto období patřili k národnímu a buditelskému proudu v katolické církvi. Jiná část kléru pak zastávala „tradiční“ názory.

Dnes je knihovna stále veřejnosti nepřístupná kromě několika málo výpůjček od badatelů, kteří přesně vědí, které konkrétní knihy si chtějí vypůjčit, a kromě celého archivu, který stále spravuje Národní archiv České republiky na třídě Milady Horákové, avšak tam se nachází v přísném režimu¹⁵⁰, protože ho tvoří dokumenty a písemné prameny velké hodnoty a významu. Kapitula do budoucna zvažuje částečné zpřístupnění knih, zveřejnění knih v Centrální evidenci sbírek (CES), také se předpokládá zapsání knihovny jako celku na seznam kulturních památek.

V textové příloze uvádím přehled knihovníků s obdobím jejich působení ve Vyšehradské knihovně. Jedná se o výsledky mého průzkumu primárních zdrojů ve Vyšehradské knihovně, archivu a dalších materiálů Královské kolegiální kapituly.

¹⁵⁰ Přísný režim neboli zvláštní režim v archivnictví a knihovnictví znamená, že knihy a listiny jsou uchovávány ve zvláštních podmínkách (klimatické podmínky a způsoby jejich uložení). Stav a prostředí těchto archiválií je detailně sledováno, tak aby byly neustále udržovány parametry a hodnoty stanovené zákonnými normami. Tyto archiválie jsou upřednostněny při jakémkoliv zásahu nebo živelných katastrofách. Co se týče dostupnosti dokumentů pro badatele, tyto dokumenty není možné studovat ve studovně nebo badatelně a jejich vystavování je velmi omezeno.

5. Obsah Vyšehradské knihovny a archivu

V této kapitole se zaměřím na nejzajímavější a nejdůležitější knihy a archiválie nalézající se v majetku Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Výše jsem také zmínila, že knihovna již neobsahuje knihy z dob svého založení v důsledku husitských nepokojů a následujících událostí. Pokud bychom chtěli postupovat chronologicky, zaobírali bychom se nejprve obsahem archivu a poté samotnou knihovnou.

5.1 Obsah archivu

Jak již bylo řečeno, veškeré materiály a dokumenty archivního charakteru jsou od roku 1956 uloženy v Národním archivu České republiky. Jsou zde deponovány archivní dokumenty s datací od roku 1088 do roku 1943. Navazující dokumenty má ve svém držení sama kapitula, jelikož s nimi stále pracuje v rámci dokumentace a doložení vlastnických práv na majetky. Tento fond měl do roku 2019 ve správě Denko Čumlivski a nyní archiv spravuje Jarmila Dubská.

Členové kapituly si po celou dobu své existence uvědomovali důležitost všech dokumentů, což bylo také důvodem, proč se archiv zachoval v relativně dobrém stavu. Tento unikátní celek dokumentující 950 let existence kapituly je dnes jednou z nejvýznamnějších movitých kulturních památek.¹⁵¹

Všechny tyto listiny byly před rokem 1420 pravděpodobně uloženy v kapitulním chrámu a tvořili součást kapitulního pokladu. V následujícím období byla péče o listiny v archivu a knih v knihovny poplatná postavení kapituly a jejich činovníků ve společnosti jako takové. K řádné péči o listiny a knihy se mohla kapitula vrátit až za působení Vojtěcha Ruffra a Mikuláše Karlacha díky novým prostorám na novém děkanství. Archiv bylo možné nově uspořádat a také zpřístupnit veřejnosti, čehož například využívali František Palacký, Václav Vladivoj Tomek nebo August Sedláček. V 19. století nově uspořádal a zpracoval celý archiv historik umění a památkář Eduard Šittler, který také připravil k vydání kapitulní diplomatař, k jehož vydání ale nedošlo.

Převzetím listin Národním archivem byla zajištěna dokumentům odpovídající péče a podmínky pro jejich uložení. Skutečnost, že kapitula své dokumenty v Národním

¹⁵¹ Vedle tohoto Vyšehradského archivu je to Archiv koruny české.

archivu ponechala do dnešních dob, ukazuje nejen na dobré vztahy s archivem, ale také na nemožnost stran kapituly zajistit listinám odpovídající podmínky a péči.

Fond kapituly obsahuje v současné době 533 listin, 387 úředních, pomocných a jiných knih a 313 kartonů spisového materiálu. Všechny tyto materiály jsou rozděleny do dvou skupin, z nichž nejvýznamnější je první skupina nejstarších listin do roku 1419 (celkem 343 listin).

- 1) Nejstaršími listinami jsou čtyři falza tzv. Vratislavovy zakládací listiny. Tyto listiny jsou kladeny do roku 1088, v nichž kapitolu obdarovává nemovitostmi a platy. Nalezneme je pod označením III. 1 A, B, C, D.[obr. č. 13] Dnes je plně prokázáno, že se nejedná o původní originál, ale o pozdější falzum. Originály listin se pravděpodobně ztratily, a tak nechali kanovníci vytvořit jejich falza. Stejně jako řada archivářů a historiků, například D. Čumlivský, se domnívám, že jde o falza těchto listin a nejedná se, jak se někteří domnívají, o opisy předchozích listin.¹⁵² Těmto listinám a dalším Vratislavových dokumentů se věnovalo několik historiků a jsou podrobně zpracovány studie.¹⁵³ Tématem se také zabýval Václav Novotný, který hovoří o dvou listinách, knížecí a královské, přičemž se snažil o jejich rekonstrukci.¹⁵⁴
- Jedná se o pergamenové listiny psané kurzivou, typickou pro 11. století. Ve spodní části každé listiny nalezneme černou prtištěnou pečeť. Černé barvy vosku se podařilo dosáhnout přidáním černých sazí k přírodnímu vosku. Barva vosku odrážela postavení až později ve 14. století, kde černý vosk používala nejnižší šlechta. V 11. století se většinou používal přírodní vosk a jeho barvení nebylo ještě tak rozšířené, a tudíž ani zde se pravděpodobně nelze spolehnout na hierarchii v tomto barevném rozlišení.¹⁵⁵

¹⁵² ČUMLIVSKI, Denko, Archiv vyšehradské kapituly, s. 152.

¹⁵³ Tomuto tématu se věnovali například J. Šebek, Z. Fiala nebo Z. Hledíková. Souhrnně jsou závěry publikovány v knize Česká diplomatika do roku 1848, Praha 1971.

¹⁵⁴ Podrobné informace je možné nalézt v knize České dějiny díl I., Praha 1913.

¹⁵⁵ Pravidla barev se ustálila až ve 14. století, kdy nejvznešenější barva vosku byla červená, kterou kromě panovníka používala také královská města, vyšší šlechta a někteří arcibiskupové. Zelený vosk používala šlechta, církevní hodnostáři a také města. Černý vosk byl pro ty „ostatní“ tedy nejnižší šlechta. Odlišnosti významu barev ale nalezneme v různých zemích. ĐUROVIČ, Michal a kolektiv, *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, s. 284.

- 2) Druhou problematickou listinou je listina spojená se jménem Soběslava I. s datem 1130 a označením III. 3. [obr. č. 14] Kníže Soběslav v této listině zřizuje kostel při vyšehradském kostele a tři nová kanovnícká místa, rozšiřuje majetek kapituly o další nemovitosti a stanoví platy kanovníkům. Tato listina je spojena s listinou Vratislava II a je také odborníky označovaná za falzum.¹⁵⁶
- Opět se jedná o pergamenovou listinu psanou kurzivou. Ve spodní části je k listině pomocí pergamenového pásku připevněna pečeť – tzv. přivěšená pečeť, tentokrát je barva vosku přírodní. Na pečeti je zřetelná sedící postava s textem kolem celé pečeti – identifikovaná jako pečeť Soběslava I.
- 3) Za nejstarší originální archiválie jsou považovány listiny z období vlády Soběslava II. (1147-1178), a jsou tedy nejstaršími zachovanými listinami ve prospěch vyšehradské kapituly. Jedná se celkem o dvě listiny s označením III. 2. a III. 4. [obr. č. 15] V první listině jsou Soběslavem II. vypsány nové významné dary statků a platů pro kapitolu a ve druhé potvrzuje závěť šlechtice Nemoje, který odkazuje kapitule pět vsí.
- Pergamenové listiny jsou opatřené pečeti (na jedné přitištěnou a na druhé přivěšenou) barvy přírodního vosku. Obrazy obou pečeti jsou velmi špatně čitelné.
- 4) Velký význam mělo pro kapitolu privilegium knížete Fridricha z května 1187, v němž udělil pro kapitulní statky hospodářskou imunitu. Tento dokument se však v originále nezachoval, a tak o jeho existenci víme díky listině papeže Celestina III. z července 1197. Papež bere v listině vyšehradský kostel pod svou ochranu a také jí snižuje papežský census na 5 hřiven stříbra a potvrzuje kapitule všechna práva, svobody a obdarování. Listina nese označení I. 3. a je tedy jednou z nejvýznamnějších listin pro kapitolu. [obr. č. 16]
- Pergamenová listina je ve velmi dobrém stavu. Je psaná kurzivou světle hnědým inkoustem. Ve spodní části je přivěšená olovená bula papeže Celestina III. Tato bula je dobře čitelná.

¹⁵⁶ ČUMLIVSKI, Denko, *Archiv vyšehradské kapituly*, s. 153.

Jak byla tehdejší praxe, a navíc proto, že se originální zakládací listina kapituly od krále Vratislava II. nezachovala, nechávala si kapitula potvrzovat svá privilegia, práva a svobody od jednotlivých králů a papežů. Týká se to králů Přemysla Otakara I., Václava I, Přemysla Otakara II., Karla IV i Václava IV. Procházením a studiem jednotlivých listin je také možné částečně dokumentovat personální obsazení kapituly, především obsazení místa probošta a děkana.

- 5) V souvislosti s obsahem knihovny před rokem 1420 nalezneme v archivu pod signaturou III. 39 darovací listinu Elišky Přemyslovny z roku 1330, kde daruje vyšehradské kapitule mimo jiné svůj osobní breviář.[obr. č. 17]
- 6) Listina na pergameni psaná gotickou minuskulou hnědým inkoustem. Ve spodní části listiny je na šňůrce přivěšená vosková pečeť s dobře dochovaným obrazem.

Obdobné dary či odkazy jsou zaneseny na několika dalších listinách, například od Václava I., který věnuje kapitule kapli sv. Klementa na Vyšehradě.

Z nejproblematictějšího období husitských nepokojů je dochováno pouze několik listin týkající se jmenování/udělování kanovníctví, Císař Zikmund umravňuje a upomíná úředníky a měšťany k finančním povinnostem vůči kapitule a proboštovi. Jedná se tedy spíše o listiny lokálního charakteru. Je tak velmi zřetelný početní propad listinných dokumentů před rokem 1419 a po husitských revolucích.

Situaci kapituly po tomto období dokumentuje listina Jiřího z Poděbrad z roku 1461, ve které dává kapitule k užívání a obývání věž ve vyšehradských hradbách, dokud zpět nezíská zabrané statky. Potvrzuje tak udělenou podporu krále Ladislava Pohrobka. Tuto Jiříkovu listinu potvrzuje v následujícím období i král Vladislav Jagellonský.[Obr. č. 18]

Důležitá je také listina z roku 1448, sepsaná papežským legátem kardinálem Janem Carvaljanem, která ukládá vykonání poslední vůle Albíka z Uničova vůči Vyšehradské kapitule. Splnění poslední vůle legát vkládá do rukou notáře Matěje Halíře. [Obr. č. 19]

Mezi listinami z pozdějšího období nalezneme soubory pergamenových diplomů vydaných Leopoldem I, Josefem I. i Marií Terezií a jejím synem Josefem II. Je zde i dochován nobilitační diplom pro děkana J. T. V. Berghauera, který mu udělila Marie Terezie v roce 1755 za významnou činnost v oblasti literární a také diplom pro Ferdinanda Kindermanna za jeho reformu školství a chudinskou péči z roku 1781.

Velmi významnou součástí archivu tvoří úřední listiny, spisy a knihy od 16. do 20. století, které jsou nenahraditelnými prameny pro poznání novodobých dějin samotné kapituly, vyšehradské obce, pevnosti a okolí Vyšehradu. Tato část archivu je rozdělená na sedmu částí:

- 7) I. – archivní pomůcky – dochované archivní pomůcky jako jsou inventáře, díky kterým je možné sledovat práce a poznat vnitřní členění starého kapitulního archivu v 18. a 19. století.
- 8) II. – knihy – tento oddíl obsahuje 126 různých úředních a pomocných knih ze 16. až 20. století, souvisejících s kapitulou, kapitulním chrámem, nadacemi, hospodářskými záležitostmi a poddanským městem Vyšehrad.
- 9) Nejstarší kniha – kopiář – pochází z 20. let 14. století. Je to pergamenový rukopis se zbytky původní vazby, kde je opsáno mnoho středověkých listin kapitulního archivu (od listinných falz až po rok 1409). Dochovaly se tak texty již neexistujících listin, a má proto velký význam nejen pro kapitolu samotnou, ale i pro poznání nejstarších dějin Čech.
- 10) Druhou významnou knihou je „*Capitularium decisionum*“ z 90. let 14. století. Tato kniha je papírová, vznikla přímo na kapitule a je vázaná v dobové mistrně zpracované vazbě. Kromě zápisů z generálních shromáždění kapituly obsahuje také opisy listin vydaných v letech 1403 - 1445 a také další záznamy až do 18. století.
- 11) III. – spisy – starý kapitulní archiv, registratury 18. a 19. století. Celkem je zde shromážděno 136 archivních krabic (kartonů) a tvoří tak nerozsáhlejší část archivního fondu. Tento archiv zpracoval archivář Vojtěch Ruffer, na kterého později navazuje Mikuláš Karlach, který připojil další spisy. Řada písemností se týká potoka Botiče, lze zde sledovat majetkový vývoj a državy kapituly, například dvory, statky a další nemovitosti nebo spory mezi městem Vyšehrad a děkany kapituly. Nejstarší je zde papírová listina „Registra šosovní“ z roku 1478, která obsahuje jména obyvatel města s uvedenými částkami šosovního¹⁵⁷ poplatku splatného na sv. Jiří (do 24. 4.)

¹⁵⁷ Šosovní poplatek je zvláštní druh poddanské daně ve prospěch určitého města – zde Vyšehradu. Z počátku bylo šosovné „pouze“ věcí dohody, ale postupně od konce 15. století bylo povinné. OTTŮV slovník naučný, díl 24, s. 699.

- 12) IV. – účty z 18.-20. století, kde je dobře zdokumentován hospodářský vývoj kapituly.
- 13) V. – pozůstalosti některých kapitulních proboštů, děkanů i kanovníků. Také je zde zařazena korespondence a pozůstalost probošta Václava Štulce, která díky své literární a kulturně-historické hodnotě přesahuje regionální úroveň.
- 14) VI. – rukopisy – tvoří soubor 22 knih – rukopisů neúřední povahy s historickoprávním a náboženským obsahem z 15.-20. století. Tento soubor obsahuje mimo jiné „Vyšehradský kancionál z 15. století – jeden z nejvýznamnějších pramenů poznání českého zpěvu z předhusitského období. Kancionál je dodnes jediným předmětem z knih a archivu zapsaným na seznam kulturních památek. V tomto oddílu také nalezneme rukopisný misál z 15. století svázaný v sáčkové vazbě, typickou vazbou pro gotické období. Tento druh vazby je velmi cenný a ve sbírkách kapituly se nachází pouze tento jediný exemplář (v celé republice je známý pouze 20 známých vazeb tohoto typu).
- 15) VII. – sbírky, tisky, přepisy a diplomy – tento oddíl obsahuje církevní tiskoviny 19. století, rukopisný diplomatař vyšehradské kapituly sestavený archivářem Šitlerem, mapy a plány a další materiály. Obsahuje také soubor čestných diplomů, často bohatě zdobených především pro Ruffra, Štulce a Karlacha.

Mezi velmi zajímavý soubor listin je možné zařadit nejstarší kopiář Vyšehradské kapituly, uložený v Národním archivu pod označením KVš 26 a inv.č. 9. Tento kopiář obsahuje celkem 181 listin. Kopířem se zabývalo mnoho odborníků od J. F. Hammerschmidta z roku 1700 až po J. Emlera. Část kopíře studovali také Ruffer a Tomek. Listiny jsou sepsány na pergamenových listinách, které byly později svázané do knihy. Rozměry knihy jsou 230x334 mm. Původní vazba se dochovala pouze částečně a jednotlivé listiny je možné z kodexu vyjmout jednotlivě. Kopíř je psán latinsky od více písařů, avšak písmo je zvoleno stejné – úhledná gotická minuskula. Ke konci se však úhlednost mění v kurzivní písmo. Výzdoba byla volena vždy dekorativní a barva je pouze černá s různými odstíny. Kopíř obsahuje jako první záznam listinu z 12. 12. 1234 od probošta Arnolda a posledním záznamem je listina ze 14. 7. 1386. Celkem je zde 181 listin + 6 listin zapsaných dvakrát – celkem tedy 187 listin. Kniha pravděpodobně obsahovala také část pomocnou, která sloužila k lepší orientaci v listinách.

Součástí archivního fondu je také sbírka 18 kovových typářů (pečetidel), razítek a razidel od 13. do 19. století. Velmi cenné je především velké kapitulní pečetidlo o průměru 105 mm s postavami sv. Petra a Pavla a zakladatele kapituly Vratislava II z poloviny 13. století.

Zajímavostí z kapitulního archivu jsou erbovní listiny vyšehradských děkanů. Tyto erbovní listiny mají význam nejen pro heraldiku a genealogii, ale také pro umělecko-vědní obory.¹⁵⁸ Kapitula v těchto listinných materiálech nese prvenství díky nejstarší známé erbovní listině z roku 1360, která byla určena pro vyšehradského probošta Dětricha z Portic.¹⁵⁹ Děkani pocházeli z nižších vrstev než probošti. Důvodem udělování těchto listin vyšehradským děkanům byl čistě praktický a souvisel s jejich personálním postavením a s jejich zasedáním na zemském sněmu od roku 1681. Podle dvorského dekretu z roku 1713 musel mít děkan zemský inkolát alespoň ve stavu rytířském, jelikož vlastnil zemské statky vážící se právě k těmto prebendám. Po jmenování do děkanské funkce získávali tito preláti císařské potvrzení o povýšení do stavu rytířského udělením erbu a zemského inkolátu, tedy příslušnost do tzv. plnoprávné domácí šlechty. Inkolát se uděloval taktéž zvláštní listinou většinou ve stejný den jako erbovní listina. Nejstarší z těchto vyšehradských erbovních listin je uložena v Archivu hlavního města Prahy, ale ostatní jsou uloženy v archivu vyšehradském. Z typologického hlediska to jsou knihy v sametové vazbě purpurové barvy s přivěšenou pečetí panovníka.

V archivu se dochovaly tyto erbovní listiny:

- 16) Jan Václav Ditrich z Lilientalu – listina z roku 1719 udělená císařem Karlem VI.
- 17) Tomáš Štěpánek z Taurova – listina z roku 1748 udělená císařovnou Marií Terezií
- 18) Jan Tomáš Vojtěch Berghauer – listina z roku 1755 udělená císařovnou Marií Terezií [obr. č. 20]
- 19) Prokop Schuknecht – listina z roku 1761 udělená císařovnou Marií Terezií
- 20) Antonín Václav Pangratz de Pangrazio – listina z roku 1767 udělená císařovnou Marií Terezií
- 21) Antonín Veselý – listina z roku 1772 udělená císařovnou Marií Terezií
- 22) Josef Florentin – listina z roku 1799 udělená císařem Františkem II.

¹⁵⁸ Těmito listinami se zabývali především Tomáš Krejčík a Karel Müller.

¹⁵⁹ HOLINKA, R., *O formulářích erbovních listin z kanceláře Karla IV.*, s. 15- 23.

23) Josef Narcis Marsálek – listina z roku 1805 udělená císařem Františkem II.

Miniatury, vyobrazené na erbovních listinách, jsou specifické umístěním pontifikálií na místě klenotů. Je to však obvyklé u duchovenských erbů od poloviny 18. století. Berla je většinou biskupská, vyskytuje se však i opatská nebo prelátská.

5.2 Obsah knihovny

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, obsah knihovny tvoří knihy pořízené až po roce 1420. Knihy z období 1070 do roku 1419, které kapitula vlastnila, se octly po celé střední Evropě v řadě knihoven, klášterů i měst, kam je jednotliví kanovníci poschovávali. Některé knihy byly odvezeny a rozprodány během husitských nepokojů.

Nynější obsah knihovny tvoří knihy odkázané, darované nebo kupované jednotlivými členy kapituly, případně donátory a příznivci. Jak zkonstatoval sám poslední jmenovaný knihovník Vyšehradské knihovny kanovník František Verner: *„Při této generální revisi, kdy knihovník měl každou knihu v ruce, bylo poznáno, že Kapitulní knihovna nemá již obdivuhodný fond knih z 16. a 17. století, ale působením národních buditelů Štulce, Karlacha a jiných je význačným dokumentem práce katolických kněží na našem národním probuzení v 19. století.“*¹⁶⁰ Podle mých prozatímních provedených průzkumů knihovny a stavu jednotlivých svazků se v knihovně nachází jen velmi malý zlomek knih pocházející z 15. a 16. století, které navíc nepocházejí z původní knihovny před rokem 1420.

Knihy, kterým se budu zde věnovat jako nejcennějším, budou knihy, které do knihovny pořídil děkan Petr Linda, jenž na kapitule působil v období 1557-1592. Týká se to převážně rukopisných knih, jako je graduál nebo antifonář. Podle soupisu knih pořízených Památkem národního písemnictví v roce 1956 se v knihovně také nachází kolem 45 prvotisků, které jsou také velmi cenným majetkem kapituly. Ostatní knihy uložené v knihovně jsou však velice přínosným dokladem činnosti katolických kněží v duchu národního obrození.

Obsah knihovny nejvíce ovlivnilo husitské období. Na stav jednotlivých knih mělo vliv špatné uložení a nevyhovující podmínky. I v moderních dobách v roce 1994 byly knihy

¹⁶⁰ Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv.č. Ms 10. *Kronika knihovny vyšehradské*. Praha, s. 62.

neodborně ošetřeny pomocí gama záření, které má velmi destruktivní účinky na chemické složení papíru a pergamenu, čímž došlo ke značnému zkrácení „životnosti“ takto ošetřených knih.

V rámci mé rešerše dostupné literatury jsem objevila pouze dvě publikace, které se alespoň částečně dotýkají „vyšehradských knih“. V každé této publikaci je jim věnována pouze jedna kapitola. V knize, kterou sepsal kolektiv autorů Pavel Brodský, Marta Hradílová, Stanislav Petr a Marie Tošnerová.¹⁶¹ je soupis rukopisných fondů vybraných církevních knihoven. Jeden z těchto soupisů je také věnován 17 knihám z vyšehradské knihovny. Druhá publikace věnovaná Strahovské knihovně obsahuje přehled – soupis 45 prvotisků, uložených v Památníku písemnictví (blíže text v předchozí kapitole). Tuto publikaci sepsal Bohumil Ryba. Obě publikace jsou přehledového charakteru, nevěnují se hlubší analýze jednotlivých prvotisků – jde tedy pouze o anotační záznam těchto prvotisků.¹⁶²

Na základě mého průzkumu zdrojů, archivních souhrnů ve vyšehradské knihovně, lze konstatovat, že evidence a správa knih byla v předchozích obdobích značně problematická. Jak jsem již napsala v předchozí kapitole. Pokud se týká období od vzniku knihovny až do 18. století neexistuje žádná evidence uložených knih. Problematický je také způsob evidování knih v následujícím období. Každý knihovník, který se ujal od 19. století knihovny, nejprve provedl revizi jednotlivých knih, při kterých vždy přišel na nějaké ztráty (žádný z nich však tyto ztráty nikde blíže nespécifikoval). V knihovně jsou uloženy dvě původní přírůstkové knihy – katalogy, kam knihovník M. Karlach zaznamenal jednotlivé knihy (autor, název a jejich umístění v knihovně). Další knihovníci na tyto dva katalogy navazovali záznamy v sešitech a blocích. Z uvedených informací vyplývá, že neexistují žádné ucelené prameny ani publikace věnované vyšehradské knihovně v celé její šíři. Z mého studia archivních pramenů přímo na kapitule však vyplývá, že existují pozůstalosti vyšehradských prelátů, ve kterých jsou zatím dosud nekatalogizované knihovní fondy a možná tak další relevantní informace. V budoucnu, až bude umožněno prezenční studium v národním archivu a Památníku národního

¹⁶¹ BRODŠKÝ, P, HRADÍLKOVÁ, M, PETR, S, a TOŠNEROVÁ, M, *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*, s. 365-367.

¹⁶² RYBA, Bohumil, *Soupis prvotisků knihovny kapituly vyšehradské*, s. 11-41.

písemnictví, bych se ráda věnovala podrobnému studiu těchto materiálů. Předpokládám, že zde budou nalezeny odkazy na informace týkající se knih z vyšehradské knihovny.

Rozhodla jsem se proto provést sondu do tohoto souboru a realizovat svůj osobní restaurátorský průzkum vybraného počtu titulů. Na základě mých dosavadních restaurátorských zkušeností jsem si pro podrobné analýzy vybrala tři knihy jako ukázkou reprezentantů nejstaršího dochovaného období (14. a 15. století). Rukopisy v tomto výběru reprezentují i různý stupeň potřebného restaurátorského zásahu. Od pouhého „přečištění“, jak je tomu v případě Antifonáře, přes drobné, dílčí restaurátorské zásahy v případě Graduálu až po kompletní restaurátorský zásah u Rorátníku (stav těchto rukopisů dokládá obrazová příloha). Tento segment je reprezentativní i z pohledu výtvarného a také uměleckého řemesla. Všechny tyto knihy pořídil do knihovny výše zmíněný probošt Petr Linda.

- 1) Mezi nejcenější knihy podle jejich datace patří jedna z nejstarších knih z konce 14. století. Jedná se o Antifonář Vyšehradský s označením Ms 6. Tato kniha je velikostně jednou z „menších“, kdy její rozměry jsou 42 x 29 x 11 cm. Kniha je vzhledem ke svému stáří ve velmi dobrém stavu. [obr. č. 21]
- Vazba knihy pravděpodobně o něco mladší než je samotný blok knihy. Desky jsou vyrobeny z bukového dřeva, potažené bílou usní se slepotiskovou lineární a floristickou výzdobou. Desky jsou dále zdobeny kruhovými puklicemi se třemi tepanými linkami nad sebou. Jejich umístění jen vždy na rozích desky a jedna v jejím středu – celkem tedy 5 puklic na jednu desku. Rohy a hrady desek jsou ozdobeny a zároveň chráněny před poškozením hranovým kováním, na kterém se dochovalo slabé lineární zdobení. Kniha je opatřena dvěma dochovanými masivními mosaznými trnovými sponami. Trny jsou umístěny ve středu přední desky. Na tyto trny se zaklapávaly mosazné spony s usňovými řemínky vedenými ze zadní desky, kde jsou upevněny pomocí jednoduchých mosazných plátů tvarovaných do plné tupé špičky.
- Jednotlivé listy jsou z pergamenu a celkem jich kniha obsahuje 170. Oproti jiným antifonářům je tento skoupý na miniatury nebo na zdobné iniciály. V celém rukopisu se nachází celkem tři barevně provedené iniciály zdobené floristickými motivy, dále je zde několik menších iniciál provedených ve dvou barvách s dlouhými nitkovitými tahy kolem písmene, text je psán typickou gotickou knižní

minuskulou. Na jednotlivých pergamenových listech je možné nalézt nedokonalosti již z výroby, jako například dírky po sešití děr vytvořených při výrobě pergamenu nebo snaha o maximální využití pergamenu v podobě přírodního ukončení listu, kde je znatelný konec pergamenu.

- 2) Druhou vybranou knihou je Graduál Vyšehradský z 15. století s označením Ms 9. Tato kniha je velikostně typická vzhledem ke svému užívání. Její rozměry jsou 65 x 46 x 16 cm. Kniha je skutečně velmi těžká a při manipulaci je potřeba dvou lidí. Rukopis byl v 90. letech restaurovaný Janou Tomšů, která je jednou z předních uznávaných restaurátorek. Z tohoto zásahu se dochovala krátká restaurátorská dokumentace. [obr. č. 22]
- Vazba knihy je dle všech známek původní. Desky jsou vyrobeny opět z bukového dřeva a potaženy béžovou usní, která je na povrchu zdobená lineárně s dominantou mřížky s floristickými ozdobami. Po okraji desek je slepotiskově proveden rostlinný ornament v podobě pásu provedený pomocí rolny. Desky jsou dále zdobeny typickým gotickým středovým kováním a nárožnicemi. Tento typ kování byl odléván z mosazi dle určité formy, což znamená, že kování je plné a není možné ho tak promáčkнуть jako například u renesančního nebo barokního kování. Středové kvadratické kování je na špičkách zakončeno gotickými liliiemi a ve středu je umístěná lomená ochranná pukla. Nárožnice nesou ve svém středu vyobrazení orlice nebo fénixe. Jak nárožnice, tak středové kování jsou uprostřed podloženy světle béžovou látkou, která má zvýrazňovat vyobrazení uvnitř. Nárožnice jsou v rozích opět opatřeny skosenými puklami. Kniha je opatřena dvěma trnovými sponami. Trny jsou umístěny uprostřed přední desky, do kterých se zaklapávají jednotlivé spony vycházející ze zadní desky, kde jsou připevněny k desce mosaznými hřebíčky. Tyto spony se nedochovaly. Restaurátorka je vytvořila nově, jsou zcela jednoduché bez jakéhokoliv zdobení. Z estetického hlediska jsou nevhodně doplněny a ruší celkový dojem a pohled na knihu – jako kdyby ke knize nepatřily. Dnes se k těmto doplňkům přistupuje zodpovědněji a spíše se nerealizují.
 - Vnitřek bloku tvoří celkem 212 pergamenových listů. V bloku jsou chybějící místa, která někdo v minulosti vyřezal a stránky jsou tak nenávratně poškozeny. Dále se na desítkách listů nacházejí obrázky a čáry tužkou provedené někdy v 19.

nebo 20. století. V textu jsou velice propracované miniatury a zdobené iniciály, mnohdy podél celé stránky. Součástí těchto iluminací a bordur je také zlacení plátkovým zlatem. Zdobení uvnitř iniciál je prováděno štětcem mušlovým zlatem. Zdobení má většinou floristický charakter, ale nacházejí se zde i různé postavy nebo zvířata. Iluminace jsou na několika málo místech jemně odřeny. Opět je na jednotlivých pergamenových listech možné nalézt nedokonalosti již z výroby, jako například dírky po sešití děr vytvořených při výrobě pergamenu nebo snaha o maximální využití pergamenu v podobě přírodního ukončení listu, kde je znatelný konec pergamenu.

- I přesto že kniha již prošla v 90. letech restaurátorským zásahem, nebylo nijak zasahováno do samotného bloku knihy. Zde by bylo zapotřebí několik uvolněných listů opět fixovat k bloku, aby nedošlo k jejich úplnému uvolnění a následně ztrátě nebo poškození. Zajímavá by bylo také konzultace s několika odborníky na téma odstranění či ponechání vnitřních kresbiček tužkou provedených v moderní době. Jistě by také stálo za úvahu, zda neodstranit doplněné spony, které esteticky narušují celou knihu a neplní ani svou funkci.
- 3) Vyšehradský rorátník z druhé poloviny 16. století jsem vybrala jako příklad českého renesančního exempláře. Samotné označení rukopisu je problematické, protože rukopis není zmíněn v žádném známém seznamu. Je možné, že se tak neučinilo z důvodů jeho katastrofálního stavu a nebylo jisté, zda se ho podaří uchovat. Velikost toho rukopisu je 37,5 x 52 x cca 4 cm. Kniha obsahuje celkem 117 papírových listů, ale nedochovala se vazba knihy. Není znám přesný důvod takto rozsáhlého poškození a ještě zajímavější je, že v roce 2006 došlo k restaurování 12 listů, tedy malého zlomku rukopisu. Toto restaurování provedla opět restaurátorka Jana Tomšů. [obr. č. 23]
- Je pravděpodobné, že je jednalo o mohutný kodex, kterému v nynější době chybí jak začátek, tak i konec. Jednotlivé složky jsou spojeny pomocí částečně dochovaného šití na dvojitých motouzech. Na okrajích listů se dochovaly malé červené kožené registry. Text je psán v českém jazyce novogotickým knižním písmem černým inkoustem. Text obsahuje mešní zpěvy – zimní část liturgického roku – rorátní officia pro jednotlivé dny adventního týdne v českém jazyce. Celkově se v rukopisu dochovalo 12 bohatě zdobených iluminovaných folií.

Každá z těchto iluminací odpovídá dobové propracovanosti a preciznosti. Jednotlivé iniciály a iluminace jsou prostorově zasazeny do výjevů, kde je možné spatřovat architekturu, interiéry nebo přírodu. Po okrajích těchto listů jsou umístěny floristické bordury opatřené zlacením pomocí plátkového zlata, které je však již velmi poškozené.¹⁶³ Je s podivem, že se takového bohaté iluminace nacházejí především na těchto listech a následující folia jsou mnohem jednodušší. Rukopis je poškozen, jak již bylo řečeno, ztrátou celé vazby včetně prvních a posledních částí rukopisu. Dochovaný zlomek je značně poškozený v horní části, kde se rozpadá na malinké kousky a jakákoliv manipulace vede k nenávratnému poškození.

- Tento fragment je na seznamu velmi ohrožených písemných památek ve Vyšehradské knihovně. Bude zapotřebí knihu důkladně zdokumentovat, fixovat uvolněné a poškozené fragmenty, provést analýzy a postupně jednotlivé listy zrestaurovat spolu s již ošetřenými. Na ošetřený blok by bylo potřeba zhotovit konzervační vazbu, která bude plně neutrální a bude mít pouze funkci ochrany bloku knihy.

Z mého restaurátorského průzkumu tedy vyplývá, že knihovna obsahuje originální rukopisy, které reprezentují daný typ liturgických knih v daném období. Mou osobní ambicí je po napsání diplomové práce provést komplexní katalogizaci této části knihovního fondu a realizovat bibliograficko-restaurátorský popis všech nejstarších knih, které se ve Vyšehradské knihovně vyskytují. Domnívám se, že výše uvedený reprezentativní průzkum, který jsem zpracovala jako součást své diplomové práce, je zcela adekvátní a posloužil jako první počín v této oblasti.

- 4) K výše uvedenému souboru tří vzácných rukopisů zcela jistě patří i drobná knížečka s názvem „*Czelednij Diábel: Krátký spis o wsseliyakých neřádjích, newěře a neposlussnosti, kteréž se těchto poslednijch časůw Czeládka obogijho pohlawij, z ponuknutij Diábla proti Panům a Panijm swým swéwolně a zhusta dopausstj*“. [obr. č. 24] Tento výtisk uložený na Vyšehradě byl považován za jediný existující exemplář, ale vlastním zkoumáním jsem zjistila, že dle záznamů z jednotlivých knihoven v České republice je možné tento starý tisk nalézt také

¹⁶³ Detailnímu popisu těchto dvanácti folií se věnovala Martina Kratochvílová, jejíž text a rozbor je uložen na Vyšehradské kapitule u samotného rukopisu a nalézá se také v digitální podobě.

v Moravské zemské knihovně v Brně pod signaturou ST1-0160.768, přív.2¹⁶⁴ – tento výtisk byl digitalizován a dnes je možné ho nalézt v digitální knihovně, tisk je ve velmi dobrém stavu. Další exemplář je uložen v knihovně Národního muzea v Praze se signaturou 27 F 35¹⁶⁵ (tento tisk má však u sebe poznámku, že se jedná o neúplný text). Celkem je tedy možné v České republice nalézt tři výtisky této knihy.

Autorem tohoto tisku, který byl vydán v roce 1586, je Peter Glaser. Ve Vyšehradské knihovně se nachází pod signaturou 6.579 (III A e 112). V roce 2017 byl digitalizován a zpřístupněn veřejnosti na webových stránkách manuscriptoria. Na konci předmluvy je vytištěno jméno Daniela Adama z Veleslavína, což by mohlo nasvědčovat, že tisk provedl ve své dílně. Kniha je velmi malá, její rozměry jsou 13,5 x 7,5 cm (12°) a je vytištěná na papíře švabachem. Kniha celkem obsahuje 288 stránek. Text není zdobený kromě samotného titulního listu, který je tištěný v černé a červené barvě.

Text je rozdělen na osm částí:

- Prvá část: *“Kterak Diábel čželádku k tomu nawozuje a láká, aby se zhola w žádnau službu nedáwala, ale raději w swé wolnosti zůstáwala a swobůdky užíwala.”*¹⁶⁶ Upozorňuje na pracovní povinnosti a varuje před ďáblovým našeptáváním nepracovat a užívat si volnosti.
- Druhá část: *„Aby raději zlým a bezbožným Panuom aneb Panům sloužila.”*¹⁶⁷ Pojednává o morálce poddaných a také o jejich výchově.
- Třetí část: *„Když sloužiti v ko připowý, aby nedocházela at’ službě nepřistupowala.”*¹⁶⁸ Hovoří o dodržování služebních poměrů.
- Čtvrtá část: *„Pakli wždy přistoupí, aby w službě netrwala, a času swého nedosluhowala.”*¹⁶⁹ Nabádá k služební odpovědnosti.

¹⁶⁴ Peter Glaser [online] *Čelední ďábel* [cit. 18. 05. 2021], Dostupné z: <https://vufind.mzk.cz/Record/MZK03-001051574>.

¹⁶⁵ Peter Glaser [online] *Čelední ďábel* [cit. 18. 05. 2021], Dostupné z: <https://stt.opac.nm.cz/records/d33c9910-6f19-4dad-8227-c8f9affcb3a0>.

¹⁶⁶ GLASER, Peter, *Čelední Ďábel...*, s. 10.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 11.

- Pátá část: „*Pakli do toho času, jakž smluveno, doslauží, aby při službě powolání a posla swého pilna nebyla, a čímž jest powinna bedliwě a wěrně newykonáwala.*“¹⁷⁰ Hovoří o dodržování pracovní poslušnosti a odpovědnosti.
- Šestá část: „*Aby dlouho na jednom místě a v jednoho Pána aneb Panů nesloužila.*“¹⁷¹ Kapitola říká, že není dobré zůstat dlouho u jednoho pána.
- Sedmá část: „*Když od služby odstupují, aby všeliak předešlé Pány a Pany swé pomlauwala, o nich zle mluwila a jim což může na protismyslnost a nawzdory činila.*“¹⁷² Tato část nabádá čeládku, aby nepomlouvala své předešlé pány v případě, že odcházejí z jejich služby.
- Osmá část: „*Co má čeládka udělati, a jít tomu přívěsti, aby w službě swé wěrnost a bedliwost zachowala.*“¹⁷³ Jedná se tedy o kapitolu, kde jsou uvedeny příklady, jak by se měla čeládka chovat.

V 16. století vycházelo mnoho textů upravující práva a povinnosti námezdní práce a čeledi. Současně byly vydávány teoretické příručky obsahující nauky o vedení šlechtických velkostatků až po návody pro samotné čeledníky, jak dobře sloužit svým pánům.¹⁷⁴

Z odborného hlediska se jedná o vzácné knihy, z nichž některé se z mého restaurátorského názoru nalézají ve skutečně velice špatném stavu, a proto bude potřebné, aby byly podrobeny komplexnímu restaurátorskému zásahu. Výše uvedená fakta z výběrového průzkumu a i mé následné aktivity svědčí o tom, že v knihovně se nalézají opravdu vzácné knihy, které by bylo žádoucí zapsat na seznam kulturních památek. Pro ukotvení výše vybraných tří rukopisů dále uvádím stručný přehled a charakteristiky těchto typů liturgické literatury.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 11.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 11.

¹⁷² Tamtéž, s. 11.

¹⁷³ Tamtéž, s. 12.

¹⁷⁴ Více se tématu práv a povinností pracujících čeledě věnuje Jan Kotous v článku „*Čelední Ďábel*“ – *Rukověť námezdně pracujících ze XVI. století*“.

6. Pokus o rámcové srovnání pražských kapitulních knihoven

Cílem této části diplomové práce je nastínit některé shodné rysy v historii a činnosti knihovny Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě s knihovnou Metropolitní kapituly sv. Víta v Praze, jakož i upozornit na rozdíly ve fungování těchto institucí. Zaměření diplomové práce a její rozsah mi neumožňují provést komplexní srovnávací analýzu ve všech potřebných oblastech. Níže uvedený text je tedy skutečně pouze „představením“ některých vybraných bodů. K tomuto srovnání jsem si vybrala knihovnu Metropolitní kapituly, protože je svým významem, postavením, historií a dobou srovnatelná s knihovnou vyšehradské kapituly

V České republice se dnes nachází celkem 13 aktivních kapitul. Mezi ty nejstarší patří Metropolitní kapitula sv. Víta v Praze, která byla založena v souvislosti s přeměnou Prahy na biskupské sídlo v roce 973. Jejím cílem bylo vedle církevních oblastí vzdělávání v rámci katedrální školy. Stejně jako členové Vyšehradské kapituly se i členové Metropolitní kapituly věnovali literární tvorbě např. děkan Vít, Arnošt z Pardubic, Antonín Podlaha nebo Ignác Dlouhoveský či Mikuláš Tomek.

Knihovna metropolitní kapituly uchovává nejstarší listinu z roku 1177. Nejstarší originální dochovanou listinou vyšehradské kapituly je listina z roku 1173-1178. Oproti kapitulní knihovně na Vyšehradě je prokazatelné v souvislosti s katedrální školou, která zde byla v podstatě od jejího založení, že tato knihovna s největší pravděpodobností obsahovala více druhů literatury. V záznamech kapituly se dochoval přesný počet uložených titulů, který postupně rostl. Víme, že v roce 1354 je záznam o 186 svazcích a o rok později už 225 svazků.¹⁷⁵ V rámci tohoto drobného srovnání se dá předpokládat, že Vyšehradská knihovna uchovávala o něco menší počet knih. Stejně jako u jiných církevních knihoven sbírky narůstaly především díky odkazů kanovníků. Pražská kapitula má přesně dochované záznamy, kdo odkázal nebo daroval do knihovny kolik a jaké knihy. Je opět pravděpodobné, že stejnou rychlostí se zvyšoval počet knih i na Vyšehradské kapitule.¹⁷⁶

¹⁷⁵ PODLAHA, Antonín, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*, s. 7, a 10-11.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 87.

Knihovna byla uložena nejprve ve Svatovítské katedrále v sakristii (hovoří se o tom v listině z roku 1414 od kanovníka Adama Beneše z Nežetic).¹⁷⁷ V dobách husitské revoluce se kanovníci pražské kapituly zachovali vesměs stejně jako vyšehradští, ale na rozdíl od Vyšehradu se jim podařilo odvézt nebo uschovat většinu knih a listin a tím je tak uchránit od zničení. Odvezli je na Karlštejn, na arcibiskupský hrad v Roudnici a na skalní klášter v Ojvíně u Žitavy, kde zůstaly od roku 1420 až do konce 15. století. Po návratu členů kapituly se knihy vrátily do katedrály nad kapitulní sň. K velkým ztrátám knih došlo při rozsáhlém požáru Hradčan v roce 1541. To, co se podařilo zachránit, bylo uloženo v jednacích místnostech kapituly. V roce 1551 pořídil děkan Valentin Han seznam všech důležitých dokumentů. Během následných bojů se postupně kapitula snažila o zabezpečení všech svých dokumentů a přemísťovala je na různá místa.

Díky velmi aktivní činnosti Tomáše Jana Pešiny z Čechorodu a Christiana Augustina Pfalza se kapitula i knihovna v 17. století posunula velkým krokem vpřed. Mimo to, že odkázali knihovně velký počet knihy, vypracovali návrh na modernizaci stanov, pocházejících ještě z dob Arnošta z Pardubic. V první polovině tohoto století došlo k přestavbě Vikářské ulice, kde byly knihy uloženy, a tak byly opět přesunuty do sakristie v katedrále. Přesunu bylo využito k podrobnému prozkoumání jednotlivých knih a péče od Jana Tomáše Vojtěcha Bergahuera (vyšehradský děkan) a kapitulního děkana Pavla Josefa Antonína Axlara. O těchto činnostech byla sepsána podrobná zpráva.¹⁷⁸ Je vidět, že vyšehradský děkan Berghauer měl velmi dobré povědomí o knihovnách a měl příležitosti k jejich studování. Knihy se po opravě Vikářské ulice vrátily zpět, kde byly uloženy až do druhé poloviny 19. století.

Stejně jako na Vyšehradě byli péčí o knihovnu pověřováni jednotliví kanovníci – často dva. Od 18. století byla pozornost věnována především evidenci a katalogizaci knih včetně jejich uspořádání podle abecedy. Zvolili tedy jiný způsob ukládání i evidenci knih než na Vyšehradě, kde byly knihy ukládány, tak aby se jich tam vešlo co nejvíce, tedy bez základního rozdělení, pouze podle velikosti.¹⁷⁹ Knihovníci také věnovali pozornost archivu a sepsali životopisy některých členů metropolitní kapituly.

¹⁷⁷ *Knihovna Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze* [online]. *Encyklopedie knihy* [citováno 27. 03. 2021]. Dostupný z:

https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihovna_Metropolit%C3%AD_kapituly_u_sv._V%C3%ADta_v_Praze&oldid=18288.

¹⁷⁸ PODLAHA, Antonín, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*, s. 134-136.

¹⁷⁹ Podrobně citováno výše.

V roce 1873 byl předložen návrh na přesídlení archivu a knihovny z důvodů nedostatku místa do kanovnického domu na Hradčanském náměstí čp. 62/10. Zde byl dostatek prostoru pro uspořádání, rozčlenění a jejich nové označení. Knihy byly rozděleny podle rukopisů, prvotisků, post inkunábulí a také podle jednotlivých oborů a zaměření. Knihy se přemísťovaly téměř ve stejnou dobu jak knihy na Vyšehradě. Z toho lze usuzovat, že se knihovny všeobecně od 18. a 19. století značně rozrostly. Souvislost lze hledat ve větší dostupnosti papíru, což vedlo k rozvoji tiskových technik a rozvoji vydavatelských aktivit.

Péči o archiv a knihovnu dostal od roku 1904 na starost Antonín Podlaha, který zjistil, že i stávající prostory jsou pro knihovnu již značně stísněné, a bylo proto třeba prostory rozšířit o další dvě místnosti z vedlejšího domu. Samotný historický archiv byl v roce 1926 přenesen do upravené kapitulní síně pod velkou věží v katedrále. Sám Podlaha provedl katalogizaci knihovny, podrobně popsal jednotlivé prvotisky a totéž se mu podařilo u rukopisů. Tyto katalogy byly postupně vydávány tiskem.

V roce 1992 přebíral knihovnu Jan Matějka, který po revizi zjistil, že nedohledaných knih je málo, ale zato shledal jako velmi vážné ohrožení napadení regálů a samotných knih červotočem a velký nános prachu. Špatný stav se také týkal samotných místností v podobě promáčení a napadení houbami. V roce 1996, když byl zvolen děkanem, postaral se mimo jiné o postupné opravy prostor knihovny. Těchto stavebních zásahů se využilo k modernizaci prostor v podobě nové elektroinstalace a opravě původních regálů knihovny (většina z nich však musela být nahrazena novými). Také byly vytvořeny nové kovové bezpečnostní dveře. Práce byly ukončeny až v roce 2002. Následujícího roku se započalo s digitalizací a postupně byly knihy zapisovány do elektronického katalogu, přičemž se započalo s knihami, které nebyly dosud zapsány v papírovém nebo lístkovém katalogu.

Knihovně se podařilo roku 2003 získat dar od „Nadace pro dějiny kultury ve střední Evropě“ (Association for Central European Cultural Studies) – server s databázovým programem pro uložení digitalizovaného katalogu. Díky podpoře Grantové agentury České republiky (GAČR) kapitula získala projekt s názvem „Katalog starých tisků v Knihovně Metropolitní kapituly v Praze“ v letech 2005-2007. Díky počátečním problémům s katalogizačním programem od Nadace se děkan Jiří Kroupa obrátil přímo na české zástupce společnosti Microsoft, kteří knihovně darovali k užívání Microsoft

Windows Small Business Server 2003. Program však nebyl hodnocen kladně, protože nebyl kompatibilní s používanými programy pro evidenci starých tisků v České republice. Kapitula proto v roce 2009 objednala doporučený program Clavius a po nainstalování a zprovoznění tohoto knihovního systému provedli pracovníci firmy Lanius převod strukturovaného zápisu připraveného v textovém editoru Microsoft Word do katalogu Clavius. Od té doby až do dneška se pomalu provádí kontrola jednotlivých údajů a jejich oprava.¹⁸⁰ Výše uvedené zkušenosti z digitalizace a elektronické evidence knih bude vhodné využít pro rozvoj vyšehradské knihovny.

V závěru kapitoly shrnu některé společné a některé rozdílné body v historii obou knihoven. Bezesporu společným bodem obou knihoven je fakt jejich zakladatelů, respektive církevních institucí. Obě kapituly jsou nejstaršími institucemi římskokatolické církve u nás. Na obsah knihovny měl zcela jistě vliv fakt, že jejich představitelé a další významní funkcionáři patřili mezi přední osobnosti českého království. I přesto, že je Metropolitní kapitula o cca sto let starší než vyšehradská, je zajímavé, že první dochované originální listiny obou institucí jsou ze srovnatelného období. Tento fakt by bylo vhodné v budoucím období podrobit hlubší analýze.

Naopak rozdílným faktem je podrobnost záznamů o počtu svazků v jednotlivých knihovnách ze 14. století. Metropolitní kapitula má velmi podrobné záznamy o rukopisech a tiscích uložených v její knihovně, naopak knihovna vyšehradská takovéto záznamy nemá. Podle mého názoru je tímto důvodem v podstatě rozpad knihovny na vyšehradské kapitule související s průběhem husitských válek a následným obdobím společenského vývoje u nás. Při tom je však zajímavé, že obě knihovny se snažily o knihovní fondy pečovat v podstatě stejně. Obě se snažily odvést archiv i knihy do stejných lokalit (např. Karlštejn a jižní Čechy). Předpokládám, že rozhodujícím faktorem pro odlišný dopad na evidenci a koneckonců i na počet knihy, které se do knihoven vrátily, byla skutečnost, že prostory knihovny v metropolitní kapitule byly v podstatě „nedotčeny“ (a to se týkalo i kapitulních budov) na rozdíl od prostorů vyšehradské kapituly. Důvodně se tedy domnívám, že zpět do Prahy se navrátilo větší množství prelátů

¹⁸⁰ *Metropolitní kapitula* [online] *Metropolitní kapitula* [cit. 05. 03. 2021]. Dostupné z: <https://kpmk.eu/kpmkeu/index.php/knihovna/prehledy/historicky-vyvoj/10-historicky-vyvoj-usporadani-zmeny-umisteni-a-soucasny-stav-kpmk>.

metropolitní kapituly než vyšehradské. Tuto pracovní hypotézu bude potřeba v budoucím období potvrdit nebo vyvrátit.

Jednotlivostí, byť pro vyšehradskou knihovnu velmi důležitou, je propojení obou knihoven v osobě vyšehradského děkana J. Berghauera, který působil v obou knihovnách a měl tak možnost studovat oba knihovní fondy. S ohledem na výše uvedené skutečnosti týkající se obsahu knihoven se dá předpokládat, že obsah a vedení evidence metropolitní kapitulní knihovny byla pro J. Berghauera inspirací při nové organizaci knihovny vyšehradské. Možnost přístupu do obou knihoven byla zcela jistě pro děkana J. Berghauera inspirací pro jeho literární tvorbu (viz předchozí kapitola). Výše uvedené teze se budu snažit potvrdit při své další práci s pramennými zdroji zejména na vyšehradské knihovně.

V moderní historii je zajímavá shoda v tom, že obě knihovny se v 70. letech 19. století stěhovaly do nových prostor. Za jistě hlubší zkoumání pak stojí fakt, že právě v tomto období byl dostatek finančních prostředků pro budování nových knihovních prostor (a objektů jako takových). Mohu se domnívat, že na Vyšehradě je tato skutečnost spojena s osobnostmi obou proboštů Štulce a Karlacha a obecně rolí Vyšehradu jako jednoho z významných elementů českého národního obrození. Otázkou pro budoucí zkoumání však zůstává, co bylo podstatou obdobného rozmachu Metropolitní knihovny.

Rozdíl v rozvoji těchto dvou institucí nastal až v následujícím období, kdy vyšehradská knihovna zůstala v podstatě až do dnešních dnů ve stejných prostorových dispozicích (i když narůstaly počty knih). Tyto skutečnosti vedly i k tomu, že narůstalo neodborné nakládání s knihovním fondem, neprohluboval se zájem o evidenci knih atd. Opačným trendem však prošla metropolitní knihovna, která prostory knihovny opravovala a i dispozičním řešením prostor reagovala na nárůst počtu svazků. V okamžiku, kdy ani tato řešení nedokázala zabezpečit odpovídající péči o knihovní fondy, bylo rozhodnuto o přesunu knihovny do nových prostor. Zároveň byla systematicky a dlouhodobě věnována pozornost evidenci knih, která vyvrcholila zájmem o moderní, softwarové řešení evidence (viz výše).

Z mého pohledu restaurátora, který více využívá exaktní postupy a technologie, je velmi zajímavé, že ve společenských vědách jsou i nedohledatelné kauzality a „paradoxy“. Je zajímavým faktem, že přes daleko větší pozornost, která byla knihovně, knihovnímu

fondu a i prostorám metropolitní instituce věnována, došlo, jak víme z předchozího textu, k ohrožení knih nekvalitním prostředím (mikrobiologické napadení). Naopak takováto ohrožení se vyhnula knihám na Vyšehradě.

V nejbližších dvou letech, v rámci realizace popsaného projektu „obnovy vyšehradské knihovny“, který na Královské kolegiální kapitule sv. Petra a Pavla na Vyšehradě vedu, provedu hlubší analýzu společných i rozdílných aspektů ve fungování obou knihovnických institucí. Předpokládám, že tyto závěry bude možné v širším kontextu využít i ve vazbě k dalším církevním knihovnám. Tento moment nabývá na důležitosti i s ohledem na rozvoj církevních knihoven a muzeí, který při využívání finanční zdrojů z tzv. „církevních restitucí“ předpokládám.

7. Závěr

Základní cíl diplomové práce „*(Ne)známá místa vyšehradské kapituly, úloha kapitulní knihovny se zaměřením na nejvzácnější rukopisy*“ se mi podařilo splnit a podat komplexní rozbor a prezentaci vývoje knihovny Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a na základě provedeného restaurátorského průzkumu jsem z pohledu historického a „knihovnického“ vybrala čtyři knihy (Antifonář Vyšehradský, Graduál Vyšehradský, Vyšehradský rováčnický a Čelední d'ábel), které jsem podrobila vědeckému popisu a doporučila je k odpovídajícím restaurátorským zásahům a digitalizaci umožňující prezentaci těchto knih odborné i laické veřejnosti. Splnila jsem i stanovené dílčí cíle a podala základní analýzu vzniku, vývoje a současného postavení kapituly na Vyšehradě jako církevní instituce, jakož i rozdělení liturgické literatury a postavení církevních knihoven v českých zemích.

Během ročních rešerší v rámci realizace diplomové práce jsem si potvrdila pracovní hypotézu, že žádná monografie na téma vyšehradské knihovny nevznikla. Musela jsem tedy vycházet ze základního studia a analýzy archivních a knihovnických materiálů samotné kapituly a věnovat tak značné úsilí v dohledávání i těch nejzákladnějších informací. V rámci práce s prameny jsem pracovala s materiály uloženými v archivu, dílčími články uveřejněnými v odborných časopisech nebo sbornících a také se samotným archivem ředitele kanceláře vyšehradské kapituly. Velmi přínosný se ukázal samotný průzkum knihovnického fondu, kde jsem objevila základní pramen v podobě rukopisu Kroniky vyšehradské knihovny, psané od poloviny 19. století do roku 2000. Avšak i zde se ukázalo, že záznamy jsou velmi útržkovité a neúplné. Předpokládané vědecké metody stanovené v úvodu práce se ukázaly jako vhodné a efektivní. V průběhu psaní práce jsem dospěla také k potřebě použití metody dedukce.

Na druhou stranu se nepotvrdil předpoklad, že na téma vznik a vývoj Vyšehradské kapituly budu moci vycházet z řady titulů knižních a časopiseckých. K dispozici jsem sice měla zajímavé publikace o Vyšehradu jako o archeologické lokalitě, o vojenských i církevních stavbách, ale o kapitule jako takové jsem nacházela pouze dílčí informace.

V diplomové práci nebyl prostor realizovat hlubší analýzu role jednotlivých osobností Vyšehradské kapituly na rozvoji knihovny. Zjistila jsem, že toto téma je velmi zajímavé a má významný vliv i na archiv a knižní fond kapitulní knihovny. V budoucnu by bylo vhodné se zaměřit právě na rozsah i obsah knih z jednotlivých odkazů pro knihovnu.

Vedení kapituly navrhnu také opětovné vytvoření tzv. fondu Vyšehradensia (tedy speciálního oddílu v knihovně, kde by byly soustředěny publikace týkající se Vyšehradu i kapituly).

Hlavními momenty, které ovlivnily vývoj a podobu knihovny, jsou zajisté husitské války, který způsobily rozpad knihovny, ze kterého se nikdy nevzpamatovala, a tak se v ní knihy z období od roku 1070 do poloviny 15. století nedochovaly. Příznivě se na podobě knihovny projevilo obrozenecké období, kdy knihovna získala nové prostory, a knihy tak mohly být uloženy odpovídajícím způsobem. Pozitivní vliv na fungování knihovny měli někteří významní členové kapituly jako děkan Berghauer, knihovník a probošt Karlach nebo historik Šťastný. Obsah knihovny ovlivnily také velké ztráty vzácných knih na počátku 20. století. Samotný význam knihovny a její jedinečnost spatřuji především v jejím neveřejném statusu a v dosavadním nezpracování jejího obsahu. Možná i to je důvodem, proč o knihovně a jejím obsahu nejsou v řadách odborné veřejnosti relevantní informace. Knihovna se také stala historickým dokladem dobových událostí, a je tedy součástí národní identity jako takové.

Zároveň jsem zjistila, že by bylo potřeba provést daleko rozsáhlejší a hlubší komparaci Vyšehradské knihovny s knihovnou Metropolitní kapituly sv. Víta na Pražském hradě. Moje diplomová práce sice mohla v této oblasti představit pouze některé zajímavé body, ale vytvořila prostor pro budoucí širší srovnání.

O významu, originalitě mé práce snad svědčí i fakt, že děkan Vyšehradské kapituly a prezident Památkové komory ČR projeví zájem vybrané části DP upravit pro knižní vydání a u příležitosti „odložených oslav“ 950 výročí vzniku Královské kolegiální kapituly na Vyšehradě takovouto publikaci v druhé polovině roku 2021 vydat.

8. Použité zdroje

Prameny:

Archivní:

Antifonář Vyšehradský. cca 1390. In: Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. Ms 6.

Darovací listina Elišky Přemyslovny vyšehradskému kostelu. 1330. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. III. 39.

Falza Vratislavovy zakládací listiny. 1088. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. III. A, B, C, D.

Graduál Vyšehradský. 15. století. In: Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. Ms 9.

Korespondence – stížnost na kostelníka Smolíka. 1603. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. L 389 IV.

Kronika knihovny vyšehradské. 19.- 20. století. In: Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. Ms 10.

Listina knížete Soběslava I. vztahující se k vyšehradské kapitule. 1130. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. III. 3.

Listina papeže Urbana V. 1603. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. 227 sign. I. 52.

Materiály a listiny od roku 1945-2000. In: Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Novodobý fond. Zařazeno v kartonech I.-VII. Nesignováno.

Rorátník Vyšehradský. pol. 16. století. In: Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Nezařazeno.

Soběslav II. potvrzuje práva vyšehradské kapitule. 1178. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. III. 2 a 4.

Soupis majetku probošta Ditricha z Lilientálu. 1737. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. 219, karta 25.

Testamenty a pozůstalosti jednotlivých děkanů kapituly. 1560-1816. In: Archiv Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, deponováno ve Státním ústředním archivu. Fond KVš. Inv. č. 218 karton 25.

Zpráva o svozu klášterních knihoven a archivů v Čechách a na Moravě. 1950. In: Národní archiv České republiky. Fond SÚC. Inv. č. 56.

Editované:

Czelednij Diábel: Krátký spis o wsseliyakých neřádiích, newěře a neposlussnosti, kteréž se těchto posledních časůw Czeládka obogijho pohlawij, z ponuknutij Diába proti Panům a Panijm swým swéwolně a zhusta dopausstj. GLASER, Peter. Praha, 1586. In: Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. III A e 112.

Historie Vyšehradská. RUFFER, Vojtěch. Praha, 1861. In: Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Knihovní fond. Inv. č. III. A e 230.

První pokračovatelé Kosmovi. HRDINA, K.; FIALA, Z.; BLÁHOVÁ, M. Praha, 1974.

Závěrečné práce:

ŠÁROVCOVÁ, Martina. *Ikonografie česky psaných utrakvistických graduálů.* Disertační práce, Ústav dějin pro umění – FF. 2011.

Literatura:

AUGUSTA, Pavel. *Vyšehrad.* Praha, 2004. ISBN 80-86098-34-6.

BARTOŠ, František, Michálek. *Čechy v době Husově (1378-1415).* Praha, 1947.

BENEŠ, Josef. *Ač zemřeli, ještě mluví.* Praha, 1964.

BERGR, Rupert. *Liturgický slovník.* Praha, 2008. ISBN 978-80-7021-965-2.

BOHATCOVÁ, Miriam. *Česká kniha v proměnách staletí.* Praha, 1990. ISBN 80-7038-131-0.

BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena. *Kanovník vyšehradský a jeho kronika.* In: *Královský Vyšehrad III.*, 2007. s. 161-166. ISBN 978-80-7195-161-2.

BORSKÁ-URBÁNKOVÁ, Milena. *Probošt Václav Štulc a cyrilometodějská pouť do Říma.* In: *Královský Vyšehrad IV.* Praha, 2012. s. 349-354. ISBN 978-80-260-3423-0.

BRODSKÝ, P.; HRADÍLKOVÁ, M.; PETR, S.; TOŠNEROVÁ, M. *Průvodce po rukopisných fondech v České republice.* Praha, 2004.

CEJPEK, Jiří. *Vybrané kapitoly z obecných dějin knihoven a knihovnictví.* In: *Dějiny knihoven a knihovnictví.* Praha, 2002. s. 15-66. ISBN 80-846-0323-3.

- ČALA, Antonín. *Duchovní hudba*. Olomouc, 1946.
- ČUMLIVSKI, Denko. *Archiv vyšehradské kapituly*. In: *Královský Vyšehrad I*. Praha, 1992. s. 148-170. ISBN 80-900010-9-2.
- ČUMLIVSKI, Denko. *K životnímu stylu Jana Václava Ditricha a Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera, vyšehradských děkanů 18. století*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha, 2001. s. 289-322. ISBN 80-7192-599-3.
- ĐUROVIČ, Michal a kolektiv. *Restaurování a konzervování archiválií a knih*. Litomyšl, 2002, ISBN 80-7185-383-6.
- GAMBLE, Harry. *Books and Readers in the Early Church. A history of early Christian Texts*. New Haven and London, 1995. ISBN 978-03 0006-918-1.
- HANZAL, Josef. *Probošt Ferdinand Kindermann na Vyšehradě*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha, 2001. s. 323-327. ISBN 80-7192-599-3.
- HAVEL, Dalibor. *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích: nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Brno, 2018. ISBN 978-80-210-8919-8.
- HLAVÁČEK, Ivan. *Z dějin vyšehradské kapitulní knihovny ve středověku*. In: *Knihy a knihovny v českém středověku*. Praha, 2005. s. 53-71. ISBN 80-246-0917-7.
- HLAVÁČEK, Ivan. *Přehledné dějiny českých a moravských knihoven do počátku novověku*. In: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha, 2002. s. 79-108. ISBN 80-246-0323-3.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Závěť Elišky Přemyslovny*. In: *Královský Vyšehrad III*. Praha, 2007. s. 128-143. ISBN 978-80-7195-161-2.
- HOLEC, František. *Spor Vyšehradu s Novým Městem v 16. století*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha, 2001. s. 185-192. ISBN 80-7192-599-3.
- HOLINKA, Rudolf. *O formulářích erbovních listin z kanceláře Karla IV. Erbovní knížka*. Praha, 1939.
- HONČ, Petr. *Římský misál mezi tridentským a druhým vatikánským koncilem*. In: *Theologica 2013*, roč. 3, č. 1. Praha, 2013. s. 151-171.
- JANÁČEK, Josef. *Vyprávění o Vyšehradu*. Praha, 1964.
- JIREČEK, Josef. *Knihovna koll. kapitoly vyšehradské*, Method 6 (1880) č. 9. 1880 s. 94 a 106.
- KNEIDL, Pravoslav. *Kapitulní knihovna na Vyšehradě*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha, 2001. s. 281-288. ISBN 80-7192-599-3.

- KOLMANOVÁ, Drahomíra. *Historie vyšehradských sadů*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha, 2001. s. 344-357. ISBN 80-7192-599-3.
- KOŘÁN, Ivo. *Knihovna Mistra Jeronýma Pražského*. In: *Český časopis historický*. Praha, 1996. č. 3. s. 590-600.
- KOTOUS, Jan. *Kronika nejdůležitějších událostí královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě (1989-2007)*. In: *Královský Vyšehrad III*. Praha, 2007. s. 377-388. ISBN 978-80-7195-161-2.
- KOTOUS, Jan. *K historickoprávnímu vývoji postavení vyšehradské kolegiální kapituly*. In: *Královský Vyšehrad IV*. Praha, 2012. s. 28-48. ISBN 978-80-260-3423-0.
- KOTOUS, Jan. „Čelední Dábel“ – *Rukověť námezdně pracujících ze XVI. století*. In: *Královský Vyšehrad IV*. Praha 2012. s. 324-338. ISBN 978-80-260-3423-0.
- KOTRBA, Viktor. *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho-Aichla*. Praha, 1976.
- KUČA, Otakar. *Studie rehabilitace Karlachových sadů v areálu NKP Vyšehrad*. In: *Vyšehrad, původní zpráva*. Praha, 1998. s. 2-19.
- KÜNG, Hans. *Malé dějiny katolické církve*. Praha, 2005. ISBN 80-7021-770-7.
- LÍŠKA, Václav. *Sto padesát let Svatoboru*. Praha, 2012. ISBN 978-80-87492-08-6.
- MALÝ, Karel. *K počátkům crimen laese maiestatis v Čechách – vyšehradský proces z roku 1130*. In: *Královský Vyšehrad III*. Praha, 2007. s. 103-111. ISBN 978-80-7195-161-2.
- NECHVÁTAL, Bořivoj. *Kapitulní chrám sv. Patra a Pavla na Vyšehradě – Archeologický výzkum*. Praha, 2004. ISBN 80-86124-49-5.
- NECHVÁTAL, Bořivoj. *Vyšehrad*. Praha, 1976.
- OREL, Dobroslav. *Staročeské roráty*. Praha, 1940.
- PODLAHA, A.; ŠITTLER, E. *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*. Praha, 1903.
- POJSL, Miroslav. *Vyšehrad a biskupství v Olomouci*. In: *Královský Vyšehrad IV*. Praha, 2012. s. 116-133. ISBN 978-80-260-3423-0.
- RYBA, Bohumil. *Soupis prvotisků knihovny kapituly vyšehradské*. In: *Strahovská knihovna: Sborník Památníku písemnictví*. Praha, 1980. roč. 14-15. s. 11-41.
- ŘÍHOVÁ, Milada. *Vyšehradský probošt Albík z Uničova*. In: *Královský Vyšehrad II*. Praha, 2001. s. 154-169. ISBN 80-7192-599-3.
- SOUKUP, František. *Knihovna. Československé knihovnictví*. Praha, 1925.

STRAKA, Cyril. *Reforma pražských zednářských lóží v roce 1778*. In: *Československý časopis historický*. č. 31, Praha, 1925. s. 113-140.

ŠINDELÁŘ, Karel. *Dějiny knihoven v českých zemích do roku 1918*. Praha, 1989.

ŠTULC, Václav, S. *Sebrané básnické spisy*. Praha, 1874.

TOMEK, Václav, V. *Dějepis města Prahy IX*. Praha, 1893.

TOMEK, Václav, V. *Základy starého místopisu pražského III*. Praha, 1972.

URFUS, Valentin. *Jan Tomáš Vojtěch Berghauer*. Praha, 1997. ISBN 80-7192-220-X.

VEČEŘOVÁ, Petra. *Československé knihovnictví v letech 1939-1959*. In: *Knihovna: knihovnická revue*. Praha, 2017. č. 2. s. 20-36.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*. Praha, 2006. ISBN 80-7277-312-7

WILSON, Adriana a LANCASTER. *Středověké zrcadlo*. California, 1984.

WINTER, Eduard. *Ferdinand Kindermann Ritter von Schulstein*. Wien, 1926.

Elektronické zdroje:

Exlibris [online]. *Exlibris* [cit. 02. 03. 2021]. Dostupné z: <https://www.exlibrisweb.cz/>.

František Verner [online]. *Teologické texty* [cit. 30.12.2020]. Dostupné z: <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2005-4/Frantisek-Verner.html>.

František Verner [online]. *Církev* [cit. 30. 12. 2020]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/archiv/011106-kanovník-frantisek-verner-oceněn-za-celoživotní-dílo>.

Jüstl [online]. *Jüstl* [cit. 03. 02. 2021]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz37961.html>.

Klub Za starou Prahu [online]. *Historie Prahy* [cit. 28. 02. 2021]. Dostupné z: <https://www.zastarouprahu.cz/>.

Metropolitní kapitula [online]. *Metropolitní kapitula* [cit. 05. 03. 2021]. Dostupné z: <https://kpmk.eu/kpmkeu/index.php/knihovna/prehledy/historicky-vyvoj/10-historicky-vyvoj-usporadani-zmeny-umisteni-a-soucasny-stav-kpmk>.

Metropolitní kapitula [online]. *historie* [cit. 22. 03. 2021]. Dostupné z: <https://www.kapitula.cz/about>.

Metropolitní kapitula [online]. *Encyklopedie knihy* [citováno 27. 03. 2021]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Knihovna_Metropolitn%C3%AD_kapituly_u_sv._V%C3%ADta_v_Praze&oldid=18288.

Peter Glaser [online]. *Čelední d'ábel* [cit. 18. 05. 2021]. Dostupné z: <https://vufind.mzk.cz/Record/MZK03-001051574>.

Peter Glaser [online]. *Čelední d'ábel* [cit. 18. 05. 2021]. Dostupné z: <https://stt.opac.nm.cz/records/d33c9910-6f19-4dad-8227-c8f9affcb3a0>.

Píseň vyšehradská [on-line]. *rukopisy* [cit. 27. 02. 2021]. <http://www.rukopisy-rkz.cz/rkz/urban/r/enders/prace/pv1.htm>.

Zkoumání rukopisu Písně vyšehradské [online]. *cuni.cz* [cit. 27. 02. 2021]. Dostupné z: <https://utf.mff.cuni.cz/~podolsky/rkz/mpkvpv/pv.htm>.

9. Resumé

In my diploma work called "(Un) known places of the Vyšehrad Chapter, the role of the chapter library with a focus on the rarest manuscripts", I devoted myself to the library of the Royal Collegiate Chapter of St. Peter and Paul in Vyšehrad. The work was focused on a comprehensive description and presentation of the development of the library and archive with a focus on some rare books and documents. The partial goals were to present history and to frame the Vyšehrad library in a broader historical, social and library context.

In my work, I relied mainly on historical sources, such as documents, lists of inheritance or gifts. A very important source was the Chronicle of the Vyšehrad Library with information from the 19th century. Work with the hitherto unprocessed modern archive of the chapter was also beneficial.

The main moments that influenced the development and appearance of the library were the Hussite wars, which caused its disintegration. The national revival had a positive effect, when the library acquired new premises in which it is located to this day. Some important members of the chapter had a positive effect on the functioning of the library (eg Dean Berghauer, librarian or provost Karlach). The uniqueness of the library can be found in the current non-processing of its contents, which results in the ignorance of the professional public.

Part of the work is also a basic point comparison of the Vyšehrad library with the library of the Metropolitan Chapter of St. Vita in Prague. Although this part of the work could present only some interesting points, it created space for future wider comparisons. There was also no room in the diploma thesis for a deeper analysis of the roles of individual personalities of the Vyšehrad Chapter on the development of the library and also no room for a more detailed analysis of individual books and contents of the estates of Vyšehrad members for the chapter library.

10. Přílohy

10.1 Textové přílohy

10.1.1 Seznam proboštů a děkanů

Tento seznam jsem vytvořila na základě informací, které se podařilo zdokumentovat kanovníkovi F. Vernerovi.¹⁸¹ Jednotlivé údaje jsem porovnávala s dostupnými listinami ve sbírkách Vyšehradské kapituly a ověřenými informacemi o kapitule včetně textu Vojtěcha Ruffera o Historii Vyšehradu.

Tabulku jsem uspořádala tak, aby bylo možné porovnat jednotlivé probošty a děkany mezi sebou a kdo působil vedle koho.

PROBOŠTI KAPITULY		DĚKANI KAPITULY	
1088-1107	Beneš	1088-10.. -1091	Jan Petr z rodu Berkovského – Verner
1107-1130	Jan I. (pražský biskup) působil na kapitule celkem 55 let a poté byl jmenován pražským biskupem. Před jmenováním na probošta byl děkanem.	1107 -	Dobromil
1130-11..	Hugo, Laik, vdovec a po druhé se oženil a poté byl zbaven funkce v roce 1133.	-1144	Gervás
1144	Bohuslav	-1143	Vincenc (připravoval knížete Soběslava ke smrti 1139), sám umírá v roce 1143
1146	Alexandr		
1146-1178	Garvás – za jeho času byl děkanem Vincenc, byl také kancléřem a nejpřednějším radou knížete Vladislava	1143-1157	Zachariáš
1178 – 1182	Jindřich zvaný Břetislav – nejvyšší vládce duchovní i světský – český kníže (syn Jindřich, bratra knížete Fridricha	1157-1171	Martin (příbuzný Gerváse probošta)
1182-1190	Florián	11..-1188	Podiva
1190-1196	Sigfried z Eppenštejna (narozeny v Mohuči)	1188-1220	Bohuslav/Bohouš

¹⁸¹ Originální listina kanovníka F. Venera, přelom 20. a 21. století, osobní archiv vedoucího kanceláře kapituly.

1201-1201	Kristián		
1215-1237	Arnold (příbuzný Přemysla Otakara I.)	12..-12..	Filip – nejprve děkanem a poté proboštem (vnuk krále Václava)
1237-1240	Tobiáš z Dubé	Kolem 1234	Petr
1240-1247	Filip Salcburský		
1248-1254	Diviš	1250	Engelbert
1254-1265	Vladislav Slezský (syn Jindřicha Dobrého)		
1265-1267	Dionysius	1278	Kuneš
1267-1288	Petr z Reichensteina	1286-1298	Bartoloměj
1288-1291	?		
1291-1296	Jan II.		
1296-1305	Petr z Aspeltu		
1306-1308	Petr z Lomnice (Andělův de ponte corvo)		
1308-1334	Jan řečený Volek	1302-1317 1318-1328 1328-1349	Jindřich (Korutanský) Držislav – posléze děkan pražského kostela Petr
1334-1343	Bertold z Lipé		
1343-1352	Jindřich z Lipé		
1352-1360	Vilém z Landštejna	1349 Kolem 1359	Jan (řečený) Paduanus Vilém z Hasenburka
1360-1362	Dětřich z Portic	1360(61)	Vilém z Lastkova
1362-1368	Marquard neb Burchard z Hardeggu	13..-1368	Lambert z Burenu
1368-13..	Lambert z Burenu	13..-13.. 1370 1373	Jan IV. vnuk Karla IV. (Soběslav) z Moravy Místoděkan Oldřich Místoděkan Marquard
13..-1381	Jan IV. vnuk Karla IV. (Soběslav) z Moravy	Kolem 1377	Konrád
1382-1384	Vilém z Landštejna	1377-1379	Kuneš
1384-1387	Raban z Helmstadtu		
1387-1396	Jan (Benešův) Škopek z Dubé	Kolem 1382 Kolem 1384	Svatoslav Místoděkan Vítek z Černic
1396-1412	Václav Králík z Buřenice	1390-1396 1399 1404 1411	Václav Králík z Buřenice Jakub z Verony (Prahy) Místoděkan Jan Dédibab Jakub z Berouna
1413-1427	Zikmund Albík z Uničova		
1427-1430	Jan V. Železný		
1430-14..	Konrád čili Kuneš ze Zvole	Kolem 1448	Jan Ondřejův (Šindel)
14..-1454	Pavel z Milčína	Kolem 1446 -1455	Jan Andree Jošt z Rožmberka
1454-1457	Jošt z Rožmberka	1455-14..	Jan z Vilémova
1457-1473	Jan VI. Pluk z Rabštejna		
1473-14..	Jan z Dubé		
14..-1483	Hanuš z Kolovrat	Kolem 1465 1472-1482 1482-1488	Jan Kaplíř ze Sulevic Václav z Ledče Václav z Plané
14..-14..	Jan z Vartenberka	Kolem 1488	Jan z Popova
1507-1507	Kryštof z Waitmile	1505-1507	Jetřich z Tandorfu
1507-1513	Jetřich z Tandorfu	1507-1509	M. Bartoš z Roudnice ?
1513-1529	?	1512	Bartoloměj

1529-1534	Jiří z Jelče	1519	Jiří z Přimdy Šimon Villaticus ?
1534-1549	Petr z Bechyně a Lažan	1534-1545	Martin
1549-1561	Bohuslav Hodějovský z Hodějova	1545-1553	Vavřinec
		1553-1557	Wolfgang Čanovský z Dlo. Vsi
		1557-1592	Petr Linda
1561-15..	Jan Kavalleris		
15..-1574	Kašpar Mezichod		
1574-1592	Zbyněk Berka z Dubé a Lipé		
1592-1592	Felix Linda		
1593-1595	Beneš Chyšský ze Špicberka	1592-1604	Jan Ratibořský z Altendorfu
1595-1608	Inocenc Moniga	1604-1606	Václav Albín z Helfenburku
		1607-1610	Maternus Gnisen z Kobachu
1609-1614	Kašpar Arsen z Radbuzy	1610-1613	Petr Linteo (Litoměřický)
1614-1626	Jan Kilián	1614-1618	Jan Sixt z Lerchenfeldu
		1618-1630	Pavel Pistorius
1626-1635	Vincenc Zucconi	1630-16..	Václav Plocar z Růžové
		16..-1666	Martin Veselanský
1635-1691	Ferdinand Leopold Bořita z Martinic	1666-1671	Václav Klimeš
1691-1708	Hugo František Königsegg-Rottenfels	1691-1706	Jan Benol
		1706-1719	Matěj Mach z Löwenmachtu
1709-1733	Jan Adam Vratislav z Mitrovic	1719-1744	Jan Václav Ditrich z Lilientálu
		1744-1746	Kryštof Hunatius z Tábora
1734-1769	Karel Josef H. z Martinic	1747-1748	Ferdinand Chřepinský z Modlíškovic
		1748-1749	Tomáš Štěpán z Taurova
		1749-1760	Jan Tomáš Vojtěch Berghauer
		1760-1765	Prokop Jan Schuknecht
1769-1781	Česlav Gothard Schaffgotsch	1765-1772	Antonín V. Pergratz Pangrazic
1781-1801	Ferdinand Kindermann	1772-1798	Antonín Veselý
		1798-1803	Josef Florentin
1801-1810	Prokop Heniger	1803-1807	Josef Narcis Maršálek
		1808-1817	Jan Preiss z Wertenspreissen
1810-1834	Karel z Buol-Schauensteinu	1820-1823	Antonín Peč
		1827-1829	Tomáš Želízko
1835-1858	Josef Alois Jüstel	1847-1850	Václav Hájek
		1850-1858	Vojtěch Ruffer
		1858-1859	Jakub Navara
1858-1870	Vojtěch Ruffer	1859-1881	Jan Fleischer
1871-1887	Václav Štulc	1882-1888	Jan Berhovec
1887-1901	Antonín Lenz	1888-1904	František S. Kočí
1902-1911	Mikuláš Karlach	1904-1910	Josef Burian
1911-1922	Josef Burian	1914-1923	Josef Kuchyňka
1922-1935	František Zapletal	1924-1936	František Vaněček
1936-1937	František Vaněček	1936-1953	Antonín Wünsch
1938-1941	Ludvík Groh	1953-	
1941-1947	Probošství neobsazeno		
1947-1948	Bohumil Stašek		
1948-1973	Probošství neobsazeno	-1984	
1973-1979	Josef Beneš	1975-1984	Bohuš Černohorský
1979-1984	Probošství neobsazeno		
1984-1986	Josef Pašek	1985-1992	Gustav Čejka
1986-1989	Probošství neobsazeno		
1989-1991	Jan Mára		
1992-2011	Antonín Doležal	1997-2010	Jiří Hubert
2011-2014	Antonín M. Otte	2011-2016	Tomáš Holub
2014-dodnes	Aleš Opatrný	2016-dodnes	Michal Němeček

10.1.2 Seznam knihovníků¹⁸²

? -1750	?
1750-1760	Vojtěch Berghauer
1760-1807	?
1807-1809	František Ondrák a Josef Ditrich
1809-1848	?
1848-1860	Vojtěch Ruffer
1860-1870	Václav Štulc
1872-1882	Mikuláš Karlach
1882-1887	Antonín Lenz
1887-1893	Eduard Brynych
1893-1905	Josef Kysela
1905-1912	František Vaněček
1912-1931	Václav Müller
1931-1950	J. Bouzek
1950-1963	Karel Pražák
1963-1987	Bez obsazení
1987-2001	František Verner
2001-dodnes	Bez obsazení

¹⁸² Tento seznam – Zdroj – vytvořeno na základě osobní analýzy archivních materiálů a Kroniky Vyšehradské kapituly.

10.1.3 Charakteristika vybrané liturgické literatury

Graduál: Zpěvy měly vždy v církvi velkou tradici a tím, také své místo, přičemž za vlastní zpěv římské kurie je považován gregoriánský chorál. Jednotlivé latinské liturgie měly svůj vlastní chorál (galikánský, mozarabský, ambroziánský, benevetský).¹⁸³ Ve středověku vznikaly speciální knihy zaznamenávající mešní zpěvy s notovými linkami. Mezi hlavní zástupce patří graduály a antifonáře nebo také rorátníky a kancionály.

Graduál se někdy těžko odlišuje od kancionálu. Kritiku si graduál vysloužil v rámci reformy po druhém vatikánském koncilu v Solesme v roce 1974. Podoba graduálů a jejich obsah se často měnil, ale nakonec se ustálila tato skladba: temporál, svátky světců, zpěvy pro mši za zemřelé, zpěvy věnované ordináriu a další doplňky.¹⁸⁴ Největší rozkvět v českých zemích zažil v době pobělohorské. Pro tuto knihu je charakteristická nadměrná velikost, aby umožnil zpěv sboru bratrstva. Po roce 1540 jsou utrakvistické graduály psány česky a ještě dlouho po zavedení knihtisku byly ve skriptoriích opisovány ručně.¹⁸⁵

Mezi známé graduály patří například: Litoměřický graduál z první poloviny 16. století, Litomyšlský graduál z let 1561-63, Malostranský graduál z druhé poloviny 16. století nebo Vyšehradský graduál ze 16. století.

Antifonář: Jak už bylo řečeno výše, antifonář je snadno zaměnitelný s graduálem. Antifonář obsahuje antifony, tedy střídavé zpěvy, které se dále rozlišují na zpěvy mešní nebo zpěvy k officiu. Antifonář může kromě antifon obsahovat také responsoria (složitý sólový zpěv), žalmy, hymny, lamentace, invitoria, procesní antifony nebo různé doplňky.¹⁸⁶ Tato sbírka antifon je určena k liturgii hodin, tedy k denní modlitbě. V některých případech byly rozděleny na několik svazků, aby mohly pojmout všechny zpěvy v rámci celého církevního roku. Nejstarší antifonáře jsou z 9. století, ještě ale neobsahovaly notaci – melodie nápěvu. Podle způsobů řazení antifon a responsorií je možné rozlišovat dva typy antifonářů: monastické a katedrální. Monastické antifonáře často odrážely spiritualitu a tradice jednotlivých řádů. Dodnes není přesná podoba antifonáře editována. K nejstarším antifonářům v českých zemích patří Sedlecký

¹⁸³ Jde o jednohlasný zpěv v latině bez hudebního doprovodu. Je nazýván podle Řehoře I. Velikého (540-604) a dodnes nebyl změněn. Vznikl z chrámového zpěvu Židů. ČALA, Antonín, *Duchovní hudba*, s. 19–20.

¹⁸⁴ VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy*, s. 308.

¹⁸⁵ ŠÁROVCOVÁ, Martina, *Ikonografie česky psaných utrakvistických graduálů*, s. 9.

¹⁸⁶ VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy*, s. 55.

antifonář ze 13. století, Antifonář Elišky Rejčky z počátku 14. století nebo Vyšehradský antifonář z 15. století.

Rorátník: Rorátník je kniha, kterou mnozí považují za specifickou pro české země, o čemž svědčí obecné liturgické příručky, které se o rorátníků vůbec nezmiňují. Roráty byly nejdříve součástí graduálů, z nichž se postupně začaly vyčleňovat do zvláštní zpěvné knihy, posléze nazvané rorátník. Roráty jsou votivní mše ke cti Panny Marie, které se původně slavily pouze o sobotách v době adventu. Název pochází přímo z latinského úvodního verše „*Rorate caeli desuper*“ tedy „*Rosu dejte, nebesa, shůry*“. Někdy se tyto mše nazývaly andělskými, protože během nich se četla evangelia ze svátku zvěstování Páně. Roráty se objevují již v Graduálu Arnošta z Pardubic z roku 1363 a jsou známy i ze mši v době Karla IV. K rozšíření pomohl také samotný knihtisk. První tištěný rorátník vydal impresor Matěj Pardubický pro kostel sv. Linhart a sv. Mikuláše na Starém Městě a pochází z roku 1617. K velkému úbytku rorátníků přispěly konfiskace náboženských bratrstev a jejich majetků za vlády Josefa II.¹⁸⁷

Mezi známé rorátníky patří například Rorátník mladoboleslavský z roku 1572, Rorátník strahovský z konce 16. století, Příbramský rorátník z roku 1595 nebo Vyšehradský rorátník ze 70. let 16. století.

Misál: Patří mezi základní liturgické knihy, které obsahují texty a rubriky ke mši svaté. Jeho podoba je výsledkem dlouholetého vývoje. Jedná se o spojení sakramentáře, lekcionáře, žaltáře, sermonáře (biblické homilie, jejichž autory jsou například církevní Otcové), ordinář, pasionál, antifonář a graduál. Spojením těchto titulů vznikl tzv. úplný misál.¹⁸⁸ Zpočátku měla každá větší církevní společnost svůj vlastní misál. Vznikl tzv. Misál římské kurie (Missale Curiae), který převzali a revidovali františkáni a šířili jej po celé Evropě. V roce 1484 byl v Miláně vytištěn první misál a poté následovalo mnoho dalších vydání, která však už byla standardizována.¹⁸⁹ Tridentský koncil sestavil komisi, která se měla zabývat liturgickými knihami a posoudit jejich obsah a používání. Tato komise ale svou práci nestačila dokončit, a proto nechali rozhodnutí o liturgických knihách na papeži. Sjednotit knihy se podařilo papeži Piu V. (1566-1572), který nechal v roce 1566 vydat Římský katechismus, v roce 1568 Římský breviář a nakonec roku 1570

¹⁸⁷ OREL, Dobroslav, *Staročeské roráty*, s. 7.

¹⁸⁸ VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy*, s. 596.

¹⁸⁹ HONČ, Petr, *Římský misál mezi tridentským a druhým vatikánským koncilem*, s. 151-152.

Římský misál. Podle toho se měl misál povinně používat v celé katolické církvi pro jednotu bohoslužeb a také bylo stanoveno, že se v misále nesmí nic změnit, což zbrzdilo pozdější liturgické reformy.¹⁹⁰ K nejpodstatnějším změnám však došlo ve 20. století, které započal papež Pius X. (1903-1914) a vyvrcholily druhým vatikánským koncilem (1962-1965), který přijal zásadní liturgickou reformu, na jejímž základě byl vypracován zcela nový misál, který v roce 1970 vydal papež Pavel VI. (1963-1978). Díky těmto reformám se začaly misály překládat do národních jazyků.

Mezi nejvýznamnější misály patří například: Opatovický misál z konce 14. století, Misál Jana ze Středy po polovině 14. století nebo Olomoucký misál či Pražský misál z druhé poloviny 15. století.

¹⁹⁰ HONČ, Petr, *Římský misál mezi tridentským a druhým vatikánským koncilem*, s. 155.

10.2 Obrazová přílohy

Obr. č. 1 – Podoba Vyšehradu před rokem 1419 – nástěnná freska
(Zdroj: Foto vlastní provedené na Vyšehradské kapitule)

Obr. č. – Foto staré děkanství v Soběslavově ulici
(Zdroj: Kniha NECHVÁTAL, Bořivoj, *Vyšehrad*)

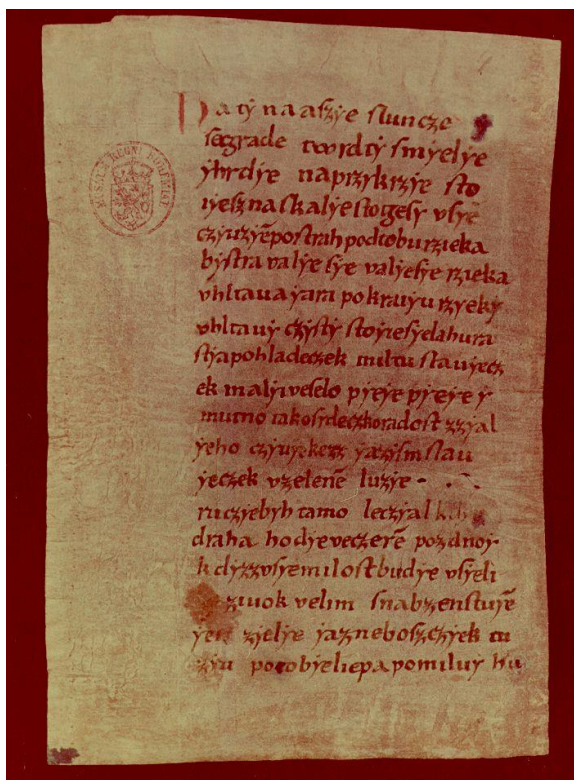

Obr. č. 3. – Portrét probošta Jana Tomáše Vojtěcha Berghauera
(Zdroj: Vyšehradská kapitula)

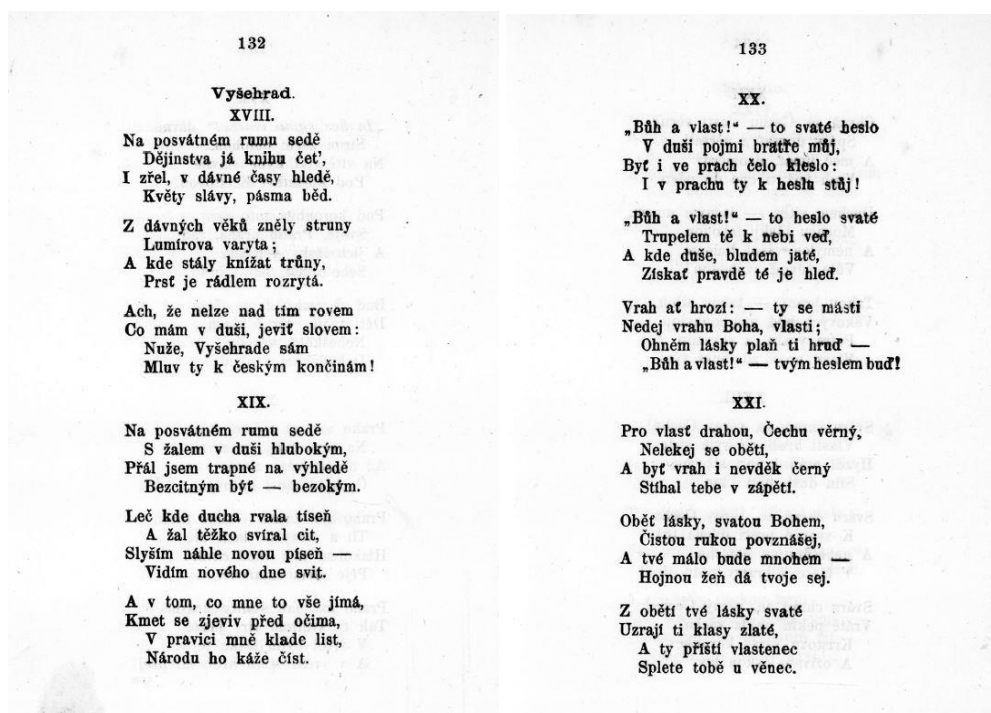
Ferdinand Kindermann

Obr. č. 4 Ferdinand Kindermann von Schulstein
(Zdroj: Vyšehradská kapitula)

Obr. č. 5 – Píseň vyšehradská

(Zdroj: <https://utf.mff.cuni.cz/~podolsky/rkz/mpkvpv/pv.htm>)

132

Vyšehrad.
XVIII.

Na posvátném rumu sedě
Dějinstva já knihu čet',
I zrel, v dávné časy hledě,
Květy slávy, pásma béd.
Z dávných věků zněly struny
Lumírova varyta;
A kde stály knížat trůny,
Prst je rádlem rozrytá.
Ach, že nelze nad tím rovem
Co mám v duši, jevit slovem:
Nuže, Vyšehrade sám
Mluv ty k českým končinám!

XIX.

Na posvátném rumu sedě
S žalem v duši hlubokým,
Přál jsem trapné na výhledě
Bezcitným být — bezokým.
Leč kde ducha rvala tiseň
A žal těžko svíral cit,
Slyším náhle novou píseň —
Vidím nového dne svit.
A v tom, co mne to vše jímá,
Kmet se zjevív před očima,
V pravici mně klade list,
Národu ho káže číst.

133

XX.

„Báh a vlast!“ — to svatě beslo
V duši pojmi bratře můj,
Byť i ve prach čelo kleslo:
I v prachu ty k heslu stáj!
„Báh a vlast!“ — to heslo svatě
Trupelem tě k nebi veď,
A kde duše, bludem jaté,
Získat pravdě té je hled.
Vrah ať hrozí: — ty se mástí
Nedej vrahu Boha, vlasti;
Ohněm lásky plaň ti hrud' —
„Báh a vlast!“ — tvým heslem buď!

XXI.

Pro vlast drahou, Čechu věrný,
Nelekej se oběti,
A byť vrah i nevděk černý
Stihal tebe v zápětí.
Obět lásky, svatou Bohem,
Čistou rukou povznášej,
A tvé málo bude mnohem —
Hojnou ženi dá tvoje sej.
Z oběti tvé lásky svatě
Uzrají ti klasy zlaté,
A ty přišti vlastenec
Splete tobě u věnec.

XXII.

Chraň se, Čechu vlasti věrný,
Spásy doufat z neřesti,
A meč jímáť, lícoměrný
Vrah jež ti cpe do pěsti.

Duchem vítěz — jasným umem,
Mocnou lásky lahodou,
A nemýlen vášní tlumem,
Vůle vévoď svobodou!

Takou brani — takou silou,
Věkových béd nad mohylou
Potra vraha, z rozvalin
Vlasti nový zdvihneš tyn.

XXIII.

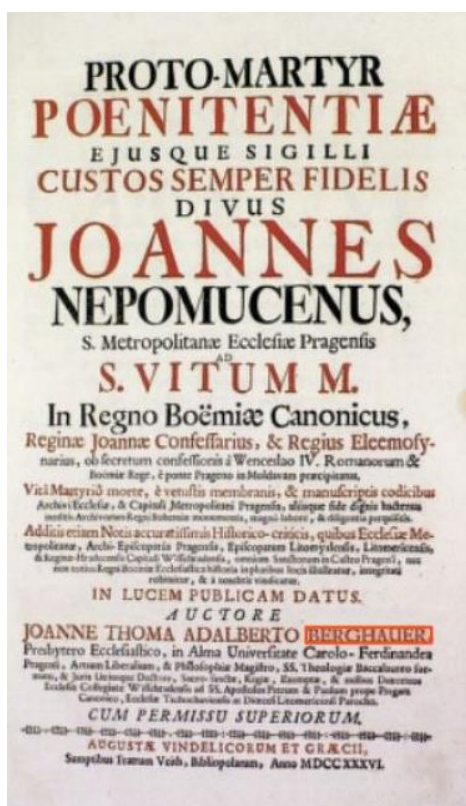
Sváru chraň se, věrný Čechu!
Vlasti hrob zlý ryje svár,
Hyzdí prah i boří střechu,
Sflu duš, ničť zdar.

Sváru chraň se, věrný Čechu,
K svorné práci ducha tuž,
A nebesům na potěchu
V lásce s bratry rodu služ!

Sváru chraň se, věrný Čechu!
Vrátě peklu pekla věchu,
Kristovu vztyč korouhev,
A oživne láskou lev.

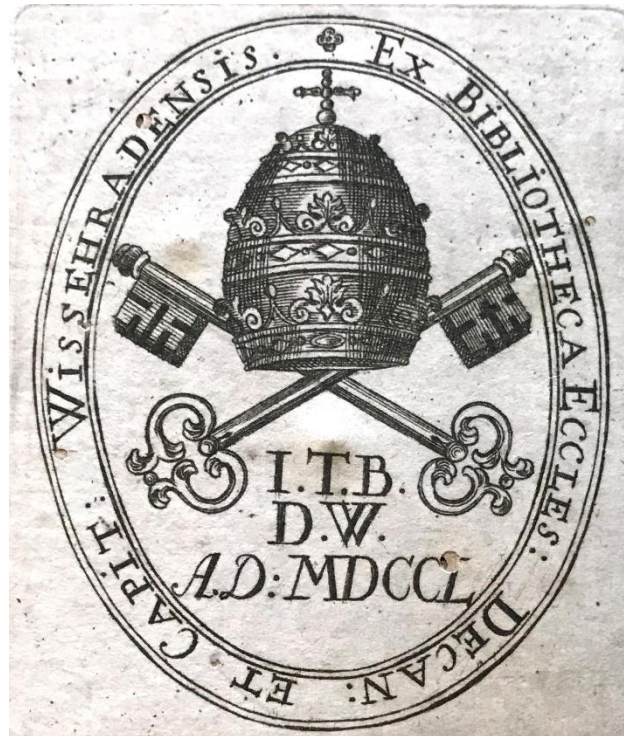
Obr. č. 6 – báseň Václava Štulce – Vyšehrad

(Zdroj: ŠTULC, Václav Svatopluk. *Sebrané básnické spisy*. Národní knihtiskárna I. L. Kober. 1874)

Obr. č. 7 – Titulní strana Berghauerova díla Protomartyr z roku 1736

(Zdroj: URFUS, Valentin. *Jan Tomáš Vojtěch Berghauer*. s. 56)

Obr. č. 8 – Exlibris od Berghauera
(Zdroj: Vyšehradská kapitula)

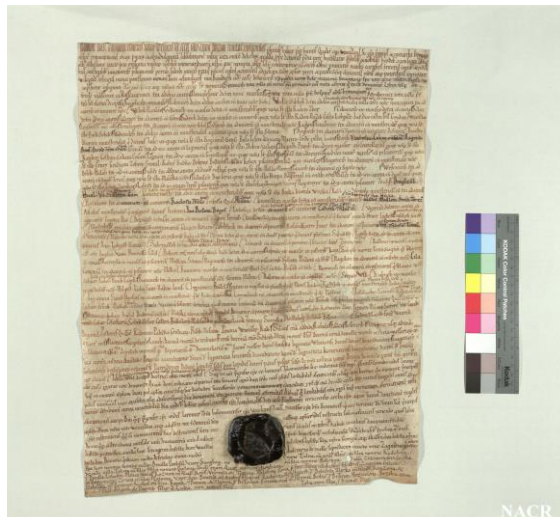
Obr. č. 9 – Titulní strana knihy s Berghauerovým autografem
(Zdroj: URFUS, Valentin. *Jan Tomáš Vojtěch Berghauer*. str. 66)

Obr. č. 10 – portrét probošta Mikuláše Karlacha
(Zdroj: Vyšehradská kapitula)

Obr. č. 11 – Příklad latinského citátu v klenbách – strop knihovny
(Zdroj: Vyšehradská kapitula)

NACR

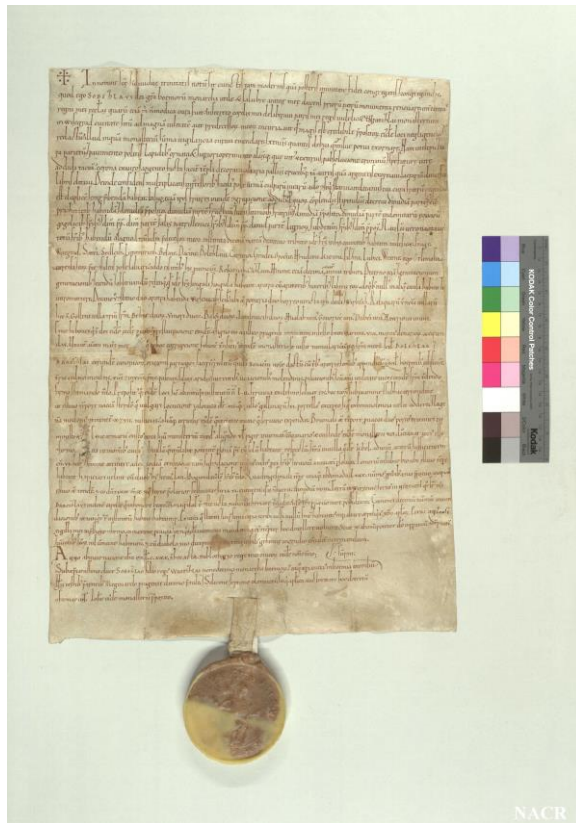
NACR

NACR

NACR

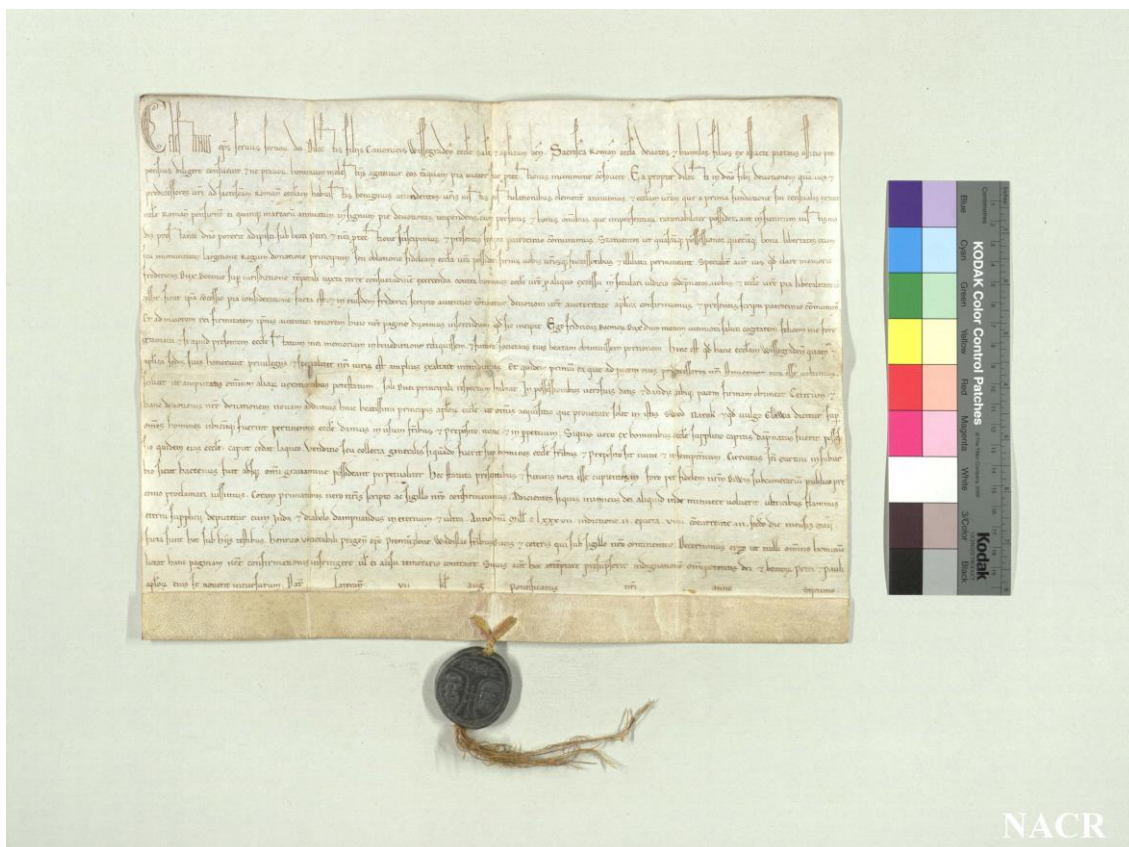
Obr. č. 13 – 4x falzum zakládací listiny 1088
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

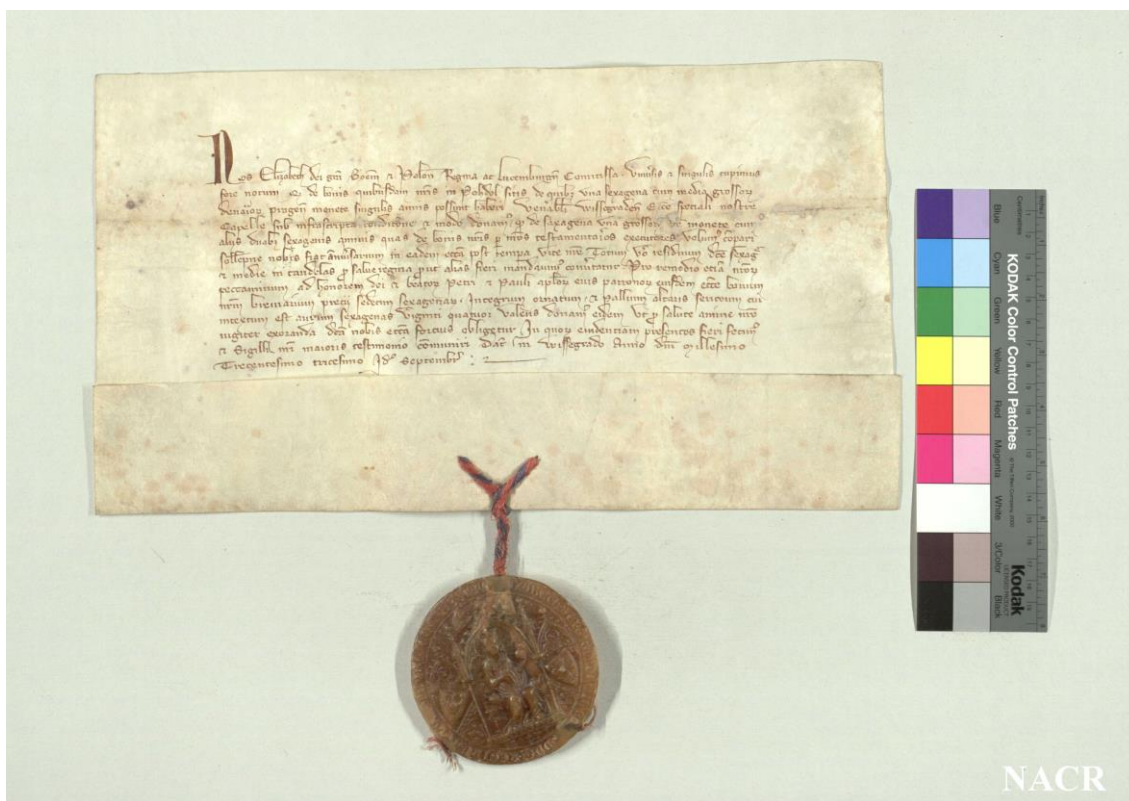
Obr. č. 14 – Listina Soběslava I. z roku 1130
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 15 – Listina Soběslava II. z roku 1173-1178
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 16 – Listina papeže Celestina III. z roku 1197
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 17 – Listina z roku 1330 – dar Elišky Přemyslovny
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 18 – Listina z roku 1461 od Jiřího z Poděbrad
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 19 – Listina z roku 1448 – uložení výkonání poslední vůle probošta Albíka
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

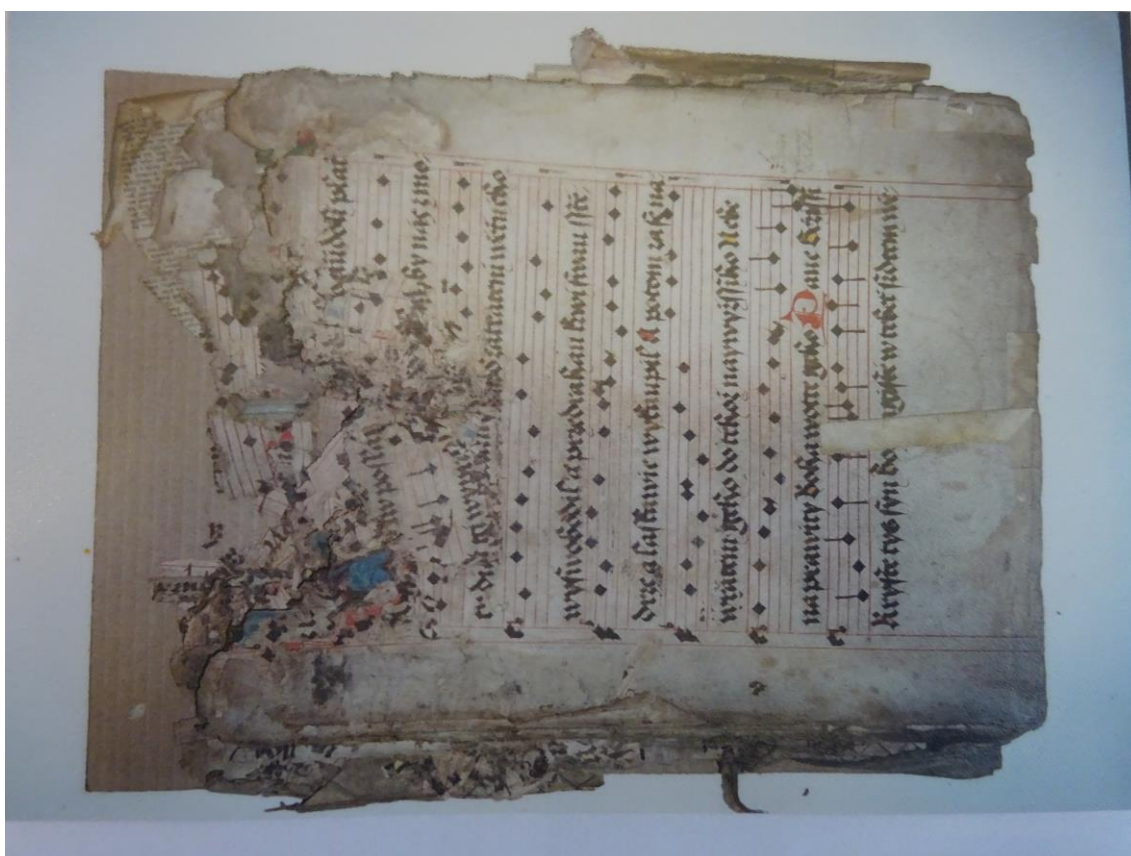
Obr. č. 20 – Listina z roku 1448 – uložení vykonání poslední vůle probošta Albíka
(Zdroj: archiv Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 21 – Antifonář Vyšehradský, označení Ms 6
(Zdroj: knihovna Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 22 – Graduál Vyšehradský, označení Ms 9
(Zdroj: knihovna Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 23 – Rorátník Vyšehradský, bez označení
(Zdroj: knihovna Vyšehradské kapituly)

Obr. č. 24 – „Čelední d'ábel“, označení III A e 112
(Zdroj: knihovna Vyšehradské kapituly)